

I^s. QUERIDO - Geschreven Portretten

P. L. TAK

Titel:

[Geschreven portretten](#) / door Is. Querido

Auteur:

[Israël Querido \(1872-1932\)](#)

Jaar:

[1912]

Uitgever:

Amsterdam : Veen

Annotatie:

ill

Ook beschikbaar in microvorm

Bevat: [Jac.](#) van [Looy, Lodewijk](#) van [Deyssel, Marcellus Emants](#),
[Hélène Swarth, Mr. J.N.](#) van [Hall, C.](#) [Spoor, Herman Gorter, Balzac](#),
[P.L. Tak, Friedrich Nietzsche](#) [i.e. [Nietzsche](#)], [Jan Sluyters](#)

Omvang:

217 p., [7] bl. pl

Formaat:

21 cm

Code:

(SISO) * [855.6](#)

(SISO) [736.7](#)

GESCHREVEN PORTRET TEN

JAC. VAN LOOY.

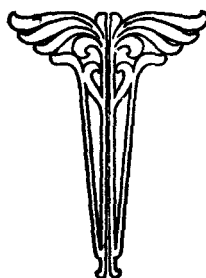
GESCHREVEN PORTRETTE

DOOR

Is. QUERIDO

SCHRIJVER VAN „LEVENSGANG”, „DE JORDAAN”, ENZ.

JAC. VAN LOOY, LODEWIJK VAN DEYSEL, MARCELLUS EMANTS, HÉLÈNE
SWARTH, M^r. J. N. VAN HALL, C. SPOOR, HERMAN GORTER, BALZAC,
P. L. TAK, FRIEDRICH NIETZCHE, JAN SLUYTERS.

L. J. VEEN — UITGEVER — AMSTERDAM

JACOBUS VAN LOOY.

I.

Onder de z.g. tachtigers lijkt van Looy de merkwaardigste en heel stellig de meest individueele en kern-zuiverste werker. Hij is, om beurten, door zeer persoonlijke taal- en woordvormingen en door wrochtende verbeeldings-rijkheid, gecompliceerd als het lichtglanzende weefsel van een monsterlijk-ineengedrongen kruisspin; hij is onverhoed-visioenair door een plotsen glans uit de diepte der woorden opschietend; hij is even onverwacht realistisch als een uiterst gevat volkshumorist. Om zijn individualisme, in hoogerem zin, heeft hij bij alle soorten intellectueelen en geloofs-menschen, veel bewondering ingeoogst. En toch is er een onbegrepene eenzaamheid om hem heen gebleven. — De allergrootste fout bij de meeste van Looy-beoordeelingen, is m. i. dat men hem veel te uitsluitend als woordkunstenaar, en schilder van het uiterlijke, als treflijk beelder van het *zichtbare*, het visueele schilder-schoon voorstelt. — De massa verstaat hem niet; de enkeling doorgrondt hem evenmin. Van Looy werkt ook geheel alleen om het

schoone wèrk zelf, om het innerlijke scheppingsgeluk. Van Looy's kunst *is* er, zooals een wolk, een zee-gloed, een storm, een aarde-damp er is, geheel zonder lagere menschelijke bijbedoelingen. — Zijn werk lijkt mij door en door cosmisch. Er is, — o laat ik het hartstochtelijk u doen gevoelen, — geen schrijver van welken tijd ook, uit wiens arbeid — zoo geurig, zoo van levens-adem doordrenkt, — het frissche der winden, het storm-ruchtige van een zee-bries, het zoute, zilte, levenshartige van grond, lucht, aarde en bosch, stèrker tot ons komt dan uit zijn werk. Hij is zoo ontzaglijk gezond en toch zoo nerven-fijn in zijn kunst. — Dat bedoel ik met te zeggen dat zijn kunst zoo cosmisch is. Er gaat een stroom van heidensche gelukzaligheid door zijn zinnen, iets oerpantheïstisch, en toch, door de verbeeldings-rijkheid, omvat hij het verfijnde, tengere en vereenzaamde. Er is groote kracht, uiterste fijnheid en een diepe, dan daemonisch-ongenakelijke, dan zoetzinnige gevoels-innigheid in hem. — Den roes van een faun, de bedwelmende natuurgenoets-inslurping, mateloos, ondergaat hij, en toch hoe dichter-idylisch, hoe broos en fijnzinnig weeft hij er zijn zachte en liefkoozende menschelijkheid doorheen. Hij heeft woorden, beelden en gelijkenissen, fonkel-hel en betoo-verend als het smaragd en het oranje trillen op de wiekjes van een aurora-kapel. Zooals de natuur-weelde, het bloeiende zomerleven van buiten, doorbreekt, doorstoot

en stuwt in *zijn* werk, zoo kennen wij het bijna nergens. — Geheel individueel is zijn kunst en toch onpersoonlijk. Hij ademt den geur van het land, den zoeten reuk van gras en hooi als een simple spitter, van een breedgeschofte, eenvoudige menschelijkheid. Hij leeft met zijn licht en kleur-drinkende oogen vlak op de dorrende, weer bloeiende, omgewoelde en telkens niéuw leven terugschenkende aarde. Is er wel ooit iemand geweest die zoo heerlijk den ziedenden levens-schoot der aarde heeft bespied? Die zóó al zijn mirakelen, gewrochten en voortbrengselen heeft liefgehad en bezien naar uiterlijk verschijnen en innerlijken leefdrang? Voelt ge u niet telkens in zijn arbeid, met àl uwe ontroeringen, peinzingen en waarnemingen gebracht naar de cosmische natuur? Staart hij niet als een natuur-kluizenaar in den gebroken lichtglans van een avondpauw-oogvlinder, zoo goed als in het naïeve gele hartje van een madeliefje? Is dezen schonkigen en stronkigen en toch zoo dichter-hoogen en brozen schoonheids-maaier niet alles van onze aarde even lief? Ontgaat hem 't fijnste schakeerinkje in 't gelukkige blauw van een korenbloem, of de verborgen gang van een sluipwesp? Hij leeft met al de bloemen der aarde op zijn schoot, en met al de kleuren der dieren op zijn handen. Hij laat den geur van een hyacynthen-tros voor u uitwolken, en gelijkelijk belicht hij den glans van een wilde kastanje. —

Hij bespot de maskerade-pakken der beschavings-menschjes en tegelijk toont hij dat niemand coloristischer dan hij kan uitzeggen, de bekoring van rood fluweel, de gouden beschijning van salon-kroonluchters, de fonkeling van juweelen. Maar hoe bitter, hoe sarcastisch, zonder giftstekels toch, beïroniseert hij „de armzaligheid van ons menschelijk aanzijn.” Het is een prachtig misleidend spel. Een aristocraat, klossend op klompen, de rhytmiek van het hout op den steenen deel, en de landgang in zijn stevige voeten. Zijn longen slurpen gulzig de grondgeuren als van een boer. Zijn zonnehoed wappert op zijn hoofd, als een ingedeukte en gouden vijgenmand. Wat eenvoudig gaat daar deze mensch, niet? En toch, hij is zoo ontzaglijk gecompliceerd, zoo fijnsnarig ingewikkeld en doorééngestemd; zoo wemelend-rijk van gedachten, gevoelens en verbeeldingen, o als de meest moderne verfijning. Ik zei 't u immers al, . . . den duizendpoot met zijn griezelige grijptoestelletjes, den visioenairen schorpioen met zijn zes vlamme oogen in het duister, beziet hij met even veel liefde als een gouden korenakker, waarop de zonnewarmte trilt; als de ziel van een Arabier, den dood van een tot bloedlijk verminkten stier, de teedere hand van een Spaansche zangeres, den magistrallen gang van een maaier tegen het zonnelicht ingaand als een reus op d' aarde. Hij is in alles cosmisch en pantheïstisch en universeel in liefde voor het ontsprui-

tende en weer afstervende. Daarom snuift ge lente-boschgeur in zijn werk en beluistert ge het mysterie van den zee-zang. En het pracht-visioenaire van zijn grooten, breed-speelschen geest, duwt u een ruige veldkers onder den neus, of laat u het geheim der woestijnstilte oplossen.

Zeker, Van Looy's kunst, ze heeft stelliglijk vele gebreken, ook plastisch en in taal-vormen; is óók de kunst der waarneming; ze leeft voor een sterk deel van zijn heerlijk-ziende en rondspeurende oogen, maar ge belastert deze ziel, indien ge over hem zou spreken gelijk het heden Frans Erens doet in de „Groene” over Adriaan van Oordt. — Ook diens ziele-gang wordt ons door Erens voorgesteld als volgend het uiterlijke der aanschouwde of gehoorde dingen, als koud, cerebraal waarnemingswerk. Van Oordt's *Warhold* bewijst klaar het tegendeel, is van diep-innerlijke, psychische straffe rijkheid en sappige zins-rijpheid. — Ook bij Van Looy is nog onlangs weer gesproken van cinematografische realiteits-weergeving. Volslagen malligheid. Ook Van Looy's kunst, op geheel persoonlijke manier 't gevoels-ontroeren gevend, komt vaak diep uit 't innerlijke voort, diep uit het menschenhart en wijdzinnig gepeins. Wel heeft Van Looy's zinrijkheid een intellectueele, een cerebrale stuwung. Maar heeft Shakespeare die niet? — Is ook in diens spiegelklaar en diep 't leven uitkaatsend

verbeelden, niet secundair de gedachte er achter schuilgehouden? Van Looy is een natuur-wijze, met stillen glimlach het levensrumoer bekiijkend. Een zóó stralende waarneming is oneindig méér dan alleen verhaal van wat de zinnen zagen. — Denk toch in hemelsnaam niet dat al die kleverige en geleerde termentaal van z.g. filosofen, de wezenlijke hoogere wijsheid inhoudt. Een beeldend kunstenaar van Van Looy's rang, is van zelf, door den graad van zijn hoog-opgevoerde ziening, door 't symbolische karakter van zijn taal, een wijze, een diepzinnige, en volstrekt niet alleen woord-kunstenaar en soms schitterend beelder van het uiterlijke der dingen. Hij zal u onderhouden over de vleugel-aanhechting van een vlinder in 't broze lijfje, hij zal u spreken van bloemen of natuur-groeiselen, . . . zonder poëtischen smuk, van een rommelpot of een scharlaken-rooden koningsmantel, . . . hoor dan *in* het beeldende woord de zachte kabbeling van zijn gemijmer, het klotsende geluid van zijn innerlijke gedachten tegen de oevers van zijn waarnemingen op. Luister dan naar het binnenwaarts-gekeerde, het inwendig-rhythmische. Het is de rust, de spot, de goedheid, de geestesdeining van den wijze. O, 't is zoo een prachtig vermogen in Van Looy, om in de straf-gelijnde, hechte of weelderig-veelvormige plastiek nog zóó het innerlijk te kunnen laten doormijmeren, en als 't ware onder de objectieve beelding het heerlijke gemoed te doen dóór-

zingen. Deze eigenschap bezit alleen een groot kunstenaar, een wezen van zeer hoog zelfstandig-psychisch leven. Daarin juist openbaart zich zijn innerlijk dichterschap, precies als bij Van Oordt, dat al zijn uitingen zoo cosmisch doet lijken op een geweldig brok natuur, en in alle fijne gradaties verwant maakt aan de subtielste droomers óver die natuur. — Hij geeft u de koele flonkering van maanglans in zilveren nacht, en tegelijk het stikkend-broeiende en verhitte van den zomermiddag. De empire-stijl in zijn vertroeteling van krulletjes en smukkerige niemendallerigheidjes, heeft nooit coquetter begrijper gehad, en Don Quischotte is nimmer zoo heerlijk bezongen in zijn beschonken idealisme als door dezen alvoeler. Ook Van Looy geeft te veel, soms veel te veel; ook zijn taal is overladen, decoratief vol van curieuze zwenkingen en buigingen, maar welk een gloed in dat mozaïek. Wat er al in Van Looy leeft? Allereerst de roodkapjes-achtige vertel-gemoedelijkheid van een heel plezierigen vader. — Kijk hem eens lachen om de schittergretige kinder-oogen, verzot op het verhaal. Wat een guitige lip-samenpersing vóór 't eerste woord komt; wat een fijne voor-den-gekhouderij. Ouwbolig rond en boertig en hartelijk-menschelijk springt plots zijn stem uit met de helderheid van een klokslag. Een koddige aarden pot lijkt hij zoo, boersch, struisch, brokkelig en stronkerig. Hoe rond, goed en simpel staat hij daar tus-

schen de broze snuisterijtjes en het zachtblozige porcelein van dat troepje verfijnelingen. Met een rulle aardehand maalt hij al uw penantkast-poppetjes tot gruis. Met een vingergebaar verwoest hij uw salonpraatjes. Toch, let op, boven uw hoofd trekt het eerste matte schijnsel op. Daar begint het geheimzinnige in Van Looy's verbeeldingen te werken. De imker laat de honingkelken geuren, hij komt zoo van zijn arbeid meent ge. Nogmaals, pas op, met één vlaag is zijn ouwbollige vertel-gemoedelijkheid verdwenen. Dan staat ge plots tegenover dreigende, strakke, felpriemende oogen van een bijna bazige boosaardigheid. Ziet ge de trekken om den guitigen mond verstramd? Er is spot in zijn tronie, sarcastische wreedheid; dien oolijken, gemoedelijken, ronden keuvelaar en verhaler, ge zoekt hem overal. Hij bespot u, mij, zich zelf, een ander! Woudt ge hem wezenlijk familiaar een goedmoedig boertje wanen, met sullige kaakzakjes en een sappig keesje in de hand?

Daar zult ge van lusten, gij, die verstand hebt van snijbieten en tweede zaaisel radijsjes, maar allermint van groote en hoogmoedige dichternaturen. Gij zijt zeer, zeer bedremmeld. Ge hadt gedacht, ... 't boerke, zoo ouwbollig joviaaltjes wel op de schouders te mogen kloppen, en nu staat ge nederig en ontspannen als een treurwilg voor een trotsch, zich verheffend aristocraat en rechter, die niet uldt dat ge hem nadert! En als ge nu goedpruils wilt

als neerduizend van uit den gansch onzichtbaren hemel, plonsde de Atlantic, gelijk een zwaar zwembeest vooruit, weerbaar knarsend, scharmaaiend van ijzer, *delvend zijn gang door den nacht.*"

Deze zin karakteriseert al dadelijk den epischen ziener. Wat er op volgt, in zijn boek, verbrokkelt de groote lijn; is een mengeling van lyriek en visioenen-zang, die steeds in details voortschokken. Noem dit het zwakke in Van Looy, . . 't mag zijn, nu er zóoveelschoonheid rest. In „Gekken" ontmoet ge onmiddellijk een geest, voor het grootsche en universeele geschapen, die óók door den droom van Sheharezade en het lichte druppelen der seconden tot stille avonduren van het azuren Oosten, en door het verhalende leven is betooverd, . . . uit twee gewaarwordingen van ruimte en innigheid, visioen, fantoom en levens-werkelijkheid schept.

Scheltema spreekt hoonend van den „motorisch-dooven" Van Looy. Lees onmiddellijk na zoo een woord, den bundel „Proza". Zijn woordvormingen zouden het rythme van de taal bederven? Welk een gekkigheidje!

De scheppende orde van Van Looy's woord-vormingen is meestal *een organische*. Ook het volk schept nieuwe woorden. Maar hoe is dit wordingsproces? Denk eens na, . . . nieuwe woorden, onder het levende volk, worden geschapen door een enkeling, in psychische gemeenzaamheid met de massa. Deze ongenoemde heeft het

onbewuste vermogen, zóó persoonlijk zekere dingen te zien, in te leven of aan te voelen, dat hij naar nieuwe uitdrukkingen, woordvormingen of zekere klank-verbindingen tast. Op bepaalde momenten is hij, in wisselwerking met de ziel der massa, haar dichter en oorspronkelijke. De massa vangt zijn woord, zijn gebaar en toon, en zegt 't na, leeft 't in. Wat een gansche massa dus schijnt te wrochten, schept een enkeling, terwijl de volksziel 't woord, de expressie tot organisch leven maakt door haar gemeen gebruik, door haar toevoeging, afzondering, aanpassing of inlassching. — Een geheel 'volk maakt zeker de taal, maar zijn fijnste, onbewust-muzikaal, 't zuiverst-hóorende zonen, — rhythmus, toon, klank-verbinding en geluids-vorming 't rijkt inlevende, — scheppen haar levende werkingen. Het gemeenebest keurt de spraakvormen, en neemt het beeldende woord sneller op, naarmate de woordvormer dichter bij de volksziel is gebleven. — Zoo moet ge ook Van Looy's woordscheppend en woordvormend vermogen bezien. Niet anders en van een organisch plan uit. Van Looy heeft juist dat hoog-scheppende taalkeus- en taalkeur-vermogen dat hem nu en dan tot persoonlijke woord-verbindingen brengt. Het is nimmer gedwongen particularisme, gelijk Scheltema dat wil voorstellen. En inplaats van taal-bedervenden en degenereerenden, heeft zijn neologie juist taal-verrijkenden en regenerereerenden invloed.

Van Looy is zelf volksman, volksziel, wien echter door zijn groot kunstenaars-schap, en de zuiverheid van zijn werk, het zoete gepijp der volkspopulariteit nù nog ontgaat. — Hij schept van de volksziel uit, toch zoo gansch anders dan men meent dat noodig heet voor vlakke en gemakkelijke verstaanbaarheid, omdat Van Looy een heerlijke aristocraat der expressie is, en niets toegeeft aan populaire begrijpelijkheid. Komt een groot wiskuntenaar tot de volksbevatting met populaire vraagstukjes? Komt een groot schilder tot haar met bevattelijkheidjes van kleur, licht en voorstelling? Laat het volk tot hèm gaan in zijn schoonheids-ontroeringen, en het zal de ziel der dingen hooren zingen, ... soms wondermooi. Het geruisch van wind door zomerboomen, 't zingen van woud en water, ge hoort het alles in Van Looy's taal. Als een fijn smeedsel van gouden woordjes, schakelt hij zijn zinnen bijeen; — dan weer zoelt er rond, de geur van een versch vogelnestje. Soms is er brokkelig, knoestig en rotspuntig gelijn. De massa is verzot op den algemeen, en luidruchtig naar buiten tredenden parade-gang der woorden. In Van Looy is er niets dat aan dit uitwendige meedoet. Hij *eischt!* Wilt ge hem volgen, concentreer alles in u. Hij verlangt verdieping van al uw gevoelens en gedachten, aanscherping van al uw zintuigen. —

In „Proza” al dadelijk, voor het phantoom-schoone

stuk: „De Nachtcactus.” Een brok verhaal, van conceptie gebrekkig, pal in tweeën gesplitst, zich telkens bewegend op de ineenvloeiende grenzen van droom en werkelijkheid. — Op minder gelukte dingen, ik zeg 't nadrukkelijk, ga ik niet in. Ik wijs alleen op de voortreffelijke. En die zijn er vele. — Ook in dit stuk is het detail overheerschend, maar de synthese reikt ook de behulpzame hand. Soms is hij gedwongen toom te wenden door de overweldigende vaart van zijn woord. Dit bewijst den synthetischen gang van zijn zieningen. Beelden, voorstellingen, kleuren, licht, het is alles één drom van leven. — Ge zult allicht platuit weigeren te erkennen dat dit nog iets anders is dan hoog-gemouvementeerde waarnemingskunst. Ik zeg heuschelijk dat ge dan bazelt. Is het niet zeer diep, zeer innerlijk, van iemand die zóó het *leven der kleuren* ziet, zóó toon en atmosfeer voelt? — Met een vuist vol woorden bereikt gij, innerlijkheids-menschen, geen honderdste van wat Van Looy aanroert met één zin! Waar plaatst ge toch uw schutsluizen als ge het over uitwendig en inwendig hebt? Laten we toch begrijpen dat in aanvoeling en weergeving van kleur, licht, leven, atmosfeer, in aanvoeling van landschap en mensch in hun milieu, de diepste innerlijkheid van inwendig leven kan vertolkt worden. Zoo een innerlijkheids-dichter van het ons-omringende, zoo een vaak verrukkelijk stemmingsdichter, die het inwendige der

zwijgende dingen uitdrukt, is juist Van Looy. Zou hij de volksziel hebben verloren hiermee? Lees zijn „Stieren-gevecht”-beschrijving. Ge denkt, . . . een prachtstukje waarnemingskunst! Ik zeg u, neen, een heerlijke, naar het innerlijk-toegekeerde levensschets, door het uitwendig-waargenomene en waarneembare heen, tot leven en beweging gebracht. 't Is een pracht, deze beschrijving. Maar hoeveel meer dan alléén beschrijvingskunst vermag, ontroert zij ons, omdat het werd, inleving, zeer diepe inademing van al het gebeurende, uit het allerbinnenste kern-bestaan doorvoeld en weergegeven. Ge denkt: hier is alles uitgesneden en gezouten wat realisten-oogen maar zien en realisten-handen slechts bemachtigen konden. Ge denkt: ziehier vooral een opzien tegen zòn, een meegaan met vurige licht-goochelingen; een zien van roode soldaten-beenen, van halve-maan-vormige arena-schaduw; van krielend mannenvolk, van Spaansche vrouwen met wiegende waaiers. — Maar ge vergist u armelijk! Hier geeft Van Looy een brok Spaansch hartstochten-leven naar zijn innerlijkst-tragischen en noodlottigen aard. Laat u niet misleiden door den fonkelenden gloed en de gloeiing der coloristische woorden, als hij grijpt naar vaktermen: „uit de zware tonen van biester karmozijn en blank blauw.” — Laat u niet misleiden door het soms uitsluitend-beschrijvende van het oranjecharige monster, door den wijnrooden torero achter

den gelen lap opgejaagd, noch door het brio waarmee de groene, blauwe en paarsche zijden mantels der torero's, en de fonkelende costuums van espadas en banderilleros worden weergegeven. Doorvoel het als gehéel, èn kleur en gang en levens-actie bijéén, en ge doorleeft dit groote gedicht van een massa-hartstocht. Dit is veel meer dan alleen „woordkunst”. Neem in dezen bundel het schijnbaar-sentimenteele geschiedenisje: „De dood van mijn poes.” Dat is heerlijk-innig. Wat een teed're wever van innerlijkheid. Om Van Looy altijd en altijd lief te hebben. Hier is het gevoel heel streelend zonder eenige zoetelijkheid, en zoo broos vertelt hij van zijn poesje als een zeer ontroerd kind iets aan een luisterend meisje, uit zijn droomwereld. — Zoudt ge 't zeggen dat zóó Van Looy kan zijn, hij, die de gouden kandelaren, met al hun ingebogen lampen-armen heeft gesmeed, en goud-schijnend ingehangen tusschen het zware duister van zijn verhaal-mystiek in Zebedeus? —

In „Feesten” spreekt ge met den novellist, ook menschen in hun dagelijksch saamzijn teekenend. Daar hebt ge 't eerste feest van Baas Broense en juffrouw Broense. Zeker niet het sterkste feest uit het boek. Vaak veel te lang bij kleinigheden verwijlend, krijgt ge toch nu en dan een raak-humoristisch scenetje. Maar Feest II lijkt u al dadelijk geweldig van plastische kracht. Soms zijn er, ook bij Van Looy, brokken waarin zeer met de

woordtechniek geworsteld is, waarin de taalmaterie stug en levenloos blijft, glansloos en mat. Dan is er wel aan-zwelling, doch onmiddellijk weer neerzinking. Maar 't geheel is zoo gaaf, rijk, hecht en door één scheppings-adem beroerd, dat ge verder van alle bezwaren afziet.

„Feesten” is een boek, vooral van heerlijke levens-gelukkigheid. Meen niet van levens-optimisme. — Van Looy heeft zijn somberheid en weedom als alle groote geesten. Salomo, die paleizen voor zich liet maken van dertigjarigen bouw-duur, en zinlijke bedwelmingen zocht in den geur van het Libanonsche hout, had zijn treurnissen en verzadigingen, zou een zóó van weelde-beelden overstapeld fantast als Van Looy ze niet hebben? — „Feesten” is een boek van natuur-gelukzaligheid. Montecelli kon niet wellustiger hebben gestaard in het mid-zomersche brio der aarde-lichten en aarde-glanzen. En de tint-tooverij van den herfst, waarin Montecelli zijn romantische vrouwgestalten liet feestvieren, ... ook Van Looy greep ze op zijn palet, in 't wazige en in 't hel-schitterende. Het koortsachtige licht om zijn visioenaire menschenstoeten, kunt ge plots verslorpen zien door een rustige tonaliteit. Dan is alles zoo sterk, zoo prachtig, klaar enforsch van zien en zeggen, dat ge telkens opnieuw gebluft staat door zooveel macht en zooveel kracht. De „Maaier”-figuur is zoo groot voor ons opreizend als een Millet-mensch op het wijd-zich-strekkende land. — Ook hier

dat bijbelsch-wijdsche in visie en trillend-gedragen woord. De taal schiet bij wijle, een ontzaggenlijke, doorruijschte ruimte voor uwe oogen open. — Al geeft Van Looy dan geen dramatischen arbeid in roman-, vers- of tooneelkunst, al scheidt hij, in engeren zin, geen geobjectiveerde menschenlevens, hij laat ons, door de zeer diepe verinnerlijking van zijn beschrijvings-stijl toch al het groot-tragische en geheimzinnige van der dingen onbewusten oorsprong, machtig gevoelen; door 't magistrale spel zijner verbeelding en de hevige, zich overal inwoelende geestelijke kracht van zijn gedachten en zinrijkheden. — Zoo geslagen te zijn van 's levens ondoorgrondelijkheden, en toch zoo nabij den geest der dingen te luisteren en te zingen, is slechts den begenadigden kunstenaar gegeven. Zoo vol weerzin en afkeer te zijn tegen de menschelijke vulgariteit in haar geestelijke schijnge gestalten en toch zoo alles-indringend lief te hebben de schoonheid van het bestaande, is slechts den begenadigden mensch toebedeeld. Eindelijk kwam de kroon op al zijn arbeid: „De wonderlijke avonturen van Zebedeus.” —

Frans Coenen, over dit werk in *De Ploeg* schrijvende, zegt o. m. „Het eigenaardige van de werken der grootste kunstenaars is immer, dat hoog en laag, de intellectueele gelijk de eenvoudige van geest, er zijn gading in vindt.” — Zoo een boek is Zebedeus van Van Looy niet, meent Coenen. De vraag zal altijd blijven, in hoeverre dat wat

hoog en laag er naar gading uithaalt, inderdaad iets te maken heeft met het kunstwerk zèlf; in hoever 't mogelijk is, er een deel of deeltje uit op te pikken, en dat deel of deeltje te doorvoelen, zonder het geheel te hebben doorgrond. — Velen vinden inderdaad het laatste werk van Van Looy een troebel, onbegrijpelijk boek. Een criticus, in Groot-Nederland, de heer H. van der Wal beweert o. m. dat het voornaamste in „De wonderlijke Avonturen van Zebedeus” mislukt is. Zebedeus zou geen realiteit in hooger zin geworden zijn. De allegorie is als realiteit, niet waar gemaakt. Zelden las hij een boek onder den blijkelijken invloed van zooveel verschillende stijlen, Dante, den Bijbel, Cervantes, Shakespeare, Rabelais, Swift, zelfs . . . Lafargue. —

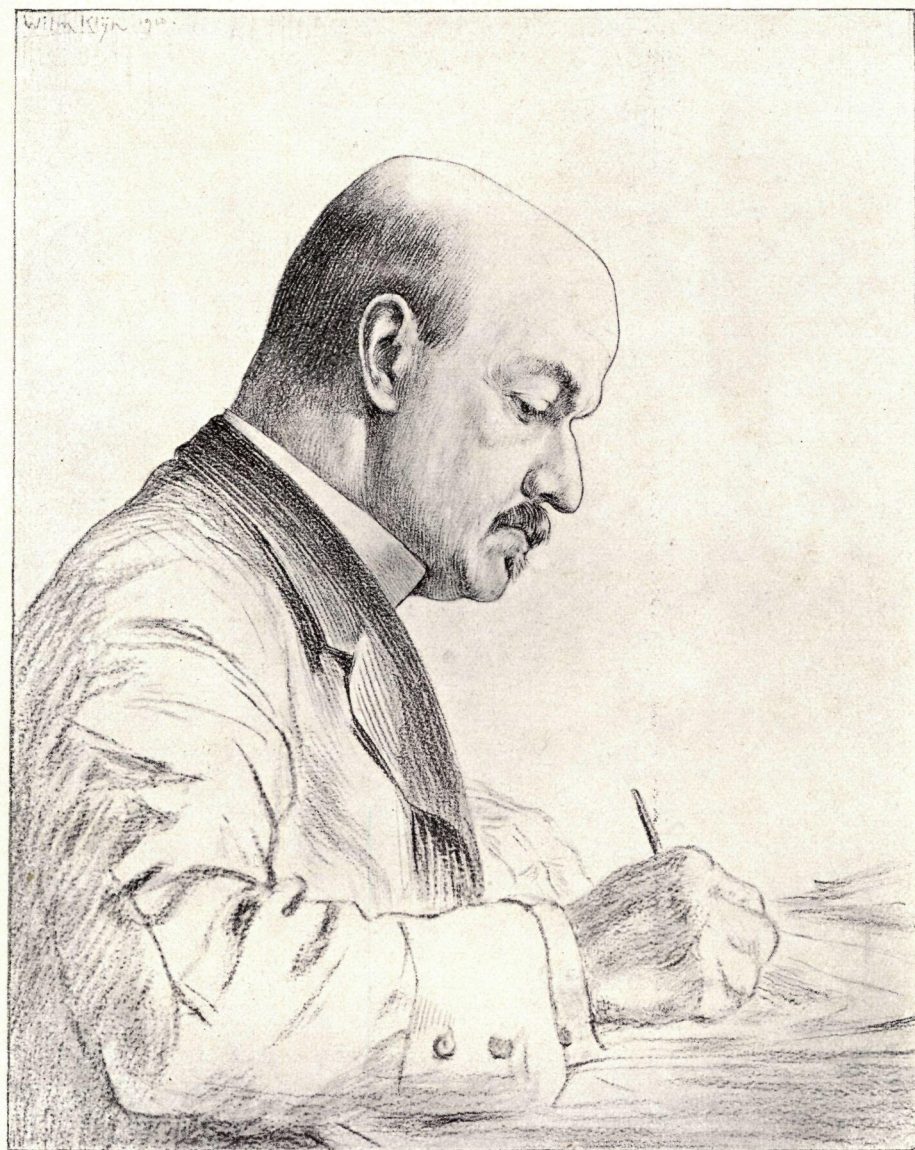
In onderdeelen kan ik op niets ingaan. Ook mij is er wel duisters en onbegrijpelijks gebleven in deze Zebedeus-avonturen. Maar al wat ik begreep en voelde leek me vaak ontzaglijk mooi, en behoort zeer stellig tot het allerschoonste dat ooit in de Hollandsche taal geschreven is. Shakespeare's invloed? Het kan best. Want zelden schreef Van Looy zulke diep-zinrijke en vól-zinnebeeldige schoonheden. Er is een rijke instrumentatie van al soorten gedachten, stoute, zoete, uitdagende, vlijmende, sarcastische en streelende gedachten. Het tintelende vernuft danst en springt en jooit door de zinnen. Er is een soms overweldigende vormen-rijkdom. Van den evange-

lisch-statigen stijl, slaat hij over in den empire-zegtrant. Dàn toont hij u de gouden vaten van de tafel der toonbrooden; overziet ge, in tellen gloed, plateelen, reuk-schalen en kannen, krauweelen en besprenkel-bekkens; en dån weer cherubijnen op kalfshoeven. De wonder-spiegel van Cagliostro, draaiende in een tabernakel, tusschen brand-altaar en aschpotten.

Er zijn zulke diep-gevoelde dingen in dit boek dat ge òpspringt van verrukking. Even vaak doen ze u heel stil peinzen en alles om ons heen vergeten. Heeft hij dit onder invloed van Shakespeare? Dan is het Shakespeari-aansche zeer aan zijn wezen verwant. — Cervantes ook nog? Zeer goed. In den haat, uitgestort over de spitsen der bouwplaten-torentjes heen? Vecht hij tegen de wieken van Hollandsche poldermolens? Is deze ineengedrongen reus, den knokigen ridder der droeve figuur gelijk? Graveert hij een nieuwe moraal-wet op de steenen tafelen der schoonheids-geloovigen? Groeit hij als een hercuul voor ons op, die soms, naar 't hem lust, de wijzers op de cijferplaat van alle groote torenklokken, met zijn goliath-vinger naar achter of naar voor schuift, uit puur vermaak verwarring stichtend in het brein der jachtende menschheid? Rabelais? O ja, als Van Looy het heeft in dat kostelijke stuk over den lach, ... wat een geweldig brok proza! — Heeft de goede, viriele Rabelais dit den Hollander ingegeven? Och kom, ... Van Looy heeft

Rabelais niet noodig. De literaire klokkegieter Rabelais, kon niet wat onze Van Looy vermag. Rabelais' lach zwelt aan tot 't geloei van een markt ossen onder groene lindeboomen. Wat Van Looy gaf over den lach konden Dickens noch Shakespeare schooner bezongen hebben. — Het Evangelie? Den toon van Mattheus en de zangerige metaphoren van het Nieuwe Testament? . . . Ach, zeker, maar ook geheel tot Van Looy-stijl geworden. Herinnert ge u de macht van Mozes, als hij zijn prophetenhand naar den Egyptischen hemel uitstrekt, en plots een angstzwarte duisternis over heel Egypteland laat neermisten? . . . Ze zagen den man zijn broeder niet, . . . staat er geschreven. En toch, o wonderlijk visioen, waren er in de woningen der kinderen Israëls lichtende vensters. Zie, zoo geheimvol is soms de macht van dezen visioenair. Door een duisternis van donkere gedachten gaat het lichtende wonder van zijn heerlijken geest, en verschijnt voor de vensters der uitverkoren schoonheid. — Wees indachtig dat deze geïnspireerde ook zelf door handuitstrekking, zijn eigen duisternis gewild heeft. Er wordt ook Swift genoemd. Is er dan galgeel cynisme in hem? Kan sarcasme ooit venijn zijn? — In ieder geval, stijlen volgde Van Looy niet nà. Zoo die alle in hem spreken, dan is 't, wijl ze aan zijn wezen verwant zijn. — Dit boek geeft een zicht op het tijdlooze. Over de bekrompen tijdelijkheid der dingen héén, heft het ons op naar het blijvende. Ge-

breken in compositie, in bouw en samenstelling, ach zeker, maar laten wij dūrven, vrij durven zeggen dat „De avonturen van Zebedeus”, het werk is van een kunstenaar, zoo groot, dat hij een wereldnaam zou hebben, indien 't in een andere taal geschreven ware. Wat deert het ons? Is Van Looy er minder groot om nu er geen luidruchtige verheerlijking van wereldroem om hem heen waait en boldert? Integendeel. — Deze min of meer verscholen grootheid hoort bij den stillen, grooten Van Looy, die zich zelf wel kent in eigen geweldigheid. Dit boek is een andere Zarathustra, het gericht van een schoonheidsprofeet.

LOD. VAN DEYSEL.

LODEWIJK VAN DEYSSEL.

Een beeldstormer met zoet hart, een slechtend krijger, die, na moordend misbaar, het slagveld-bloed zich van de oogen ziet wegscheem'ren en op bezwijmde zomer-avonden, in de zingende stilte, het nachtlied van de duistre zee beluistert. — Nooit heeft een wezen dièper beseft de zaligheid van alleen te zijn in den nacht, met starren-goud en eindeloos-wegwemelend azuur. En dan, òver het donkre strandzand te hooren draven met dof hoevenrhythme, de witte paarden van visioenen-land uitgerend. — Minstreel en realist, romanticus en mysticus, zóó leeft Van Deyssel. Minstreel, in eigen-behaaglijkheid van zang, avondliedjes voor-zich-zelf dichtend in verborgen mijmer; realist, in felle drift-ontboeiing, toostend met verschimmelden wijn; romanticus, in drang naar midden-eeuwsch ontroerings-leven; het, in goud-hel gedachten-licht badende denk-hoofd vol visioenen van heerschezuchtigen pronk en midden-eeuwsch gebeuren; de ooren gericht in bevende beluistering naar het geklank der jachthoorns; de oogen blindgestaard op de fonk'ling der tournooyen en de daverende blinking der ridder-kurassen; mysticus, in verheimelijking der zins-gewaarwordingen, door den

kloosterachtigen toon van plots zich geheel vergeestelijkend gevoels-uiten. Hij is revolutionair verdediger van roestende tradities en met zijn liefde-gunst bestraalt hij vermoldende bestaans-vormen. Dit alleronstuimigste wezen, deze kruit-ziel, is toch minnend den hofflijksten levens-stijl, afgestrakt in een fijnzinnig doordacht stelsel van voorname gebaren en bijna plechtige manieren.

Hij is zwierig dandy, met een ietsje vlijmenden zelfspot tegenover eigen fatterigheid, maar nog méér bekoesteraar van een soort gestyleerde wellevendheid, na de rauwste krijtingen en naaktste instincten, in steigerend lyrischen toon, onbeschaamd te hebben uitgestooten. — Zijn houding is altijd hoog, lichtelijk gemanieerd, als van een Castiliaansch grande-banierdrager, die in opzichtigen trots zijn rechten kent en eerbiediging eischt. Van Deyssel's blik is sfinxig, vaak in raadselachtig zelfpeinzen verloren. Soms ziet ge plots, als een magnetisch punt, een wilde diepte in dat oog, voelt ge een ruk in uw innerlijkst binnenste. Ge ziet misdadige driften in die hoofdlichtjes. Eén moment, waant ge, doordringt en raakt die blik het verborgenst-menschelijke, ook zijn eigen geheimenis als Ikheid. Een ander moment is de strakke kijk-kracht er van verwelkt en verweekt tot naar binnenstarende droomerij. Geheel chiromantisch verschijnt hij soms, als een gril'ge starren-lezer, die aardse noodlotswegen ontsluiert. En toch, wantrouwelijk en

eigenzinnig verschrompelt de ziener in hem tot een spichtig en snokkend gekrenkte, als men beseft hoezeer zijn schoonheids-vervoering soms een wenteling in wrange begeertens zijner gloeiende zinnen is. Want dit hart, schijnbaar zoo ver van alle gesmacht, heeft ook zijn donkre geheimen, zoo smekend zich openbarend voor een deel, in den drang naar geestelijken levensvrede. — Want deze koene, felle, hevige, woord-dronkene, oud-hebreeuwsch in zijn losstormende passies, deze spottende, duivelende hekelaar, deze wond-uitbrander, beulwreede levens-vernietiger en boosaardige gedachtenkweller, deze woedende blazer op den hoorn van Roelant den ridder, deze zweepknaller en striemer, als een rauwe angst achter de hielen zijner slachtoffers aanjagend,— is zelf een verdekke smachter naar vreemd-bovenzinlijk ont-raadselen van ziele-roerels. Deze vuurvreter, ex-rauw-realist en ex-Zola-aanbidder, is zelf *in* die aanbidding een mysterieus lyricus. Zijn dithyrambisch woord kan galm spreiden als koorzang; het kan ratelen en onweeren, het kan weerlichten en dreunen; het kan koken als een waterval en plots, door een modulatie-uitbreiding, zich verplechtigen tot een orgel-fuga, Bachiaanschbreed, woord-accoorden ontrollend. — In zijn bezetenheid trekt hij zich alles op de heupen. Zooals een rood-gekielde korenmaaier in het heete halmen-goud zijn reis slaat, in rhythmischen slag telkens halmen-voeten afsnijdt van de

losgewoelde aarde, zoo slaat Van Deyssel met zijn vlijmscherp woord tusschen schrijver en leven in, zonder genâ. Van Deyssel zelf is menner van saamsteigerende en saamdrommende perioden, alle beademd met de krachtstuwing en de vaart zijner hartstochten. Hij laat de wilde kudden van zijn ontzaglijk woord bijeen manoeuvreeren en weer uit elkander loswentelen, en weer dooreenweem'len en weer van malkander cirkelen, als een heerscher zijn wriemelende schare. Bij honderden en duizenden drommen zijn zinnen aan, in al zwellender gang, al zwaarder van rythme, al breeder van dreun, al heviger van stuwing. De rhythmiek verdubbelt, de aandriften vergeweldigen. — De groote hartstochten, loswervelend in rukken en loeiingen, gaan als een bang stormgerucht door de ruimte uitrazen en zich aan de oneindigheid bedrinken. — Zoo rondt hij zijn zwelgende cadanzen af. Maar hoort hem nu ook snikken en biddend vragen en het leven anstig-gedempt befluisteren om al zijn donkre en verborgen geheimnissen. Geloof niet altijd zijn wreedkelend moord-gebaar. Ook Van Deyssel is een innerlijk-kreunende God-zoeker, een zoeklicht-uitwerper door de dreigendst-zwarte nachten zijner bange vertwijfelingen. Van Deyssel is een schoonheids-dronkene geweest, die zelf in den roes zijn compass naar het Alwezen richtte.

De schaamte is een sluipende gast der zelf-inkeering. — Zoo kent haar Van Deyssel, als schrander bezinner. —

Na buldering en onweerwoord overhuivert hem een fijne zedigheid van taalvormen. — Nu wordt deze de leidtoon van zijn gevoel. Dan liggen al zijn hevig-donkre en menschelijk-zware en verhit-dreigende en zwoel-ge-roerde aandriften gestild. Hij weeft zich rust in zijn zacht-zingende binnenste en de zoete demper in hem dekt zijn ziel van alle wereldlijk gerucht af. — Rust moet hem overzinken, als van een hemeltrans in buitenschen zomernacht. Dat lijken mij zijn zoetste uren van bestaan. Een volle eenzaamheid, een zilte aanraking van het eeuwige leven, éven de lippen aangezweefd. Want deze oproerige en luidruchtige beeldstormer begeert allereerst innerlijken vrede. Geen kluizenaars-verschrompeling, ietwat onwelriekende afzondering van brompottenmoraal, maar een alles-begrijpende, alles keurende en alles met stillen glimlach van rustig geluk aanstarende zielskalmte. — De doortrapte guitigheden en prikkelende schelmstukken van zijn woelige zinnelijkheid kent hij; óók de wilde macht van zijn vertoornd gemoed; en al zijn gracieus-gekscherende baldadigheden en het ironisch gespeel met zijn schichten-koker in zon. — En ook kent hij zijn weelde-driften, zijn wulpsch ontroeren in geuren en zijn gezwijmel in zware, bloedende en helle kleuren. — Maar de hoogere, glimlachende, alles verstillende genieting van levenswijze, doorzwijmde kalmte en harmonische vredigheid en ingehouden ontroering, die is hem het

zeldzaamst en het liefst. — Dan zijn de hartstochten en de roes een zoeten dood gestorven. —

Van Deyssel is fresco-schilder en penseeler van gebrand glas. Hij werkt bijna altijd met doorschenen verwen en met den levenden gloed der dingen. De kleuren vallen op zijn handen als bezielde wezens. Soms schreef hij heele brokken proza in goudrood-doorgloeide atmosfeer. Het purper der gothieken ziet vooral rond in zijn werk. Ook is hij een groot, vreemd peinzer, een gansch eigenzinnig wijsgeer, die in de verzinking van het geestelijke een vreemdsoortig spel speelt met het verhevene. — Soms is hij als een wever in zon; flitst er goud om zijn werk-klos, en glinsteren de kleurige draden als herfst-webben. En soms is plots al het licht om dien goudwever uitgedoofd, gaat hij als een versomberde droomer de kerk in, op uren dat de zachtste fluistering van menschen-stemmen zelfs niet meer te hooren is. Dan, voor een altaar uit schaduwen saamgetast, knielt hij neer en speelt een vreemde melodie op een nooit gezien, geheimvol instrument. — Daar geeft hij zich sidderend óver aan zijn diepste ontroeringen. — Het is een soort bewustloos bidden, een emanatie, een uitstrooming naar het allerhoogste. — Daar is nu zijn katholieke, naar ónder gestoken vroomheid van leven, die uit de diepte van zijn woord ontstijgt, en óók onsteeg toen hij zelfs

de rauwste verheerlijking van het naturalisme schreef.

.

Er zijn visschers die de fuik uitzetten op het blanke water als licht en zonnevuur één sproeiing uitsprankelen over de golfjes. — Maar er zijn ook die in half maanlicht hun net uitwerpen. — Zij verschijnen als fantomen en legende-bewaarders. — Dat geheimzinnige van het nachtelijk maan-bezilverde is er om het innerlijk-verborgene van dien buit-speurder en om zijn geloofs-mysterie. — Zelfs dat God-zoekende is romantiek in hem. Want deze moderne dandy, verbroederlijkt met den zwier van Oscar Wilde, de hoofschheid van Baudelaire, de aristocratie van Nietzsche, is middeneeuwer in merg en been. Van de gansche nieuwe verklarings-wetten der maatschappij-ontwikkeling ziet hij niets. — Met ietwat perverse behaagzuchtigheid doorleeft hij den zwoelsten of ijlstin inhoud van al-soorten verbeeldingsvormen. Zijn natuur kan zich in alle afwijkingen verplaatsen en zijn instincten kunnen zich drenken in de meest saamgestelde aandoenings-stroomen. Als het maar der artisticeit ontworteld en een doorbraak der persoonlijkheid is, van het zinnelijke naar het psychische. Want hij blijft middeneeuwer ook in zijn begrips-vorming. Bont, hyper-modern, over-sensitief middeneeuwer, die langs Zola, Maeterlinck en Huysmans de kerktransen heeft begluurd. Hij is achteruit-rennende traditionalist, schuw voor het orchestraal geweld der

proletarische massa, hatend in ongetemperde minachting het democratisch geklank dezer nieuwe tijden, en al de wagenwiel-wentelingen der sociale vooruitgangen met ontsporingen bekampend en beschimpend in 't diepst van zijn ziel. — Aristocraat en toch woest verpletteraar van vorm-beknellingen, dooreengeknoopte mengeling van deftigheid en losbandigheid. Hij is roofridder met slag-zwaard, omhalzend in verhit avontuur, en heimwee-ziek zwerver langs de onveilige burchtwegen. — Zijn bloedmes veegt hij schoon aan geurgras, en in verrukking laat hij den vlammen-schijn van een zons ondergang achter kasteel-torens en tinnen in zijn staal-rood ontbranden. Hij is kruistochten-strijder, voor Maria-dienst het vrouwen-zoet vergetend, terwijl de gloed van een mijter hem de oogen blind steekt. Zoo is deze geweldenaar, magistraat en scherprechter, een soort van Uilenspiegel onder monnikenkap, een belhamel en een biechtvader. —

Ook in hem is een oorlog van tegengestelde driften. Zijn werk is soms licht geneurie, zacht gezang, met dubbelslagjes en mordenten verciërd. En soms, zwaar als een becijferde bas, dreigend opklimmend in klank-brede accoord-gangen. — Dan weer ligt hij overhoop met alle levens-verschijnselen, is het in hem een klein gekreun en gemopper tegen alles. — In die stemming waagt hij het zelfs Shakespeare te kelen als een lam,

schudt hij een kleurigen regen paradoxen uit zijn schoot. Schoon zwelgend in een synthetischen stijl, is zijn drang naar ontleding onbeperkt. Beschouw den aard zijner aanééngeschakelde analytisch-critische proeven. — Dialectische spitsvondigheid, als een spiraal door zijn betoog heen kronkelend, en een onmiddellijke behoefte naar het beeldende woord. — Zijn geest wentelt en woelt zich om en om en snijdt een analytisch diagram van lijnen door zijn eigen gedachten-wezen. Een zelf-kerving, een soort geestelijk tatoeëren. En als ge, geprikkeld door den stellig-dringenden toon van zijn rang-ordeningen, u gretiglijk spitst op de eind-uitkomsten, de overbrugging van beweer naar bewijs, dan plotst koppelt hij alle verbindingsen af tusschen de empirie zijner critiek-methode en het apodictisch-bewerende deel; levert hij ons met huid en haar over aan den subjectieven schoonheids-keurder, die het persoons-bewijs tot een schoonheids-bevèl en de aarzelende waardebe-paling tot een knutselige wetenschap heeft omgeklonken. Dat speelt hij klaar bij dag-krieken, èer ge het beseft. Zijn diatonisch proza, geleidelijke opklimming van gedachten en klank, is wild-syncopisch geworden. Zijn geest doet sprongen met den duivel tusschen de beenen. — Woudt ge tegenover dit zwaar woord-geweld met uw schuwe zachtzinnigheid iets uitrichten? Gij staroogt; uw mond zakt open van verbazing om zulk vermetel vergrijp tegen logiek en psychologie? Sla gauw uw beenen

haaksch, anders werpt hij u nog met een onnoozelen plomp in het lust-prieeltje van zijn spot, en laat hij u daar spartelen met den wroetelenden kop in de zandige aarde. — Pas op, dat hij u niet doet wegdruijen als een morsige schelm, hinkend en kreunend van ach-en-pijn. —

Soms, op 't land, kan een zomerbries, luwtjes, reukig voedsel meebrengen uit omgespitte aard, van mijlen ver. Zoo'n geur frischt ook over het denk- en critisch-dialectische werk van Van Deyssel. — Een zilverachtig geglinster van beelden tusschen strakke gedachten-woorden. Van Deyssel is de groote woord-minnaar, de woord-houwer, de taalvormen-gieter, hater en zegenaar. — Maar zijn taal is als zwaar bewogen lucht, die vol roerige buien hangt. Het is er licht en duister, schaduw en vlam. Geloof maar niet dat Van Deyssel met zijn, in wilde vervoering en opwinding hoog-geheven woord-minnarij, alléén het enkele klank-zware geluid begeerde; het woord, dronken van zang, het goud-en-licht-en-vuur-afketsende woord, het bliksemende woord en het woord van graniet. Geloof maar niet dat hij alleen wou het woord van weerglansingen, purper en goud, het heete, zoete, blanke woord van spiegeling en ontstraling; geloof maar niet dat hij het zonne-fonkelend woord alleen wou, het waterklaar-stroomende, of het woord dat als een klokkenspel-zang over ons héénjubelde. Hij is

vooral geweest, goddelijk minnaar van het woord in apocalyptische beduidenis; van het woord dat aan alles léven bracht, dat het opperste leven zèlf was. Het woord dat hartstocht, vuur, ziel, ontroering, gedachte, mijmering, verliefdenis en verbeelding om beurten, of alles tezâam werd. — Dàt woord, — niet gezongen met een lyrische keelstem, — was zijn hoogste minnarij gewijd, het woord dat *leven* werd. — Het mocht gedempt klingelen als mandoline-getokkel, 't mocht zuchten als een coraal, 't mocht kleurbloeden als een stigmatische wond, 't mocht lachen en vloeken, schreien en jammeren, kreunen en hoonen, als 't maar het allerdiepste binnenste van de levens-ontroeringen gaf, het verborgenste kruim van het ziele-bestaan raakte. Neen, geen bloote verheerlijking van het virtuozen-woord, dat schittert en steekt, al eischte het groote proza de hoogste techniek. Neen, daarvoor knielde hij niet; wèl voor de levens-openbaring van het woord dat verbeelding, gevoel, zinnelijkheid, ontroering en gedachte tezâam gaf. Dat schiep juist het soms ontstellende misbaar van zijn wezen; de al-wisseling der ontroeringen door het woord. Hoort zijn voet-klavier dreunen door den zang en hoe polyphoon hij zijn heete leven uitstort in zijn dramatische lyriek. Want Van Deyssel was, schoon nooit mènsschepper, dramaticus in zijn lyriek en epicus in zijn rhythmiek. — En al de stemmings-wisselingen in deze vermetele ziel, ver-

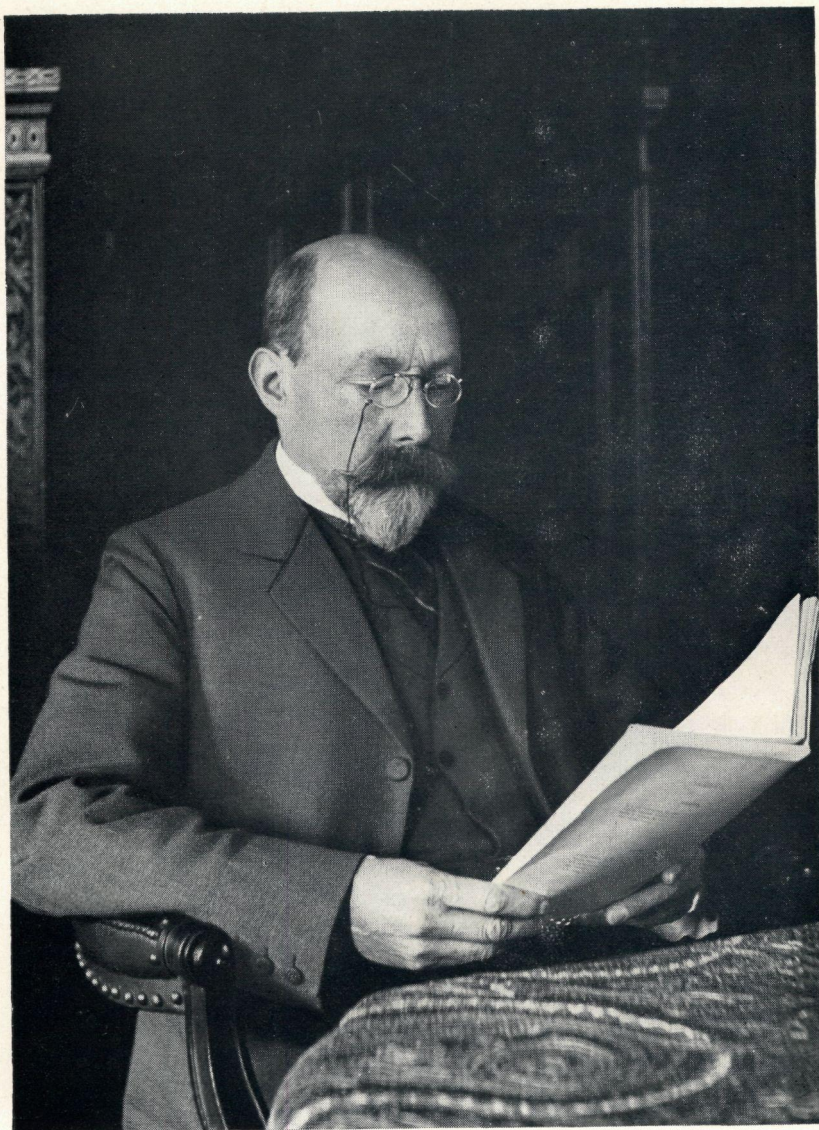
klaren zijn wisselstaten als bard, geus, klank-wellusteling, als byzantynsch sensualist, als tot schim-gepeinsden kerkvader; als groot-zuchtige Caesar-heerscher, die waant één menschen-weem'ling aan zijn keizersvoeten te zien krioelen. Soms strakt hij de lijnen van de stijfste pruik aan, danst hij keuriglijke menuet-pasjes. — Dan weer is hij doorweend van zang als een viool d'amour. Plots weer is hij een schelle bazuin. Wat een geheimvol werker met donkre en diepe klinkers, wat een portamento in zijn woord. Plots is hij epicuristisch keurder van schildpadsoep en proeft hij snuiftabak met de fijnste reukzenuw. — Zoo slentert hij van een taveern naar een altaar, wangunstig op zijn eigen genietingen. Soms is hij als een Ruysbroek'sche kluizenaar, die de gouden wijsheidswoorden soberlijk saamgesnoerd houdt in doffen vormen-pracht. Dan weer is hij een goddeloos verkwister van woorden en rhythmten, van klanken en beelden, toomloos, als een echte omwentelings-drijver, je overgudsend met saamgeraapte schatten; één overvloeijing van hartstocht, ontredderende opgewondenheid. Door oververzadiging van gelijkenis en, — de plastiek verzwarende — koppelzinnen, verontrust, keert hij tot straffere bezinning, speelt hij voor pikeur, is hij de comediant van zijn eigen ontroeringen en smarten. Dan wordt hij slim, sluw, kleentjes-omzichtig, spreekt hij, toegeknepen den mond, met hakkelende intervalletjes,

bangelijk en benard, is de revolutionaire geest, doorpeperd van venijn en gif, in hem geslonken, te voet gevallen; is zijn adem, zwart van haat en verachting, zijn adem gloeiend als vuur, gebroken en verzwakt. Maar wacht dan een pooze, en gauw zult ge hem weer vóór u zien, als een heerlijk kind, zoo vreemd-natief, zoo òvervol liefde, zoo gul en joviaal, dat àl hard geschil om zijn verfijnde geslepenheid wegvalt tusschen u en hem. — Hij is sans-culot met de vernuftigheden, fijnkantig en scherp, van de scholastieken; oproerkraaier met 't Maria-medailon op zijn naakte hart gedrukt; verkwister en vrek; lente-ziel, bebloesemde geest, gedachten-ontluiker en winter-ziel, met den helschen storm der ontevreden en in zich, levend onder hagel en sneeuw, tusschen spook-nachtelijke rukwinden. Zijn humor is soms verstijfde vroolijkheid en rheumatische luim, omslachtig, onplooibaar, sluikerig en plomp van gang. Veel feller en bijtender is zijn ironische karakteriseerings-drift. Dan hijgt zijn zwarte adem weer uit. Schimp is hem een schoonheidswapen. Hij schimpt in een soort verheven bezetenheid. Ge let niet meer op den beschimpte, maar op den schimp. Als een prachtige, stouthartige schelm raast hij en scheldt in 't rond. Hij bezit een scheld-gestarnt. Zoo haast wij hem hooren losbreken, beziet ge de smeding der schimptermen, als een werk van cyclopen, gedrild in Vulcanus' onderaardschen dienst.

Hij slaat met zijn mokerenden, rooden spot een zwarten damp van verachting om zijn slachtoffers heen. Hij laat ons ademen in een walm van haat. Het is geen misprijzen, geen afkeuren, het is martelen in krijgs-gedans. — Hij werkt met kokend pek en geeselt met houweelen. Toch is hij een schimper uit liefde. — Hij beschermt in mateloozen hartstocht de schoonheid. En als gij het waagt met uw miniatuur-scheepkens, zot opgesmukt en prutserig beknoeid en bewaard achter een stolpje, onder zijn adem te geraken, dan spot ge met de zee en lokt ge den storm over uw hoofd. — Voor ons allen was hij, in ontembaren drang naar het heroïsche en naar het mystieke, om beurten een opjagende en terugroepende kracht, een voortstuwer en een vastbinder, een vorm-verminker en een vorm-aanbidder. Met zijn ziel is hij overal omgezworen. Hij verzonk zich in het duistere goud van Rembrandt en in het aarde-bloedende en vrucht-zware van Zola. Het dreun-geschut van zijn oorlogruchtig woord heeft duizenden uit den dut geschrikt en den vurige nog vuriger aangejaagd. Hij heeft voor 't éérst ontembaar bewonderd en geestdrift uitgestooten. Nooit is er vóór hem in Holland zoo daverend geleefd en zwaar gejubeld en zoo krampig doorschokt en doorstuipt, hartstocht uitgestooten in een boek. Hij is voor ons, jongeren, de ontdekker van verre schoonheids-landen. Als een dreigende Ziener in den nacht keek hij uit naar het alom-levende.

Hij zag 't eerst het goudkleurig gespetter en de vuurfonkels der exotische schoonheid. In genadelooze vaart draafde zijn ziel door wilde oorden, door mos-steppen en woestijnen, door metropolissen en om wereld-bollen. — Nu, na zêlf-leven, zien we dien stouwer staan, donker, dreigend, met zijn rug naar het toekomende. Nòg is zijn schaduw-worp groot. Van ònzen geweldigen tijd doorleeft hij de sociale bekoringen niet. Hij trad terug, in den schemerkring der middeneeuwen, al bewoog zijn hartslag op het rhythmus van deze stonden. — De toekomst zal gericht over hem houden. —

Zoo gij den Satyr in hem hoort hinniken en spotgierend lachen, wreed en meedoogenloos; zoo gij den vernieler in hem hoort juichen tusschen woest genotsgeschrei in, gedenk dan óók den schepper van „Zondag-morgen”, en bezin dat deze diabolieke verachter, zoo vroom en roereloos het woord in ritselende bedeesdheid kan ommewenden als een non de blaadjes harer brevier; bedepk dan, dat hij ons alle in een huiver van heiligheid ving met dit gezang. — Ook hìj kan schreien, één enkele traan allicht op zijn sidderend gelaat, en zijn smart-oog den hemel zoeken als heiligen dit doen op een doek der gothieken. Ook hij op zijn wijs, is een taster naar de diepte der levensgeheimen.

MARCELLUS EMANTS.

MARCELLUS EMANTS.

Een zielkundig algebraïst, een voornaam rekenmeester, een literair ingenieur en een wijsgeerige kreeft, die met zijn scharen genadeloos afknijpt al wat hem met valsche idealerigheid in den weg loopt. Een trapper op zijn eigen schaduw uit logischen waarheidsdrang, om zich proefondervindelijk er van te overtuigen dat zijn zwarte schim en volger geén Vrijdag der verbeelding is met zelfstandig leven. — Naast Emants' enormen ernst en zijn meedoogenlooze waarheids-drift is het pralerige praten van de meeste waarheids-helden, moreele mooidoenerij, krenten-verciering op een taart. Naast hem Couperus. — Het rietfluitje naast de violoncel, een fonkelende flacon naast een Babylonische munt, vol geheimschrift rondgekrabbeld. — Onder zelf-foltering van gedachten en ziel is hij voor eigen en anderer binnenste geworden, de wrangste geluks-ontgoochelaar in onze letteren. Hij slaat zijn onderzoekings-tenten op tot Sodom toe. Hij velst den glibberigen aal: conventie, met één rugvin-ruk. Hij blijft niet aarzelend dralen rond eer, roem, vermaak, erkenning. — Hij bespiedt in spinnige weefkunstigheid het leven en de menschen-hartstochten in hun dooréénwoeling. Emants

is de groote banier-drager van den Rouw. — Hij zit op de mutsen van Von Hartmann en Schopenhauer zijn philosophische kous te breien. Het flikkerende lichtspel van de naalden... is zijn psychologie over hun filosofie heen. Want vóór alles is hij psycholoog. Hij begraaft iederen dag een zoet gestoofd ideaal van burgerij en medemensch. Van verre heeft hij de sombere physionomie van de kraai, den aanspreker. Maar zijn wrangheid is nooit venijn, vinnigheid, noch demonisme. Hij ontroofst u valsch schijn-geluk, maar tegelijkertijd stuurt hij een maatje versche Hollandsche haring naar uw huis. Toch in-gemoedelijk. Alleen, hij lacht soms achter begrafenis-koetsen, omdat hij juist altijd ernstig is. Om een katafalk geschaard, luistert hij meer naar 't geknaag van den houtwurm dan naar de speechen. Hij roert en klotst in de soep der idealisten met een beklonterden roetlepel van ontledende kritiek. — Zij wijzen met gretigen levenslust op de kluifjes, hij, op het droevige dunne mengsel van water met koeien-urine. Hij doorgist niet de menschen-vreugde, maar hij loochent ze. De gewaarwordende zintuigen van Emants zijn door zijn psyche geprepareerd. Hij ziet scherp, naakt, hard, zuiver, en alles zonder waas. Niet in de natuur, maar in het menschen-leven. Hij werkt met nul-punten, graden, met a's, plus b's, plus c's, en hij verdeelt en onderdeelt de harts-tochten, als de teekenaar buurten op een plattegrond. —

Zoo is ook de bijzonderheid van zijn geest levend in de algemeenheid van zijn werk. In „Inwijding”, in „Een nagelaten bekentenis”, in „Waan”. — Het is niet morbide, niet nachtmerrie-achtig doorduisterd en doorbangd van schrik’lijke afschuw-fantasieën. Het is nijpend-werkelijk. Om deze drie boeken al, is Emants een psychologisch meester. Veel zuiverder en onopgesmukter dan Couperus. — „Inwijding” — lijkt het boek niet reeds vergeten? — is een der prachtigste ziels-ontledingen in onze heele literatuur. — „Een nagelaten bekentenis” is een meester-greep. „Waan” is in veel, een onvergelijkelijk-psychologisch knap boek. — Welk een stil werker, wars en ver van alle kliekgeesterij; zonder ópstootende en dweeperige vereerders, zonder krantenmannen-vrindjes die zijn persoon en zijn werk steeds in herinnering en onder den neus der bravo-klappende burgerij brengen. —

Overal en altijd is hij de psycholoog-pessimist, soms beheerscht door een wat té angstigen, duisteren drang om vooral geen slachtoffer te worden van eigen waan-voorstellingen. Objectief is hij tot in de ordening van zijn hartsgeheimen,, objectief tot in ’t subjectieve toe. —

Soms maakt hij van de nature morte, een bonk leven, een ander keer van het levende een nature morte. — Er is iets in hem afgebloeid, iets dood-dors, iets droogs en kil-logisch, iets hatelijk-nuchters en ongeschikt voor

saamweaving met andere levensvormen dan zijn eigene. Het tot schema en systeem geworden planmatige van zijn indeelings-drift ergert wel eens. De gonzende energie der levens-stuwing lijkt er uit wèggeslagen. Het spontane ligt vastgeknepen tusschen tangen en grijp-apparaten. In dit strakke ernst-masker zoekt ge wel eens de zachtere lijngroeven van den weemoed. Smart geeft diepte, een waas om de oogen. Emants kijkt integendeel zoo helder, zoo klaar-licht, zoo bijna hardvochtig-sterk en scherp, dat ge persoons-smart in hem zoudt loochenen. Zijn pessimisme is zonder een galmpje romantiek. En toch is er verdeckte teederheid. Hij is in zijn wendingen onverhoed en vorm-grillig in zijn oplossingen als een wolkspel in hoogen wind-hemel; vol blanke figuren in 't licht; vol duisterende kleuren in de donkere keerzijde. —

Een begaafd schrijver is hij, met zeer sterke verstandelijke overheersching. Geen enkele begoocheling waagt het hem te naderen; hij doodt ze met scheikundige vochten. Zelfs het hevigste levensinstinct zet hij te kook op een retort. — Een soort van romanschrijvend spinozistisch naturalist is hij, al lijkt de uitkomst van zijn levensleer deze vergelijking te weerstreven. De overeenkomst bestaat vooral door de eigenaardige soort der ethische ziels-ontledingen, door het mathematisch-objectieve, het doorgevoerd-cerebrale en het onwrikbaar-logische, naast een plechtigheid van gebaar,

een innerlijke zuiverheid en rust die het flegma der analyse, tot iets vrooms en onaanraakbaar heiligs òmkeert. — Hij is een der weinigen die de consequenties van hun levensleer aanvaarden. Zijn koele kracht is kind van zijn logischen rechtvaardigheids-zin; zijn kunstenaarschap, van een ontroering als psycholoog, die in de behandeling der stof zelve hevig in hem òpgewekt wordt. Hij geniet in zijn laboratorium van menschelijke driften, als werker, doorgronder. — Zijn oogen? Vandaag telescoop, morgen microscoop. Avondsterren lijken u niet meer dan vonken-gewemel. Heerlijk. Emants zal u dra het misleidende bedrog onzer gewaarwordende zinnen uitmeten. — Hij zal u de getallen- en afstanden-mysteries van het heelal openbaren, tot ge duizelt. — Den melkweg met zijn goud gruis, hij laat er uw verbeelding door heen slaan, in een zoo eindeloozen tocht dat ge eindelijk besef krijgt van onze rekenende en beschouwende nietigheid. — Morgen drinkt ge koelen, helrooden wijn, zoo frisch alsof de druiven pas voor uw oogen waren uitgesapt. Wacht, hij zal die frischheids-begoocheling eens onder den microscoop bezien. Een woeling van wormige larfjes in uw glas en op uw smakkende lippen. Bedrog, waan, zinnen-misleiding, ons gansche leven, tevenover het groote en tegenover het kleine. — De glans van Venus die uw zinnen bedriegt, en haar grooter doet schijnen dan het knipoogende gefonkel der vaste sterren, — het koele

sap dat uw tong vleit en besprieft beestjes u doet opslurpen als frischheid. — Emants is niet minzaam in zijn ontledingen, maar ook niet materialistisch. Hoe zou 't ook, bij iemand die zóó ons organisme kleineert. Hij verzoekt u streng over natuur-wetten niet zoo tierig de honderd uit te kakelen. Anders bedreigt hij ons met het schimmenrijk. Ook in zijn spiritistisch experiment gaat hij zonder subjectieve ontroering te doen blijken, te werk als een streng waarnemer, die aan allen kant eigen observaties wantrouwt. Een zuur en hachelijk bestaan zoo. Hij wil zich voor iedere persoonlijke misleiding bewaren. In zijn stem geen klankje geestdrift, geen kreetje afkeer.

Strakke, rechter-achtige voor- en tegen-wikker en weger. Naast zijn hart, de barometer. — Emants is voor geen enkel dogma te vangen. Hij heeft u overal beet, gij hem nergens. Zijn pessimisme is een levensleer door aanleg geteeld, door ervaring, onderzoek, door geestelijke en psychische wisselwerking van menschheid op persoon en persoon op menschheid bevestigd. Hij is individueel gezien niet ongelukkiger of droeviger dan andere doorsnee-menschen. Hij is allicht rustiger dan brallende hoogvliegers-idealisten met woord-geraas van een opwindingsmotor aan 't oor. Nader hem met 't banaal gewijsgeer over zijn pessimisme niet te dicht, want ook om zijn wezen snijden magnetische kracht-lijnen die — schoon onzichtbaar — toch heftige werking kunnen doen. —

Niemand die scherper, toch zonder ironische schamperheid, kan laten uitkomen dat „een iegelijk de spraak zijns naasten” niet verstaat op dit ondermaansche, dan hij. Een zeldzaam koel-zuiver karakter, deze sterke stille werker. Met een bizondere menschelijkheid als ge maar den aard ervan naar de soort wilt ordenen. Zijn menschelijkheid leeft in zijn ontledings-hartstocht, staat buiten iedere streverij. Zijn kunst is van een heerlijk-hooghartige en koel-zuivere objectiviteit; om zijn woord is de kou van een lemmet. —

De kunst als de man: ernstig, diep, phraseloos. De kunst als de psycholoog, van een zéér doordringende scherpzichtigheid en een innerlijke vastheid; psychologie van een zeker genre, maar in dit genre, in ons land, door geen enkel ander auteur overtroffen. —

HELÈNE SWARTH.

HELENE SWARTH.

Een brevier van liefde-smart. — Onder een parelenden schijn van woordgeluk geboren, als dichteres. — Heel haar dichter-wezen is omschemerd van viooltjes-violet; zingenden rouw. Onder al de vrouwelijke poëten is Helene Swarth de teederste harpspeelster van het in rijm dóórklinkende woord. — Haar droefnis is gedrenkt in de geheimenis van het wingerd-rood. Haar verzen zijn zangen en tranen, lied en verstillende weemoedigheid. — De aandoenlijke, zoet-slepende weekheid van haar woord keert zich nooit naar den spottellen haat. Geeft zij zich al eens over aan de breedere, dan enkelvoudig-lyrische, dramatisering van haar verbitterde ontroeringen, dan struikelt zij en bloedt de satire dood eer ze rijp geleefd heeft. Soms is er ook een toon van zich herhalende droefheid, een weedom-klank die in eigen geschrei lijkt uit te sterven. — Soms is er een té zoet-speelsch en te sleperig morendo, een zoetelijke broosheid van klanken, zóó uitgebleekt en levensmoe, dat de snaren van haar lier schijnen uitgetrild, voor eeuwig. Dan gaf zich de virtuoze, in haar kunnen door geen enkele moeilijkheid begrens, maar zoo mát van hart en innerlijk-sprakeloos,

dat we alleen techniek te waardeeren weten. Maar vlak daarop, zingt ze een lied van murmelende klagelijkheid, alsof ze veronstoffelijkt, aan den zoom van den zoeten dood, deze huiverings-klanken van weemoed opving.

In haar sonnetten heeft ze een wonderlijk-rijke klankkeering van rijmen. Soms is het één loutere zangverassing voor het muzikale oor. — En ook in de veelvormige rythme-wisseling voelt ge haar leven uitvloeien. Als zij allegorieën aangrijpt in haar taal, dan zal zij deze zelden verdiepen met den geest, maar bijna altijd omschitteren met een bloemgloeiend vormenschoon. — Zij heeft verzen als koraalgrotten, malakiet-glanzend doorschoten en doormarmerd van zee-groenig licht. — Vaak zingt zij als een wielewaal die zijn slag zacht affuit van de tong, en aan den weergalm, de ruimte-diepte om-hem-heen toetst. Het is een aarzelend proeven van eigen zang-geluid, en een keuren van eigen klankdracht. — In haar schoonste werk heeft zij wat de vogelen hebben: het ongekunstelde zelfgenot in zang, den onweersaanbaren drang naar het zingende geluk.

Toch is zij een ziel van den herfst Het leven is haar een droeve romance, zonder dat ze ooit romantiseert; een geheimzinnig ideaal zonder dat zij ooit idealiseert. Toch kan zij impressionistisch dichten, met een benijdbare plastische kracht, in een zeer zuiveren realiteits-toon. Heel levendige en dadelijk-rake dingen heeft ze ge-

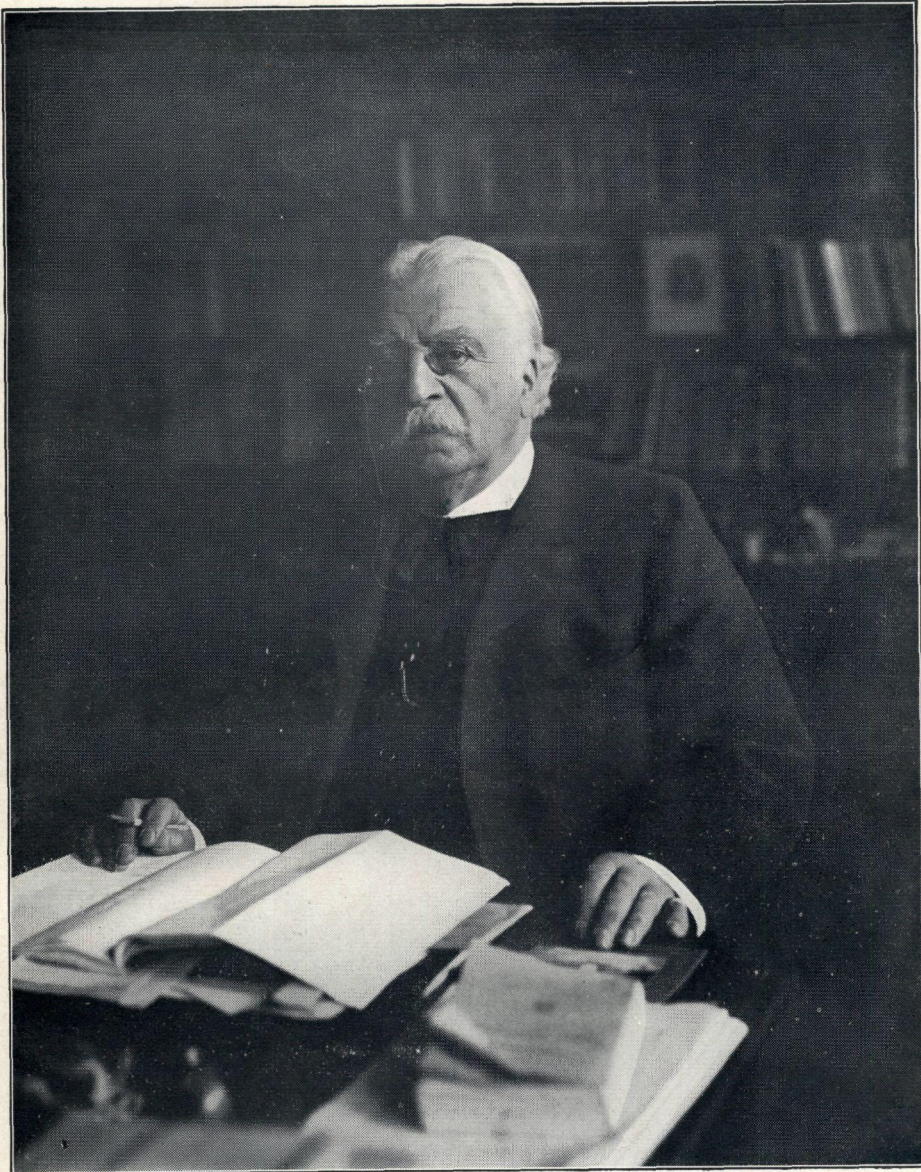
schreven, zóó door de waarnemende zinnen gegrepen en door de impressie ets-scherp genoteerd. En toch, op het profiel der woorden, ganschelijk gegeven aan het werkelijk-geziene, fonkelde een fijn licht mee, uit de wereld van het visioenaire, maar zoo zilverig en méé-schijnend met de atmosfeer van het realistisch-gebeelde, dat het alleen grondigen kenners van het tintspel harer verzen opviel.

Haar gaat 't dichten natuurlijker dan het schrijven van vrij proza. In gebondenheid van maat, rijm, klank en rythme, leeft haar ziels-beweging zich vrijer uit dan in de ongebonden periode-kunst. — Mét strophengang is haar gedachten-leven geboren. —

Deze lyrische ziel heeft een smart-verbrozing, ganschelijk op de individueele ontroering gericht, toch voor een essentieel deel onbewust-dramatisch en van algemeener psychische menschelijkheid dan zij zelve allicht vermoedt. — Schubert zong zóó broos en zóó individueel-verdoken in eigen smartelijkheid en ziele-wee. En toch, hoe algemeen-menschelijk waren de ontroeringen waar-dóór hij zoo subjectief muziek dichtte. — Er is allicht niets menschelijkers dan het subjectieve in de schoonheids-ontroeringen. — Er zijn tranen, valsch van licht-glans; de sentimenteele tranen van de zenuwen, en niet van het hart. Maar er zijn ook echte heete tranen, gehuild, hangend aan de wimpers als een fonkeling van kleine

lichtjes, die het oog omschijnen en er plots het diepste geheim van onthullen. — Zulke tranen schreide Helene Swarth. Bespot werd ze en gehekeld... Door welk soort van wezens? Meestal door valsche munters die de onechte glansen van hun valsch goud niet opgemerkt zagen. — Haar gebreken en tekortkomingen moeten haar, in critisch werk, stelliglijk strak worden aangerekend, maar nooit zóo dat ze er zich ergerlijk gekrenkt door kan gevoelen. Welke zot zal een regendag verwenschen, omdat hij juist dien dag, onbespat-gelakte schoenen dragen wou? Er zijn regendagen van een rustgevende, mijmerende en zachtstemmige schoonheid. — Nooit is een avond in zijn licht-leven mooier dan in zachten regen. En toch is haar werk niet donkerte en treurnis, nevel-mistigheid en levens-beklemming alleen. — Ze is een herfst-ziel. Heel het ritselende geheim van de suizende najaarsboomen heimwee't in haar zangen. Maar tegelijk de herfst-gloed. Het goddelijke eikengoudgeel; het warmste en diepste rood; rood van daliah's en wingerden. Het goudrood, de vlammen van den herfst, ze spelen en tril-tongen wijd en ver uit in haar liederen. Soms leeft ge in één schittering, één felle trilling van kleuren, die toch het blakerende missen van den zomer. De zomer slaat zijn gloed laaiend neer en schroeit; de herfst weeft hem uit, speelt en keert zijn kleuren om en om en verlicht den hemel er mee. Vele van haar schoonste

verzen hebben dat lichtende en wevende kleurengeheim in de taal. En diep ónder den legendarischen brand der glanzingen, die schijnen, zonder schroeiende drift, drijft ze haar eenzame ziel rond, — dan smachtend en roepend, dan zich verschuilend voor het goddelijke leven dat haar zoo in pijn en rouw sloeg, haar zoo roode wonden bloedde, diep 't vrouwenhart in.

Mr. J. N. VAN HALL.

Mr. J. N. VAN HALL.

In alle literatuur-perioden, waarin oude vormen overgingen tot nieuwe, zijn er mensen geweest, die zonder eigenlijk scheppingsvermogen, door de fijnheid van hun critischen geest, of de belangrijkheid van hun maatschappelijke beschaving, en zonder van de kunst beroep en roeping te maken, zich toch met zuivere gevoelens en hartstochtelijke genegenheid aan de letterkunde hebben overgegeven. Ze zijn platonische liefhebbers, voor wier sympathieën minachting zeer ongepast zou blijken. Mr. J. N. van Hall behoort tot de literatoren, eigenlijk zonder... „oeuvre”. Hij heeft gedichtjes geschreven, in z. g. oorspronkelijken en parodieerenden trant. Hij gat vertalingen, essay's, letterkundige- en tooneelkronieken. Van scheppenden arbeid geen spoor.

Het meest kenmerkende in de figuur van Mr. van Hall is zijn patricisch cachet dat zich op al zijn uitingen afgestempeld heeft. Hij is de man van voornamen huize, een man van ras. Hij spreekt, hij beweegt zich gemakkelijk en zijn voornaamheid is rustig. Het is een aangeboren, dus *natuurlijke* vormelijkheid. Een zekere fijnheid van geest, een zekere ontwikkeling van persoon-

lijken smaak, een zeker critisch vergelijkings-vermogen moet hij zich klaarblijkelijk bewust zijn geworden, vóór hij zich krachtig genoeg voelde, als richtend beoordeelaar, over tooneel en literatuur, op te treden.

Van Vloten's Bloemlezing uit de Nederlandsche dichters der 19de eeuw, van 1874, noemt reeds met lof, Jacob Nicolaas van Hall, spreekt van den „zangerig begaafden kleinzoon” van den ouden Maurits Cornelis, zijn grootvader. Het dichtend talent van den jeugdigen Van Hall echter heeft, behoudens eenige vorm-argeloosheid, niets met poëzie, noch minder met zangerigheid uitstaande. — Ook Van Hall's metrische vertalingen missen klankplastiek, hoogere woord-gevoeligheid en zoetvloeiendheid van rijm. Vooral zijn vertaling *Severo Torelli* van François Coppée. De verdienste van dit werk is kenmerkend voor Van Hall's heel wezen: zijn onopgesmuktheid. Nooit werd deze man bezocht door valsche verhevenheid. Als chirurgijn liet hij menschen de tong uitsteken om hun gestel te keuren. Nimmer hield hij een na-peroratie over geweten en innerlijk, noch speelde hij voor propheet of apologeet. Van Hall, lijkt mij, kón zich niet opschroeven voor dingen die hij niet begreep; al misliep hij ook een pluimpje van schreeuwerige tijdgenooten die vooral het bewonderend bándgenootschap wilden zien toenemen in groei. Wat zijn natuurlijk-en schoonheids-gevoel hem liet waardeeren, dat uitte hij rondweg; wat hem afstootte

en krenkte, veroordeelde hij met harde stem en soms ál te hooghartig gebaar. Hij is een open, eerlijk verkondiger van zijn gevoelens geweest. Man met karakter, die soms door de stroefheid van zijn toon onder de aanmatigenden en waanwijzen werd gerangschikt.

Dieper beschouwd, deed hij niets anders dan zich krampachtig vastklemmen aan een stuk levens-traditie. Hij eerde en minde 't Oude en 't groote in 't Oude, 't klassieke. Zijn vorming, zijn tijdperk, zijn groei, zijn omgeving, hadden zijn eigenschappen bepaald. Verdedigde hij tegen de schelle revolutie-kreten van onstuimige jongeren het oude, een brok geschiedenis in literatuur, hem met de jaren lief geworden, — in werkelijkheid verdedigde hij onbewust de geschiedenis van zijn eigen geslacht, in den goud-gedempten en beschaduwden schijn van het verdekt-weelderige en voorname opgebloeid. Van Hall's conservatisme tegenover de literaire beeldstormers van tachtig, in hun woedendste en smadelijkste gestalten losgesprongen tusschen het flonkerend gouden smeedwerk, omvèrwerpend in rinkelend geweld de rekken kristallen roemers van zijn Oude Huis, waar de deftigheid saamfluisterde met de stilte, — Van Hall's conservatisme is meer geweest een bescherming van zijn oude schoon, dan een afweren van het nieuwe. — Dat hij in dien strijd soms gekke dingen deed, — zijn armelijke parodietjes op Kloos' verzen strekken tot bewijs, — niemand zal het loochenen. Maar

hij smaadde niet uit persoonlijke gekrenktheid, hij ver-afschuwde, omdat zijn schoonheidsgevoel gepijnigd en de schoonheid die hij liefhad, beleedigd werd.

Mr. van Hall mist in zijn beschouwingen alle diepzinnigheid. Zijn aesthetisch gevoel heeft hij nooit met wijsgeerige begrippen kunnen verduidelijken. Zijn dialectisch vermogen is nul, en zijn proza heeft niets van woordkunst. Maar wel kan hij, zonder eenige stijl-verzwaring, lenig en vlot causeeren, causeeren in den goeden zin. Er is een zekere gracieuse tinteling in zijn taal, een ironische flikkering in zijn korte zinnnetjes, een waarneem-scherpte, een vlak-af-zeggen van wat hem als waarheid voorkomt, waardoor toch de causeertoon zelden gebroken wordt. Hij is niet zóó-maar op den invloedrijken zetel van het Gids-secretarisschap neergeploft. Hij heeft, met de jaren, deze plaats verwonnen door zijn inzicht, kennis van zekere onderwerpen, zijn algemeene beschaving, geestelijke lenigheid, en de min of meer aristocratische vorming van zijn intelligenten smaak. Toen de oproer-kreten der tachtigers hem en zijn omgeving in wildheid van stem bedreigden, heeft hij vaster dan ooit zijn voeten op d'aarde neergeplant. Met den wil-van-sta-vast smakte hij, naar zijn krachten, de rebellische bende terug. Hij wou zich niet laten overbluffen, door geen honderd ronkende kelen en, naar 't hem voorkwam, òpgezwipte hartstochtelijkheid. Wat goed en naar zijn inzicht schoon

in 't nieuwe was, hij zou het ruiterlijk erkennen, maar zijn critiek mocht niet zachter gestemd zijn dan de bewondering hoog, — indien zij rede had van bestaan. Vooral bij de beoordeeling van z.g. „naturalistische” kunst, miszag hij heel vaak, en onderschatte hij schromelijk de *beeldende*, de zuiver imaginatieve dichterlijkheid der z.g. werkelijkheids-weergevers. Hoe bekrompen en van hooge hoogte uit heeft hij soms niet gesproken over den geweldigen roman-dichter Zola. En toch, niet wilde hij bewust en wraakzuchtig verkleinen of neerhalen. Hij zag de kracht niet van 't verschrikkelijke, het afgrijselijke, dat, naar Rodin's woord, door een groot kunstenaar gezien en uitgebeeld, tot de allerhoogste schoonheid wordt, wijl de natuur, naar het woord van dezen grooten meester, *altijd* en *in alles* schoon is.

Van Hall zag 't niet, door zijn opvoeding, zijn milieu, de traditie, die hem met haar wortels had omkronkeld. Was daar schelle gloeiing van nachtflambouwen?... Hij snoof alleen den roetigen na-walm, en van den gouden revolutie-brand in het duister zag hij niets dan den zwarten damp. Zoo ging ook, den eersten tijd, de eigenlijke woordkunst der jongeren over hem heen. Hij wees, bij ieder oproerig gerucht naar zijn Oude Huis, naar de rekken met roemers, naar de zilveren schalen, naar de deftige prent-borden en de beschaduwde schouwen, zelfs naar het rijk-blinkende tin- en koperwerk der zeventiende-

eeuwsche keukens. Eerst veel later zou hij zekere wijzigingen in zijn beginselen toelaten, zou hij zijn inzicht verbreed, zou hij „groeien”. Men heeft dit van verschillende zijden voorgesteld als laffe draaierij van den man, die op zoo bits-scherprechterlijken toon het nieuwe kon afmaken met één wuif van de zware draperie om den deftigen Gids neerhangend.

Want vergeet niet,... Potgieter, Potgieter's adem ruischte, Potgieter's stem klonk, Potgieter's schim zweefde nog om en rond de redactie-tafel van De Gids. En was er ooit sterker traditie-koesterend mensch geweest dan Van Hall's voorganger? O! de zoete en herinnering-drenkende traditie, voor Potgieter. Alle oud-Amsterdamsche stijl-breedheid van leven was in deze ziel geconcentreerd. Hij donkerde en lichtte zijn dichtersdroomen in het clair-obscur van zeventiennieuwsch Amsterdam. In hem de starre, zwaar-verstrengelde stijl-verbredingen, gelijk de al wijder oplopende treden van een museum-trap. In hem, koppig-hooghartige, eenzijdige liefde; ál het schampere, trotsche, uitdagende en geslotene van het oude zeevaarders-ras. In hem iets van een literair vroedschap, omglansd door het zuiverste blazoen-blauw. In zijn wijd woord het trotsche zwellen der zeilen van karveelen en koggen, en toch de hartelijke eenvoud-in-leven, van den simplen man. Als dichter, geestes-aristocraat, als mensch, burger-handelaar, de berekende oogen-slimheid beheerscht

door de rustige waardigheid van het hooge karakter. Op een ander plan van geestes-aanleg leefde Van Hall dezen Potgieter-stijl uit. Doch, niet gesteund door de groote gaven van Potgieter, deed in hem het verzet aan als arrogantie. De hevige schimp van Van Deyssel tegen Van Hall, rond hem opspattend als een waterval van bruisenden toorn, — deze eischte in zijn hartstochtelijke doordraverij, gevangenis-straf voor zulk een „stylist”, — heeft ons nooit iets anders geleken dan overdreven opwinding en proeven van verkluchtigde scherpschutterij op voorwerpen van verkleinden omvang.

Ook mr. Van Hall op zijn beurt, had Van Deyssel, vóór diens schimp, zeer fel beoordeeld. — In zijn kamp-artikel: „Groote Geluiden”, zegt hij o. m. dat de N. Gids rondborstiger en veel minder dubbelzinnig tegen de „vuile kunsten, (*Een liefde* wordt bedoeld) waarmede Van Deyssel zijn ontegenzeggelijk groot talent *vermorst*”, had moeten protesteeren.

„In stee daarvan”, zegt van Hall, „plaatsen zij deze meest schaamteloze verheerlijking van de schaamteloosheid, waarin de liederlijkste beginselen worden verkondigd *in de taal van een krankzinnige*”.

Elders spreekt hij van: „wanneer de heer Van Deyssel zoo, bladzijden lang, in één onmetelijken zin, *onverstaanbaar voortbazelt*”.

Al wat zij leeren over klank-expressie en beeldspraak,

bevat volgens Van Hall, niets revolutionnairs. Elders in dit strijd-artikel neemt hij Albert Verwey onder handen.

„Maar al die originaliteit is *zóó gewrongen* van beeld en van taal, zelfs de hooggeroemde klank-expressie schiet hier *zóó* te kort, dat men het den man moeilijk vergeven kan, die zich in *allerlei bochten wringt*, zichzelf en de taal laat kopje duikelen, om toch maar iets ongehoords en nooit-alhier-vertoonde te bewonderen te geven.” De eerlijkheid dwingt me op te merken dat Van Hall's oordeel jegens Verwey, door diens vroegere bondgenooten en ook door later komenden, voor een essentieel deel is bevestigd. Men denke aan Kloos' vernietigende critiek op den lateren Verwey, aan Bastiaans' afbraak van Verwey in *De Kroniek* en Adama van Scheltema's scherpe afbrekende critiek op den Beweging-man. Eén ding echter heeft mij persoonlijk in dit artikel van Van Hall zeer getroffen. Min of meer ironisch-schamper, schrijft hij over de oordeels-oneenigheid van de *Nieuwe Gids*-redactie, haar geringe consequentie bij bespreking van naturalistische kunstvoortbrengselen, zoodra deze van een medewerker als Van Deyssel komen, en haar afschuw voor de naturalistische kunst als *uiting*. Naar aanleiding van uiteenlopend oordeelen over Hofdijk als dichter, zeer prijzend en smadelijk-vernietigend, door twee verschillende redactie-leden van *De N. Gids*, zegt Van Hall . . . „maar wat heeft men te denken van deze

letterkundigen, die, terwijl zij op hun achterste beenen gaan staan om het slecht ingelicht Nederland nu eens te vertellen wat poëzie is, het *onderling* zoo *weinig* eens zijn dat *de een vol bewondering* spreekt over het dichterlijk talent *van denzelfden man*, die door zijn collega's niet of ternauwernood, den naam van *dichter wordt waardig gekeurd*". De cursieven zijn van mij. Waarom? Omdat Mr. Van Hall in eigen boezem, een soortgelijke oordeels-oneenigheid had kunnen beleven, indien de betrokkene hem er indertijd mee in kennis zou hebben gesteld. Toen nl. Mr. Van Hall, negen jaar terug „Levensgang”, mijn roman uit de diamantbewerker's-wereld, beoordeelde, werd ik op zeer schelle wijze door hem aan de kaak gesteld. De gemeenheid, vuilheid, liederlijkheid van taal en tafreelen overtrof alles wat op dit gebied ooit was verschenen. Ieder „beschaafd” mensch, meende Mr. Van Hall, zou met afschuw dit boek van zich werpen. Zoo oordeelde het invloedrijkste tijdschrift van Holland, *De Gids*, bij monde van zijn scherprechter Van Hall. Het ironische lot had mij echter troostend gekoesterd.

Het gebeurde n.l. dat ik een korte poos vóór de felle Van Hallsche veroordeeling, een brief ontving van een der „aller-beschaafdsten” leden der *Gids*-redactie, tevens den meest literaire, waarin mijn vuil, liederlijk, schandelijk boek met hartstochtelijschen lof geprezen, zelfs het *dierlijkste* en *afgrijselijkste tooneel* aan het slot, zeer bewonderd

werd, als een „schitterende dramatische uiting,” die het geweldige talent van den schrijver tot aan het einde toe bevestigde. Zie hier een redactielid van *De Gids* die in het *openbaar* heftiglijk veroordeelde, een ander redactie-lid die in een brief uiting gaf aan geestdriftige bewondering, en met geen enkel woord, de z.g. vuilheid van het boek afkeurde. Volgens Van Hall kon geen enkel mensch van eenige beschaving dit boek lezen, laat staan objectief waardeeren; volgens dezen brieveschrijvenden redacteur, was het een „reusachtige vooruitgang” op vroegere productie, een boek van „de grootste beteekenis.” „Wat nu te denken,” zegt men met eenige wijziging Van Hall na, „van deze letterkundigen die het onderling zoo weinig eens zijn dat de een *vol bewondering* spreekt over het werk van *denzelfden* man, door zijn collegazooafgemaakt?”

Toch was er consequentie in mr. Van Hall's veroordeeling van *Levensgang*. Alleen, . . . oordeels-oneenigheid komt overal in tijdschriften voor. Nooit heb ik moedwillige, hatelijke en welbewuste krenking in zijn afbreking gevoeld. Mijn arbeid druischte tegen heel zijn aesthetiek in, beleedigde zijn smaak en kwetste zijn gevoel. Zijn toon leek mij altijd heel open, en het soms ironische er in, naast het onafhankelijke, prikkelde zonder onmiddellijk te ergeren. Hij is in alles de man die gruwet van keel- en neusklankjes onder het spreken. Hij is altijd causeur van vaardigheid, nooit diepgaand, soms droog-

geestig, altijd aangenaam leesbaar, en, als in zijn verschijnen, hoffelijk, van goede beschaafde manieren. Er is karakter in zijn woord. Er trilt wel even soms drift, hartstocht, trots in zijn stem, als hij ruw afkeurt of iets leelijk vindt, maar hij herstelt zich gauw.

Multatuli in een groep brieven, prijst o. m. het stuk van Van Hall in *Het Tooneel* van 1873 over zijn „Vorstenschool.” Ik heb dit stuk rustig nagelezen. Het is als uiting heelemaal niet bijzonder; het is niet fijn van wendingen, niet snerpnd, niet afstraffend, niet hoonend. Maar het is aan twee kanten, en naar de Multatuli-figuur, en naar publiek, onaf hankelijk, zuiver van inzicht, zonder zoet-flemendheid bewonderend, zonder verbittering terechtwijzend. Voor tijd en omstandigheden klaar, oprecht en persoonlijk. Zoo, in bijna al zijn beschouwingen, waaruit telkens blijkt dat hij den steekbeitel vaardiger hanteert dan het zoet-streelend penseel. — Ontmoet ge nu, op zeventigjarigen leeftijd, mr. Van Hall, dan ontmoet ge iemand van prachtige levenskracht en zekere psychische evenwichtigheid, voor wien het afgebakende en bekrompene allicht zekere factoren ten gunste in den levensstrijd zijn geworden. Hij is in alles geconserveerd, van een nog jeugdkrachtige frischheid en levendigheid in woord en meening. Er gloeit soms iets zuidelijks-vurigs door zijn oogen. Zijn familiariteit is nooit opdringerig; hij blijft altijd hoffelijk en toch smeult er menschelijke

warmte onder zijn vormelijkheid. Zie goed den expressieven, teekenenden kop. Prachtig, de goud-donkere ooggen met hun fel-dóorschijnende pupillen, achter het fonkelend knijpertje, de voorname omlijsting der zilverige lange haren, nog èven boven het zacht-gestralte voorhoofd opgekuifd en zorgvuldig-natuurlijk geplooid langs slapenbocht en in den nek afhangend. Er is een onberispelijke correctheid in kleedij en verschijnen, die nooit in stijfheid verstrakt. Niets van de poenige rijkelui's-autoriteit, zoo kenmerkelyk vaak voor z.g. hooge lui, met ministriele relaties, in den protserigen rug opvangend den naglans van een patricisch blazoën. Zoo de man, zoo zijn woord. Geen oorspronkelyk stylist van hooge begaving, geen opwerper van diepe, oorspronkelyke gedachten, geen dichter van eigen uitings- en vormscheppend vermogen. Maar iemand die van heel nabij het zwaarste fluweel heeft gekoesterd, en gouden eerekettingen heeft zien glanzen. Door maatschappelyke bevoorrechting en opvoeding in staat, al jong geestelyk te leven, in schoonheid zich te verlustigen, maar vooral karakter en onafhankelykheid in oordeel, door persoonlyken aanleg en aard bōven de levenswisselingen uit, te behouden, — door *dit* streven wordt mr. Van Hall's figuur het meest gekenschetst. Zijn hardnekkigste misvattingen en vaak zeer onverdiend-gegeven misprijzingen, soms op zeer zwakke en belachelijke gronden verdedigd,

zijn altijd gebleven *algemeene* afkeuringen zonder eenigen drang tot *persoonlijke* krenking.

Voor al in zijn tooneelkronieken geeft hij zich het zuiverst; in scherpkantig oordeel, in ervaring, vergelijking en waarneming; in toepassing van ervaring en in toetsing van smaak. Soms scherp, op het randje van wrang en vinnig, soms heel even dartel, maar meestal helder, bondig en saamvattend is hij onder de vele tooneel-overzichtschrjvers een der leesbaarste causeurs. Vlotte zinsvorming, vluchtig denk-tempo, nooit zwaaierig en breed-uit onderrichtend, zegt hij de dingen recht op den man af. Soms ergert hij hevig door den irriteerend-stelligen toon, waarop hij vonnist. Meermalen heeft hij persoonlijke ergernis gewekt door de wijze, waarop hij Louis Bouwmeester beoordeelde, dien romantischen verbeeldings-reus, een der grootsten onder de acteurs van alle tijden, ondanks zijn felle aandikkerijen, uitbundigheden en temperaments-gebreken.

Zeker, ook Van Hall bewonderde Bouwmeester in vele opzichten. Maar toch op een wijze, absoluut karakteristiek voor zijn eigen persoon, zijn beschaving, zijn hang naar het saamgebondene, gedempte en getemperde en z.g. gekuischte. De geweldige bewegingslijnen, de ontzaglijke binnen-gloed, de romantische atmosfeer-schepping om de uit te beeldene figuur heen, gelijk alleen Louis Bouwmeester die vermag te geven, — het sloeg, het teisterde zijn

smaak, het rustig-evenwichtige en weinig-koortsige van zijn verkalmde levens-hartstochtelijkheid. Typisch dat, uit respect voor de traditie, zulke mensen over de schuimende en heftigste uitbundigheid van een Shakespeare-temperament heengaan alsof alles evenwicht en rust in dezen Groote was. Ook over Heyermans schreef Van Hall dingen, die felle en sterke bestrijding verdienden. Want bestrijden zoude gij dit mannelijke karakter gaarne, wijl gij de eerlijkheid van zijn overtuiging door ieder woord voelt heentrillen. In een boek van Francisque Sarcey las ik een stukje over van Hall, dat mij zeer juist voorkwam: „Je vis entrer un homme de visage aimable, de manières aisées, qui parlait le français avec une pureté extra-ordinaire et sans ombre d'accent, avec qui je me sentis toute de suite en confiance.”

En verder noemt Sarcey hem „sous les Hollandais, un Parisien d'esprit alerte.”

Er is waarheid in deze getuigenis.

Sarcey zelf was een man van koppige, heftige, soms opvliegende driftigheid, maar ironisch, scherp, recht-door-zee-gaand, niet verlokbaar door zoele lachjes, of bevreesd voor hoonende woorden. Eenige overeenkomst tusschen hen beiden is er stellig: het ras-taaie, traditie-getrouwe, zekere typische driestheid in kras oordeel door eenzijdigheid versterkt. Alleen is Sarcey luimiger, boertiger en van groveren humor, lomper van gang en gebaar.

Sarcey heeft een ineengedrongen corpulente intelligentie, het schonkige van den buffel en stier. Hier wint het de patricische Hollander ver in gracie van den bulbakkigen, loggen Franschman. De stap van Sarcey's vernuft is dreunend en zwaar, van Van Hall licht en snel. Men zou soms geneigd zijn te beweren dat de belangrijkheid van Mr. Van Hall meér schuilt in de literaire traditie welke hij verdedigde, in den maatschappelijken stand, dien hij vertegenwoordigde, dan in zijn eigen persoonlijke schrijversgaven. Bij nader beschouwen komt ge van deze meening terug; beseft ge dat man, stand, traditie, een eenheid vormen, die geschonden zou worden als één uit de trits wegviel. Het klaarste bewijs voor zijn raseigenschappen en zijn persoonlijk karakter.

C. SPOOR.

C. SPOOR.

EEN SCHILDERS-STUDIE.

In het leven is men steeds weer en weer verbaasd over de stille schoonheid van sommige, zoo eenvoudige dingen. Ge kent de heiligen-groepen van Rafaël, in hun mytischen aureool, doorstraald van een opzichtig coloriet en een kleurzwier, die al de droesemingen der Oud-Romeinen en praaltijden u benevelend naar het hoofd doen slaan; — ge kent het boek van Passavante over dien vrouwelijken man, met zijn wulpsche lijn-weekheid, in wien het bandeloos-genotzuchtige en perverse begeeren, getemperd broeit onder den dwang eener opgelegde christelijke vervoering en koud-idealistische, geestelijke verrukking; ge kent dien tijd ook van den zwaar geschonkten, enormen zuchter en denk-schilder Michel-Angelo, die het fluister-duistere mysterie van den Nacht, het goud-doorbrekende van den sluimer-stillen Morgen, de roode gloeiing van den Zonnedag, figuratief in beeld bracht, . . . wel nu, hoe komt het, dat ge, na pas Rafaël in zijn zoetste en hoffelijkste schoonheid, in zijn Griekschheidensche verrukkingen, zichtbaar onder alle geloofs-dogmatiek, na Michel-Angelo's epische beeldhouw-heroïek

genoten en bewonderd te hebben, tòch weer blijft staan, met innige genots-treuzeling voor arbeid van zooveel eenvoudiger, stiller leven? — Omdat alle schoone dingen, van eenvoud of hoogheid zich toch altijd heffen tot het onvergankelijke.

Daar is bijvoorbeeld, een grijze cement-muur van een huis-achteruit, steengrof bepakt, leelijk en grauw, maar wijd gelegen aan een eindeloos landouw. De zon van laat-Januari met haar goud-mistigheid en zachten, krijterigen dampschijn gaat het muurvlak nevelig vergulden en ge ziet die, éérst grauwe massa, nu goud-brocaat, heerlijk trillend van vries-licht, toch mistig bewasemd als een tempel, ver, heel ver, en versluisd in een toon van wit rijp, sprokerig en ijl als een noordpoolsche luchtspiegeling; een atmosferische kleurdroom, die verbijstert.

Ja, ik begrijp best, dat menschen, die de innerlijke schoonheid der kleuren en licht-schijnselen op zich zelf niet voelen, dien huiver van ontroering voor een rein of diep blauw, voor een geel-gouden ultramarijn, voor een oranje cadmium-vlam, voor een zangerig violet, een lichtend chromaat-groen, opgewondenheid noemen, leege vervoering, emotioneele dronkenschap, — een soort onmatige opgeblazenheid, verloopend in gekunstelde simulatie. En toch, ik zeg u, zooals de toon, de enkele schoone klank van een instrument, de diepe, niets-bedoelende schoonheid van een fluit-galm, de heerlijkheid van een

dreunend-smachtende cello-streek, de fijne tooverij van een paar herder-zoete hobo-tonen, sidderend-mooi kunnen zijn, zoo is er ook in de enkele kleur een verrukking en een pracht, die ieder coloristisch voeler schokt en gelukkig, diep gelukkig maakt.

Stelt u nu een middag voor van een, atmosferische wonderen malende Januari-maand, met zijn rijp-witte sprooksels van boomen, zijn aardedamp en lucht-violet, zijn mistende omzilvering van iedere twijg, ieder brok grond, en zie nu zoo'n huis-achtermuur, waar een ontzaglijk wijd land voor uitgestrekt ligt in trilling van zonnige, gouden lichtschijnsels, en ge zegent het uur van uw leven, waarop ge zoo'n ijlen aardedroom kon zien voorbij zweven, verdampen en weer opglanzen voor uw ontstelde oogen. — Rafaël, o schoon, en Michel-Angelo, heerlijk, maar die muur óók, in dat rijp-landschap, die witte droom van broosheid.

En al deze dingen zijn toch van een stille schoonheid, zoo eenvoudig: een muur, een landerij, een bruggetje, wat tuinderij-boomen. En daaroverhéén giet het mistlicht zich nu uit. De goud-violette winterdag grijpt, tegen stervensuur naar goud-paarse en zee-groene hemelglanzen, en het bleeke brocaat brokkelt weg van den steenmuur, en wonderlijker nog is de omschijning nu van den rijpschemer, tragisch-droef en van mijmer-zwaren weemoed worden al deze stille eenvouds-dingen. —

II.

Zooals er dingen zijn, zoo leven er menschen. — De schilder Spoor is een van die stille, weinig luidruchtige wezens, die de immanente schoonheid der dingen toch overal meedragen in hun ziel. Hij heeft met Piet Mondriaan en Jan Sluyters geëxposeerd in het Stedelijk Museum te Amsterdam, en ik verklaar eerlijk, psychologisch in tijden op een tentoonstelling niet zoo genoten te hebben als daar.

Spoor de bezonkene en rijpe, Mondriaan de innigst-droom'rige en meest-tonalistische, Sluyters de vurig-opgewondene en toch bitterst-ontgoochelde en meest sarcastisch-melancholische. Toch omvat Spoor hun sentimenten en aandoenings-vormen, zooals een hoog gewelf zijn duisterende nissen en zachte schemers omsluit. Dit wil ik nu karakteriseeren in afzonderlijke studies over Spoor, Mondriaan en Sluyters.

Ik behoor tot de critici die vroeger reeds over Spoor schreven, was de eenige beoordeelaar, die hem een afzonderlijke studie wijdde. Nu de groote pers met bewondering over hem schrijft, mag het zeker wel bekend worden, dat Spoor zèlf met de grootste waardeering en innigheid mijn critiek ter harte heeft genomen, niet slechts uit persoonlijke brieven, maar uit heel zijn arbeid blijkend. Spoor ken ik, zooals niemand anders hem kent. Onze

vriendschap liet me in hem zien, zoo diep en rustig als het iemand alleen gelukken kan, aan wien hij zich geheel geven wil. — Welnu, Spoor is voor mij een der belangrijkste menschen van dezen vurigen, oproerigen tijd. Hij heeft zijn fouten en gebreken, zeer vele fouten en vele gebreken, maar hij is een pracht-vent, en onder de schilders van heden een unicum. —

Spoor's geestelijke levens-drang is enorm. Dat zoude ge niet zeggen van dezen man, met zijn zachte, getemperde bevalligheid, zijn fijne gevoels-innigheid, zijn zachmoedige stem en zijn bijna vrouwelijke teederheid. En toch is het zoo. Hij blijkt een geboren dweper, maar een vreemdsoortige, eigenzinnige, oorspronkelijke dweper. — De graad van zijn teederheid duidt ook meteen den graad van zijn kracht aan. De sterkste mannen zijn meteen ook de gevoeligste, fijnste en barmhartigste. Zie Beethoven, Dante. In Spoor's hevigste dweepzucht naar vergeestelijking en verreining van persoonlijk leven, analyseert hij toch immer zichzelf weer, en keert hij zijn dwalingen en misvattingen om naar allen kant. In het diepste van zijn binnenste houdt hij een kracht omkneld, die hij alleen loslaat bij ziels-gelijken of meerderen en véél grooteren dan hij. — Daarom lijkt Spoor zoo gewoon-weg, een schilder van lieve kindertoetjes, meer niet, met burgerlijke goedhartigheid en weinig fijne intelligentie. Maar ik verzeker u, in al zijn eenvoudigheid is Spoor geestelijk,

een zeer gecompliceerde natuur, die begreep, dat alléén schilderen, met kleur spelen, met kleur uiterlijk tragisch of komisch, atmosferisch of symbolisch zijn, weinig beduidt, als de ondergrond, het diepste van ons kunstenaarswezen niet gansch en al van groote, machtige levensvoelingen doorademd is. — Zelfs het klare fluiten van den merel is er niet alleen om den zàng, zou een menschen-ziel dan alléén werken om zins-genot voor kleur? Zins-genietingen bekoelen in de bevrediging zelve. Het schilderen zou ophouden te behagen, als er niet ook de hevige ontroering, de hoogst-stijgende gééstelijke begeerten in uitgestort konden worden. — Spoor is niet theosophisch van aanleg, wijl hij het zoo „prettig” vindt aan esoterische wijsbegeerte en mystiekerij te doen, maar wijl in zijn diepste wezen een ontembare drang gloeit, het allerhoogste van menschelijk denken, voelen, weten, begrijpen, te omspannen. Is dat nu niet onbeschaamde vermetelheid van een burgerman-artist die lieve, onnoozele kindertoetjes schildert? Wat heeft zoo'n vent aan hooger geestesleven dan een ander? Laat hij zijn kwasten goed schoon poetsen, zijn tube's voorzichtig uitpersen, zijn palet boenen, zijn lieve bestellers met suiker-zoete vleierij-woordjes geestiglijk beflikflooiën, en laat hij een spaarbankboekje koopen en duiten sparen voor zijn ouden dag. En laat hij wachten, koeltjes-voornaam wachten tot de deftige kranten wat believe te

zeggen van zijn kleur-meng-talent en zijn teekenkunde.

Potstausend Spoor, verberg je hellebardier, en geef een bedelaar op zijn tijd een footje uit je tramkaartjes-vestjes-zak en maak het hof aan mamsel Fortuna, en kweel en preek en wees braaf en gedurig en salonnerig-behaagziek. — Als je over hongerdood van rampzaligen hoort spreken, koop dan flikjes, en van inbraak, bestel dan twee spaarbankboekjes . . . Kyrie Eleison!

Neen lezer, Spoor haat de burgerlijke oppassendheid met zwaren, dreigenden haat. Hij wil den adel van het goede, niet de maffe caricatuur er van in fatsoen. Al zijn mijmeringen, al zijn begeerten, zijn droomen en gelukzaligheden zijn op zijn werk gericht. Ja, hij durft ópzien naar het heelal en wil omvatten, saamgrijpen, iets althans van het levens-mysterie, dat rondom is, vlak bij en ver af.

III.

Bij hem is niet de kleur alleen, de lijn alleen, het atmosferische alleen van waarde, maar de schoonheid, felheid of hevigheid van ieder groot natuurmoment, plastisch en coloristisch, mede de openbaring van een menscheids-tragiek of menscheids-jubel. Bij hem is de grootheid van het innerlijke in het leven, het eenig naderbare in de kunst. Daarbij verzinkt alle gekunstelde vak- en techniek-fraaiigheid. Hij voert, poogt althans de techniek

op te voeren tot hoogste volkomenheid, alleen als middel om dat diepere, dat in de ziel trillende, ontroerend-groote te zeggen: het geheim der dingen. En of hij nu met theosophische mystiek en ethiek, — waar ik vaak lijnrecht en nooit zonder scherpe critiek tegenover sta, — met bespiegeling over heelalconstructie en opbouw van cosmische wetten werkt, die den bezonkenen wijsgeer en wijze doen duizelen, vaak doen lachen om de vermetele vluchtlijn der fantasie, ... de grondkern van zijn drang is: onuitroeibaar verlangen naar hooger leven, de soms nog geheel onbeheerschte en woedende begeerte *niets* te begeeren, niet te verlangen, dan wijsheid, rust, rhythmisch en harmonisch oplossen in het altijd-durende, nooit meer òm en òm worstelende contemplatieve bestaan.

Er zijn individuen met woeste wellust-begeerten in het hart, die de eenzame avondlucht en de stilte zoeken ter bekoeling hunner driften. Als men ze daar ziet wandelen, idealiseert men hun wezen; avondstilte en vereenzaming zijn schoone poëzie-attributen en romaneske geleiders. Maar hoort ge ook de kreten van smart, die daar, onder een gloeiing van tranen, het lichaam, de ziel worden uitgestooten, uitgescheurd? Weet, dat alleen zulk een folterende strijd naar het hoogere kan brengen, de rust, de innerlijke. —

Alleen als ge die twee gebieden van zinnelijke vergeestelijking en geestelijke verzinnelijking in Spoor's

wezen goed doorschouwd hebt, kunt ge eerst over zijn arbeid en het psychische vibrato daarin spreken. Nu ik iets aangeduid heb van zijn geestelijke en innerlijke natuur, kan ook ik eerst iets vertellen van zijn arbeid, door alle tijdperken van groei en ontwikkeling heen, wijl in grondvorm toch overal dezelfde mensch Spoor naar voren treedt. — De ontwikkelings-geschiedenis van den man die Frans Hals-copieën schildert, om zoo dicht mogelijk het geheim van diens kleurmenging en technische procédé te naderen, tot den man die Vincent van Gogh, met groote innigheid en oprechtheid bewondert, is niet gekenmerkt door zware tegenstellingen, hevige verrassingen en knallende inconsequenties. In Spoor, leven in rustige bondgenootschap saam, de uiterst-voorzichtige waarnemer, de zoeker naar stofuitdrukking, de kleur-verfijner en de speurder naar kleur-doorzichtigheid.

Hij zoekt naar den onlichamelijken toon, de verontstoffelijke kleur, naar het licht en de schaduw, in al hun heimvolle werkingen op onze aanschouwing. Hij bestudeert het technisch probleem met een hartstochtelijke objectiviteit en altijd wil hij terug naar de cabalistieke kleurmenging der oude Meesters. Hij wil het licht uit een gouden toon b. v. opwerken tot zijn hoogste werking, zonder ongeoorloofde trucken en verblindende bravoure-effecten. Schildert hij een fluweelen of satijn-doffe zwarte japon, dan begeert hij stofuitdrukking te geven, waarin

het wezen der kleur zélve leeft. — Zie de pracht-wambuizen of zwarte rokken bij Hals. Nooit is het zwart: donker, dood, vèrf, maar altijd is gegeven de materie der kleur, en de stof, door een vibrato van licht, door een saamweving van tinten waaruit het zwart *groeit*, als het ware zich zelve tot kleur weeft. Het is een orches- tratie van ondertonen van grijs, keulsch aarde, gebran- den amber, verduisterde goudoker gebrand, zachte bruinen en onderschilderd ivoorzwart en blauwzwart. Maar al dit materiaal gemengd in onnaspeurbare verhoudingen, in zachte dekkingen, weer plotse ophoogingen, fijne ver- schuivingen van tint onder tint, schaduw achter licht, glans achter duistere vegen. — Dat geheim van intui- tief kleurweven is het wat ook Spoor zoo levendig bezig houdt en waarin hij uren aan uren zijn heel psychische wezen verbruikt. —

Alle critici, Spoor's talent besprekend, beoordeelen hem, door zijn ernst en vak-begaafdheid min of meer mis- leid, alleen als teekenaar, énkél kunstenaar. Ik erken, er is ook geen andere materie voorhanden. Spoor heeft nooit verhandelingen geschreven over Boeddha en de arische moraal, noch over de attische mysteriën en hun voluptueuze historiek; hij heeft nooit openbaar zijn meening gezegd over wijsheid, het wezen en den brand der menschelijke hartstochten... En toch... toch... dat alles heeft hij, tot de laatste trilling van zijn gemoedsvol peinzen pogen

uit te drukken in zijn werk, in zijn stilleven, zijn portretten, zijn figuren, bloemen, landschappen en dierstudies. —

Voor mij zijn de beste van deze doeken, mede een verzameling van Spoor's schoonste en diepste peins-uren, droom-uren, mijmerij en verrukking, smart en angst, corresponderend op een hooge levensaanschouwing. — In de droeve oogen van een hond legt hij mènschelijken weemoed, maar zoo diep, zoo zachtmoedig, zoo barmhartig, dat we voelen: hier is niet alleen een hondenoog geschilderd, maar, — misschien voor den schilder zelfs geheel onbewust, — hier uit zich een ziele-staat, hier is een gevoels-gedachte van smartelijken weemoed vermenscht, hier is een gevoel ingedragen, dat vër boven de verrukking van een hond-physionomie-schilderen uitging. — Ik bid u, zie Spoor nooit alleen als virtuoos, zelfs niet alleen als schilder-kunstenaar. Hij behoort tot een geheel uitgestorven type van rasschilders, die zich weer in de heiligheid van hun werk laten beïnvloeden door een zedelijk en hoog-geestelijk ideaal, zooals de middeleeuwers, de gothiekers en primitieven door een hevig religieuse ontroering, zooals Toorop door een zinnebeeldigheid, zooals Van Gogh door een bijna heidensch-grootsche natuur-tragiek, in oorsprong Sophocles-achtig en Grieksch. — Spoor werkt geheel religieus, d. w. z. religieus op zijn wijze, met wat hij voor religie houdt.

Zie, zult ge zeggen, dat doen alle schilders. Daar gaan ze door een groote stad, zien grachten, heerlijke luchten en wolkspel; zien schoone vrouwen, maar ook leelijke, bespottelijke of geestige en vernuftige snuiten. — Ze ademen diep in de woeling der groote stad, met haar menschen en kleuren, lichten en schijnselen, groepen en typen. Wat is er voor hun gretige schilders-oogen al niet te vergaren aan coloriet, aan lijn, aan atmosfeer. In den avond, als het ál soorten goud- en rood-mistende licht, de wemelende menigte omdampt, op de keien de schijnselen woest wegeketsen, alles schuifelt en rent, woelt en dringt, lacht en krijscht en op vele hoeken der straten tafreelen van jammer, spot, ellende, of volkskittigen humor, groteskheid, lichtzinnigheid en nachtelijk rumoer te zien zijn. De misdaden en hartstochten heffen zich van de licht-grillige straatkeien tot de dreigende hemel-donkerte, maar dát wordt slechts gezien door de visioenairs met het levensdrama vóór hen.

Die schilders nu, beloerend den sluip-zinnelijken gang eener opgedirkte cocotte, of zich tragisch verkneuterend in de verwoesting van een kreupelen bedelaars-type, of zich zalig verlustigend in de pracht der dag- en nachtglanzen, in het kokende, gistende, stervende of brekende leven der kleuren, — die schilders nu laten dat heele mensch-bestaan op zich inwerken en dat is toch . . . úw religie. Daarvan ontvangt ge de weergave, de doorleefde,

ondergane, teruggespiegelde realiteit. — Juist, maar zóó toch niet bij Spoor. Hij draagt n.l. zelf in zich, een groote, gerhythmeerde levens-aanschouwing. — Hij bekijkt niet alleen ontroerd, geslagen, opgenomen door het licht en de kleur, de massale lijn, het architectonisch-omwelvende, maar hij overpeinst met zijn geest ieder leven en iederen gang der dingen. Zijn wijsgeerigheid is van transcendenten aard. Hij doorleeft ál dat gewoel, of heel die nachtelijke gracht-verlatenheid, maar meteen werken zijn eigen scheppende gedachten. Ook hij ziet het opgedirkte carcass van de hoer, en hij voelt diep dat geen moreel preekje haar helpt, maar hem slaat die tragiek met ontzetting, erbarming, tusschen de walging voor het sujet door. Voelt ge dat die ontroerings-vorm niet congruent is aan die der kleur-collega's? In hem gaat nu een drang leven: groot, schoon van innerlijk te willen zijn; want al dat verblinde, verdwaasde, morbide, bijtende, wrokkende en verkankerde leven is gevolg van menschelijke genot-zuchtigheid en groven, zwoelen, dierlijken drang. — Hij ziet ook de smart in het bleeke of duistere gelaat, maar hij wil op zijn wijze zoeken naar den oorsprong. Hij wil die smart wèg, die angsten wèg, die rampen en roode misdaden wèg . . . Hij voelt dat het kan, hij kent de blanke droomerijen, niet van paradijs-visioenen met wellustige verschietjes op hemelsche vrijage, maar van boven-zinlijk, bijna mystisch genot. Zijn dwepersaard vlamt op

en òpen. Hij wil ontsluiten in zich, alle machten die de medemenschen kunnen opheffen naar het verhevene, het oneindige-goede. — Hij wil het schrikwekkende van het leven voor de armen van geest, zien keeren in een gouden geluksdroom, door zooveel ontwikkelings-staten van sensualisme naar innerlijk hartstochtloos geluk heen. Hij wil de hevige smart der menschen, met haar brandende wonden, bloedingen en melaatsche verwoekeringen, uit het rijk der demonische impulsies zich zien overplanten in het rijk der loutering en zelfbewustwording. Maar niet met ethische praatjes en geflapper van rhetorische franje verblindend opgebracht, niet met klef geveem, doch in daden van zelfoffering, zelfbeperking en hartstochten-afwendig. Hij ziet àchter het drinkhol misschien het nimbuslicht van den zaligspreker, en in de stem der drankkrank-zinnigen voelt hij de zonde van alle dwalende en dolende menschen. — Deze wijsgeerige conjectuur is geoorloofd, kan ontstaan uit zijn projecties. Hij wil afkeer kweeken van onnatuur, roemzucht, van alle vergankelijk getob, gestreef, gevelei. Zijn voorstelling der dingen gaat òver het schilderen, òver het maken van muziek, want in deze grondstoffelijke wereld is beklemmende begrenzing aan allen kant. En buiten het schilderij kan iemand voor hem, in het gewone leven, nog veel schooner ziel toonen, dan kleurwellustigen, penseelridders, muziek-melomanen en woordklank-inslurpers. — Ziedaar nu een soort van schil-

ders-moraliteit, die aan het uitsterven is. — Vergelijk dit niet met anderen, die óók geestelijken inhoud aan hun werk geven. Deze wiegelen de intuïtie hunner critische natuur in slaap met wat zangerig klankenspel, doen in alles toch domineeren hun schilders-talent, hun tonalistisch of coloristisch vermogen. Ze voelen de innerlijke tragiek van een misdeelden, getrapten of vernederden mensch, *aesthetisch*-tragisch, niet *menschelijk*-tragisch, en hun symbolische karakteristiek is meestal wijsgeerige afval, troebele materie, onbegrepen metaphysiek, gewikkeld in den schijnglans hunner technische pronksels.

Bij Spoor is het gansch anders. Zijn heel ménsch-innerlijk is meegegroeid mét zijn artistieken scheppingsdrang. — Zijn verlangen naar uitzetting des gezichts-horizons heeft een harmonischen onderbouw in zijn wezen dat zich keert naar de Oostersche Wijsheid. Hij schildert bloemen, heerlijke, gloeiende gouds-bloemen b.v. in een kan, en waarlijk, daarin, in dat heete, gonzende goud der bloemen, stort hij héél den jubel van zijn menschenhart over. Hij schildert kinderoogen en hij wil er al de klare, onbesmette reinheid van het ontroebele, begeerlooze droomleven doen invloeien. Hij zoekt niet naar de zinnelijke verrukking der kleurformaties alleen. — In de bloemen zijn jubel, niet alleen om het bloem-mooie, maar heel zijn drang naar geluksmooi van de menschen der toekomst, die zullen baden in zonne-dagen... Dàt is de innerlijke

trilling, de vergeestelijkte hartstocht in zijn lichtende kleur. O! deze kalme, zachte, lievig-schijnende Spoor, die zoo collegiaal begekt wordt door vele zijner penseelgenooten, om zijn geestdrift voor groote, reine en wijze dingen, ... ge moest allen eens beseffen hoe hevig barnend de hartstocht en de drift, de opstandigste en hevigste, gegloeid en gerazernijd hebben, ja, dikwijls nóg koken, ontstellend in hem; hoe zijn bloed van begeerten bonst in zijn hersens, verhit, omduizeld van pijn en smartelijk verlangen; hoezeer hij dreigde af te zakken naar de wellustigheid van het zinnelijk-schoone, maar hoe hij tèlkens en tèlkens in een folterende zelfworsteling terug-greep naar het hooge, en voelde juist *in* dien smachtenden strijd, weer een tred nader te zijn geschreden tot het onvergankelijke ...

IV.

Alvorens iets ontledend over zijn arbeid geschreven kon worden, moest dat deel van zijn wezen eens doorlicht. Het weefsel van zijn menschelijkheid en scheppende artisticeit is niet vaneen te splitsen, of ge wondt beide kanten van zijn diepste natuur. Hij wil naar de groote wijsheid, de stilte heen, waar iedere gedachte zich zelf dadelijk in een lijn-, en kleur-vorming omzet in zelf-plastiek en geen bemiddeling van grove materie, altijd toch nog

zeer onvolkomen als uitdrukkingsmiddel, meer noodig heeft. Maar zijn worsteling is zwaar. Hij wil wel zoet mijmeren in God's gouden lust-tuinen, en overal wil hij zijn droomingen ontsluiëren; in de oogen der kinders, in de fijne lijntjes hunner polsjes en vingertjes, in de atmosfeer van goud-verstilde hofjes; in de oogen van zijn moeder-portretten, zijn vrouw-portretten; in de bloemvormen . . . Maar daarin zult ge óók de omkantelingen zijner psychische stemmingen beleven; zijn woede, zijn drift, zijn gemartelde mensch-zwakheid, zijn toorn, zijn getergde kleur-mislukkingen, zijn onbeheerschte hartstochten, zijn kwellingen en versmoorde begeerten, zijn bedwelmingen en opgejaagdheden, telkens af-, van- en terugvloeiend naar sereen rustpunt.

Slechts één voorbeeld van zijn hoog-symbolisch begeeren in weergeving van zoo eenvoudige dingen. —

In vurige genegenheid levende voor de pracht van al het zijnde, schildert hij op een dag een bloemen-massa in bladerenbloei in ochtend-, middag- en avondlicht. Dezelfde bloemen, drie maal. Iets zeer gewoons als studie, zult ge prevelen. Bij Spoor niet. Bij hem wordt het een plastisch visioen, een teekenen van den dag-kring van het licht; de geboren bloem hel, overstraald van leven, . . . daarna het duistere vergaan. Alles gedoopt in een onbewust-werkend en uittredend eeuwigheids-gevoel. Bij hém geen angst-aanjagende rusteloosheid in onderwerp-wisseling, noch zinnebeeldigheid met opzettelijke symboliek, betoogend

nàast het object gaand. Bij hem de symboliek *in* het object zelf versmolten, zonder wijsgeerig air. Men voelt in deze doeken, Spoor, den man met het verlangen naar contact, aanraking met onzintuigelijke dingen, realiteiten die buiten ons ken-vermogen staan, maar er als geestelijke werkelijkheid zijn, zooals de gedachte, de liefde, de harts-tochten er zijn, zonder concretie en stoffelijke vertastbaring. Het is niet gezien, dat wonder der bloemen in drie soorten lichtstemmingen, alléén om een technisch kleur-beeldings-probleem uit te drukken, maar vooral om iéts te beroeren van het mysterie der wisselende dagen in telkens andere atmosfeer, een demonstratie voor het altijd-blijvende, eeuwige, terugkeerende der dingen... Ge kent den schurftigen, maar prachtigen Villon?... Verrot als edelman in een praalgraf... of als gehangene te Montfaucon, eenmaal in den dood getreden... behoort ge het wisselende leven. Dat zei de dichter-bandiet vóór Shakespeare. — Zoo nu Spoor met deze bloemen in hún wisselgang.

Eerst ziet ge de bloemen van bovenaf doorstraald en doorschoten van zonne-vuur en den hemel brandend-blauw, echt zomersch hitte-kobalt. Het is alles blank en licht en hoogjubelend van toon; het rood der bloemen wordt lichtend bloedend rose, en het groen van een gouden tor-vonkeling. Dan de middag-glanzen. Tweede doek. Nu gaat alles van het loodrecht neergeschoten licht,

schuindwars tegen de bloemkelken op. De lucht zuigt en sopt warmte-dampen bijéén, verpaarst zich in het blauw, en het rood ligt gesmolten en verwoest van uitgelaaiden gloed. Dan komt de avond-schijn. Nu duistert het blauw van den hemel tot donkere azurigheid, het rood zwemt in den wellust-slaap van uitgeleefde kleur, het groen dat al zijn gouden vonkeling verspild heeft in het zonnevuur, dreigt met schaduw en droeft in de diepte van zijn bestorven glans. Als een zang-zwaar en van smart doorzucht adagio omdroeven die bloemen in avond-licht, de ziel. — Zie, dat is symbolisch gevoel van het kring-leven der schoone dingen, tegelijk uitgedrukt in kleur, lijn, atmosfeer. Heel de ziel van Spoor is er in uitgedreven, zooals in een zomerhemel, een zilveren wolkenstoet de gansche luchtzee rondzeilt op azuren waterlijn.

Alles van zijn visie op den Morgen, Middag, en Avond is er heengetrokken en het heele leven in zijn op- en ondergang, zijn wisseling van belichting, de Ochtend met zijn rumoer, de Middag met zijn zwijmel, de Avond met zijn zwijgen is er in meegedeeld. Het is een gedicht op de uitstorting, de verzadiging en de kwijning, als de dag voelt, dat de nacht hem naar den dood duwt.

Ik herinner mij een dag, dat Spoor me met groote opgewondenheid kwam halen, om een paar nooit geziene stilleven's van Vincent van Gogh te gaan bezichtigen bij Steenhoff in het Rijksmuseum. Hij bracht mij er voor. Zijn

vereering was één vreugde, een geluk, een ontembaar genot om zooveel moois. Nooit zag ik een kunstenaar eerlijker in zijn overgave, onbaatzuchtiger en zich zelf geheel wegcijferend als toen Spoor, voor den enormen Vincent. Wij spraken er over, ik duidde aan, hij kende mijn liefde voor dien dronken grooten kleur-dramaticus. — Welnu, ik ben er van overtuigd, dat hij veel van Van Gogh geleerd heeft, ook dien middag, en toch, nooit, nooit heeft hij, ondanks al zijn opgewonden vereering, zich door Van Gogh laten beïnvloeden; d.w.z. nooit heeft hij het grandioze, tragisch-doorleefde van Van Gogh nagedaan, overgenomen in allure, en zich verbrast in een breed-doenerige coloristische patserigheid, gelijk zoovele beeldstormers, die maar raak kladderden en kleur afzwiepten van hun kwasten, omdat ze te ziels-arm waren om twee tonen, twee kleur-plans zuiver en sober tegen elkaar in te zetten.

Spoor wou niets van dien schitterenden overmoed, die wrokkige woede van kreupelen en blinden, die schelden en schimpend rondgaan om ziende en goed-loopende menschen te vloeken. Spoor wou geheel door zich zelf, door eigen innerlijk zoeken, door verdiepen van zijn gevoelsmacht, aanscherping van zijn technisch kunnen erkomen, of ondergaan. — Het uitspreken van eigen gevoel, met eigen uitdrukkings-middelen is hem in verschillende van zijn mooiste doeken, ontroerend gelukt, al zal door de ont-

sloten poort van zijn voortdurend zich hooger opvoerend levens-sentiment, het schoone nog zéér veel machtiger, breeder completer moeten worden. De karakteristiek en de analyse van het voornaamste werk van Spoor, blijve bewaard voor het slot dezer studie.

V.

Slechts beknopt zal ik het meest belangrijke werk van Spoor aanduiden, schoon door uitvoerige vergelijking en analyse eerst, de algeheele waarde van zijn technische schilders-persoonlijkheid kan uittreden. Ik volg geen periode-ontwikkeling; doe grepen uit vier stadia dooréén.

Haarlemsch Hofje. — Geschilderd in den geest der oude Hollanders, de groote Meesters van het innerlijk kleurleven. Zeldzaam moedig dit hofje, in het aandurven der toon-contrasten. Naar twee dingen is gestreefd: het vuur-woeste en knetter-helle zonlicht te schilderen als licht, de schaduw te schilderen in gedempte toon-doorzichtigheid, als schaduw. Een Zomer-hofje in zonnegloed, eigenlijk technisch een probleem-oplossing van licht en donker. In hun uitwerking dadelijk op elkaar controleerbaar en daardoor uitdagend-gevaarlijk als technische proeve van schilderkunst. Toch, onmiddellijk voelt ge dat Spoor hier de stilte in de dingen ingeschilderd, dat hij de innigheid van zoo'n Hollandsch hofje diep doorleefd heeft. De

schildering is vast en klaar, en werkt zich uit de peuterigheid der details óp tot iets bijna monumentaals.

Het roode dak allereerst, hoogrood van gloeiing, zuiver in kleurwerking tegen het brokje lucht-zomerblauw ; het gonst daar zomerig, goud-rood en hemel-blauwig van hette. Het rood is uitgestreken, breed, mild, en de verf vibreert in de zonpats van het licht. Er is ruimte geduwd in het dakrood en luchtcobalt door de kleurtonige doorzichtigheid, waarmee hij lucht en dak geschilderd heeft. Ge voelt het atmosferische der warm-bezonde kleur-trilling van het hofjesdák, over heel de huisjesruimte. Dan ziet ge de pomp, klein-monumentaal, in een lila-achtig grijsje, eigenlijk een zacht toongewemel van grijs-in-zon, steengrijs in gloed waarop vreemde kleur-accentjes plots uitschijnen ; grijzig lila, groene stipsteltjes, even het bleek-gelend groen, maar zoo harmonieus in de pompsteenkleur saamgebracht, dat ge alleen steen-in-zon ziet. Prachtig staat dat pompje met zijn aloud vorm-mooi tusschen de afsluiting der brandende hofjesmuren, zoo knus en zoo verhalend, zoo typisch uitdrukkend levensaard van de kromruggige bewoners ; zoo stil in de stilte en toch zoo zelfvoldaan in zijn door zon-aangelichte contouren. De fijne kleur-doorwevenheid is een neuring van grijs-speling in licht. Er om heen suist de zomerstilte, en de adem van de reine rust, de properheid van het schoone hofje in bloei omvangt u. Fijn is de schildering van alles ; nergens

het zware kleur-broeierige, en toch voelt ge de zwoelte in de kleuruitdrukking, het atmosferische dat daar opdampt van de geel-geblakerde klinkertjes. De zon breekt van den hemelhoek néer op het roode dak, brandt over pomp, boom, bloem en frontgevel, en leeft zich in blakerenden wellust uit, op een deel der klinkertjes. Ge voelt de inzuiging der zomerhette uit het klaargouden gegloei der grondsteentjes. Maar ook voelt ge de koelte, door het schaduwleven van het hofje, dat hier zoo brutaal-raak naast elkaar geschilderd is. —

Dat is juist het coloristische probleem van dit doek: de twee kleurgamma's, strak en scherp gescheiden, waarin *dezelfde* dingen in en buiten de zon te leven staan. Het licht bakent het gebied van de schaduw, de schaduw dat van den zongloed af. — Daar staan nu de steen-roode geranium-bloempotjes te vuren in het zonnige goud van den frontmuur, op de posten van knus-kleine hofjes-raampjes, bijeengedrongen in een gezelligen zomerbabbel, verhalend van hun overwinteren en hun bloei. — Er áchter, het violettig-verdiepte, half-diffuse schaduw-geschemer der ruitjes; de venstertjes knus opgedrongen in de beredderde properheid van het Haarlemsch hofje, zeventiende-eeuwsch nog met zijn klinkergrondje, zijn overal inspiegelende en opgewekte helderheid, zijn levenslustige onnoozelheid, gespaard en ontzien door het rumoer der tijden in al zijn kleur-gave, bontige vreugde van bankjes, emmerspul, bloempot-

tenspul; druk en toch stemmig in het roode, goude en warmgele gevonk, gespat en getril van al zijn lichtjes. Let nu ook eens op het kokende groen van het half-binnenwaarts geopende deurtje, waar de zon op danst; wat leutig en dartel geschilderd, daggoud tegen deurgroen, klaar van kleurverhouding, zoo zuiver als een accoord, zoo zuiver als de twee kleurplans van lucht tegen dak, links in den hoek. Juist in zijn durvende kleur-verhoudingen zoo klaar, wijl even er ónder, de gedemptheid der tonen in het *zelfde* ding, zóó puur in haar toon-waarde moest worden gevoeld.

De fond, het kamerdiepe duister, achter het opene deurgroen, dat uit de opening wegschiet, had doorschijnender, dunner en weeker van toets gekund, maar met wat een hartstochtelijke beheersching is dat jubelgroen op dat deurtje er ingegloeid. Ge bewondert steeds meer de volgehouden zuiverheid der twee kleurpartijen: het zongegloi, de schaduwkoeling. Prachtig komt die gammawerking en de doorgevoerde kleur-harmoniseering uit in het arrangement der blompotjes-cier. Vóór het front, in de zon, is de zomerschroeïing aan het kleure-spelen. Het steenrood bijt zich uit, in het licht, tegen het goudgele muurlichtgezoem; een paar stappen links in den hoek, staan dezelfde blompotjes, op bankjes en vóór venstertjes, in een heerlijke kleurverkoeling. Toonverduisterd rood en goud en geel en groentjes, alles in de muurschaduw verstoofd; in de schaduwbetoning toch

doorgewerkt iedere kleurnuance der bloemen en potjes, verstillde fleurigheid. De technische knapheid, de zuiverheid van kleurwerkingen voelen tégen elkaar in, is zoo gaaf. — Hier doet het nuanceerings-sentiment alles; het is een instrumenteeren van kleurtjes. Is er één roodje, één geeltje uit, dan is er onrust en valsche werking in heel de omgeving. Het lichtende geel overgeschoven naar duistere, bijna roode violettigheid, het vurige groen door fijne vermenging van dekkende okertjes, naar gelige kwijning van licht, en dat, door al nieuwe menging, overgedragen naar de schaduwpartij, licht in het donker, doorschijnendheid in het uitgedoofde. Prachtig dat nà-lichten der kleuren in het donkerende deel, die bruin-roode, geel uit-gegloeide bleekjes, in een smeltend loslaten van den vurigen zon-toon, doorgevoerd tot op het uiterste contourtje. — Alles in mineur, jubel-groen in mineur-groen, de vlam van het lichtslurpende chromaat, in mineur-geelgroenig goud, het rood getemperd in de donkering van bruin-duister, en toch nergens droogheid in de schaduw-kleur of zanderige bezinking van den grondtoon.

VI.

Spoor heeft ook een fijn begrip van en gevoel voor kleur-distantie. De conjectuur van zijn, in de ruimte nage-

teekende proporties der dingen is bijna altijd spontaan-zuiver. Zeer veel schilders weten geen ruimte, geen wijking in hun doeken aan te brengen, wijl ze den zin voor kleur-distantie missen, d. w. z. het fijne gevoel voor afstands-toonverhoudingen niet snappen. Vergezicht, landschap en stadsgezicht zuiver schilderen, is juist, wat het zuiver uitdrukken der toonverhoudingen betreft, zoo moeilijk, wijl, uit de verte gezien, de kleur der dingen verandert, versluiert, zich verweeft. Schoon de kleur en de toon van dichtbij beschouwing nog in uw oog leven. — Ge hebt een purpervisscher vlak voor uw neus gezien, zet hem een honderd meter van u af, tusschen hem en u zee, lucht, zandgrond, atmosfeer, en er staat een geheel nieuw kleurschepsel voor je oogen. Toch wil je hem schilderen zooals je hem van nabij kent. Dat is de hevige fout coloristisch, beklemmt ruimte en wijking. Want alléén door verschil in licht en zweving der kleuren krijgt ge de ruimte-diepte. Er zijn schilders, die bijna alles met gelijke kracht of eensoortige ingehoudenheid uitdrukken. Onzinnigheid. Cerebraal schilderen. Want al wat wijkt, ondergaat niet alleen tempering, maar schept nieuwe toonverhoudingen; en al wat op het eerste plan komt, staat in het forto van het licht, in het hooge moment, krijgt klaarheid en duidelijkheid. In een landschap, stads- of vergezicht komt dat zekere uitdrukken der kleur-distanties telkens de hoogste eischen aan het toon-nuance-gevoel stellen.

Er ontstaat eerste- tweede- derde- vierdeplans kleur-gradatie, en toch moet iedere nuance *in de verte*, overeenstemmen met den totaal-toon, uitgaand van het eerste, *vlakke* plan. Dit kunnen slechts heel weinig schilders zuiver doen; ge betrapt hen herhaaldelijk op toonvalscheit. Spoor geeft in enkele zijner vergezichten, vooral van den laatsten tijd, mooie uitdrukking aan het gevoel der kleurdistantie. Er zijn ook schilders, die door het werken met vlakke tinten en een wilde uitdrijving van lichteffect, meenen ruimte-indruk te kunnen suggereeren. Maar ze vergissen zich deerlijk. — Het geheim daarvan heeft de Japanner alleen. Zelfs Millet gaf het oneindige, het grootsche horizontspel van wijdheid en wolkenlucht meer uitdrukking door zijn teekening dan door zijn kleur. Soms suggereerde Van Gogh de ruimte magistraal, door onmiddellijke kleur-harmonie. — Spoor, met zijn vergezichten, durft althans de ruimte aan, en juist in zulk pogen voelen we des te meer hoe ontzaggeijk Hercules Segers, de voorganger van Rembrandt, is geweest in zijn geweldig werk, waardoorheen een breedheid en een vlucht gaan, heerlijk van ruimte-gevoel, ongekend in zijn eeuw.

Stilleven. — Een soort aanrecht, een groote kruik, een groen dovekolentestje, zoo maar geschilderd in het vlakke licht, brutaal-weg, zonder verfijnd arrangement van subtiële kleuren tegen elkaar in. — Steen, glas, glazuur, overal een greep naar stofuitdrukking, in de kleur ook

meteen de materie. Geen brouillant impressionisme, maar de toon- en kleurwaarde der dingen vast aan hun vormschoon. Daaruit spreekt de teekenaar Spoor, de fijne vormgevoeligheid van zijn speuren, die toch eerst de volle bevrediging ondervindt in de kléur- en de lijn-uitdrukking. Eigenlijk staat nooit een voorwerp of een wezen apart in kleur en apart in lijn; die gebieden vervloeien. Er is kleur, lijn, atmosfeer *door-elkaar* heengaan. Ook in dit stilleven voelt ge die oplettende wellust van zijn studieuze waarneming. De factuur is in schijn verwaarloosd, in wezen verantwoordt hij voor zich zelf iederen glans, ieder lijntje. Hier nog geen kleur-zwierigheid als in latere doeken, maar toch diepte in de kleur, en een toets, vettig-zacht, glazurig en met een drang om telkens, achter de kleur al haar fijnigheid van meevibreerend tintspel te geven. Soms treft hij plots door de klaarheid van zijn kleur, den openen, breeden veeg, en dan weer omdoezelt hij zijn coloristische passie met iets neveligs in de achtergronden. Zie een poes, mooi, rijk-rustig van toon-doorrijptheid geschilderd, het heele sluimer-zoete beest, met zijn spinnende ziel, zijn gesloten oogen, waarin het genot der sluimering zoo prachtig opgeborgen is. Dan een hondje, op den grond, een heerlijk mollig knorrepotje, heelemaal het guit-hondje, de oogen opgericht, het snuitje ingedrukt, luisterend en wachtend. Snoetje, oogjes, neusje, kopje, alles staat in de zuiver-

ste uitdrukking van leven, en toch zoo heel anders dan waargenomen hondjes-bestaan. Het realisme van Spoor is verhoogde waarneming, dier-psychologie, omdat naar buiten is gebracht, *niet* het knus-gelijnde, lenig-mollige hondje, maar het hondje, heelemaal gevoeld door een dier-koesteraar, een vatter van guitigheids-kijkinkjes in de oogjes van zoo'n beestje, gegeven in een ongewoon spier-fronsinkje, een poot-heffinkje, een kop-wendinkje. —

Mooi doorwerkt is de kleur zoo rustig doorgevoerd, zoo fijntjes en spelenderwijs vlot geschilderd. Hier probeerde hij al verf-afwijvingen toe te passen, om boetseerend met de kleur, toch een rijke toon-gelijkmatigheid over het heele lijfje heen te krijgen, die de illusie van het *leven-van-'t* beestje verhoogt. Zoo iets als in de ratjes van Van Gogh.

Hierin kunt ge al zien, en in zijn poes, en in meisjesschets en in zijn bloemstudie en in zijn „Spelend kindje”, wat een voornaam ploeteraar hij was; hoe aristocratisch hij de kleurharmonie voorbereidt uit de diepste of hoogste ondertonen, naar stemmings-kleur en atmosfeer. — Ook uit dit kleurwerk, zoo fijn van getast naar licht en tint-tegenstellingen, die alle oplossing eischen in het ontroerde gevoel, kunt ge bemerken, hoe gezotteklapt wordt over Spoor's grooter téeken- dan kleurvermogen. — Er is zoo'n bedroefd gering aantal zieners van

schilderkunst, zoo'n bedroefd leutig beetje dat werkelijk het wezen der uiting scheidt van het wezen der bedoeling, en uit zijn niets beduidende terminologie losgewikkeld, nog iets te vertellen heeft dat wezenlijk ook psychisch wat uitdrukt. — Dat onbenullig meeleuteren over factuur en coloriet, of het geheimzinnig prevelen van mystieke innerlijkheden der schilderkunst, is zoo duf en klef als het zuigen op lijm.

Die niet inziет dat Spoor een sterk en persoonlijk colorist is, begrijpt niets van zijn werk, en heeft een schraal benul van kleur. Spoor kent vooral zijn ambacht, zijn vak. Slag op slag bewijst hij u dat. Een heel gevoelig kunstenaar, maar ook een grondig werker. Mijn god, wat mint hij zijn vak, hoe begeerig spreekt hij zich er in uit. En waarom ook niet. Murillo heeft ook penseelen gebet en verf gemalen, en het ambacht geleerd, waarom niet de moderneren? Zijn zij meer dan Jan van Eyck, dan Dirk Bouts, dan Rembrandt, dan Segers, dan Steen, Hals, Brouwer, dan Breughel, Pieter Aertsen, Lucas van Leyden enz., reuzen in het ambacht, geweldenaars in de techniek? De dood-knappe academische cier veracht Spoor, en nergens verlangt hij te lokken met de kennis van zijn metier, gegrond op schoolvosserij of bloote ervaring en raffinement. — Hij is de schepper van zijn eigen technisch fortuin. — Zie de zeer mooie portretten van zijn moeder. — Hierin leeft de *onbewuste* portret-

psychologie. Twee schilderijen zijn er, buiten voorstudies, en beide zeer bijzonder. De kop, de vleezigheid is heel mooi en toon-diep ieder deel van haar kleed. Maar zie het gezicht vooral. Hij geeft er in, het gerammeide, strenge, maar dadelijk mengt hij er een zekere teederheid doorheen, waarachter het strakke zich tempert en verzacht tot ernst. De oogen hebben een droevige diepte, een prachtige, starende blik-vastheid. Die oogdiepte, het levensvuur er in, het lichtgesprankel of tint-sluieren van het oog, geeft Spoor het mooist van alles. — Voor mij concentreert zich het schoonste van zijn portretten bijna altijd in de oogendiepte, in de fonkeling of breking der staar-uitdrukking.

Zijn moeder-portretten zijn bijzonder om het portretteer-procédé al. Zeer subjectief voelde hij dit moeder-leven áán, en toch meesterlijk objectief schildert en geeft hij weer. Voortreffelijk studie-object is deze poseerende moeder voor hem geweest, omdat hij er zijn subjectieve gevoels-ontroeringen in te beheerschen en zijn objectieve uitdrukking-middelen bij te bewaken heeft gehad. Liet hij zich gaan door felle ontroering, dit moeder-gelaat nu, uit het gekend en doorschouwd innerlijk opbouwend, dan verzwakte zijn speurende waakzaamheid als portrettist, en verloor hij zich in de fijne lijn der teekening, in de nuances der tinten van het vleesch, in de diepte van het oogenlicht, dan zou hij uitwendig-zinnelijke portretkunst

geven. Eindelijk ontstond uit de worsteling een aanhechtingspunt tusschen twee opvattingen. Hij geeft de vrouw in iedere hoeklijn van het gezicht, scherp, fel, iederen trek geanalyseerd in eigen harden, wreedten of scherpen karakteraad, maar daarin dadelijk het psychisch verband. De fijne speurder van het menschgelaat, die áchter de lijn van den mond, de teederste plooï der ooggeleding, zoekt naar de innerlijk-psychische uitdrukking en werking der gedachten, staat hem bij en geeft den *zoon* het fijnst-trillende ziels-materiaal in handen. Zoo is ook deze moeder geschilderd door den zoon, scherp, meedoogenloos oprecht, overbrengend zonder de kleinste verzoeting of romantische verteederïng, de uitdrukking van haar strenge hooghartigheid; de oogen vurig, toch sterk en wils-hevig, maar onder die weergave leeft een *kind* die de interpretatie kleurt en omweeft, het scherpe verzoet, en de koene en wrange expressie met kleuraccenten symboliseert, die al het innerlijk-smartelijke van dit strenge mensch, subtiel door het harde en meedoogenlooze laat heenschijnen.

De rijpe, milde, levensvochtige kleur van het vleesch is rijk en hoog van uitdrukking geschilderd. Vooral het portret met de dof satijn-zwarte japon is voornaam, is mooi van kleur-verzadiging en uitspreiding van toongelijkmaticheid. Alle nuancen zijn zuiver. In dit portret ook houden de oogen het leven wonderlijk mooi vast.

In dit portret vooral breekt het innerlijk-weemoedige den strengen ernst, ziet ge het smartelijke en gebrokene zich weer opheffen in de subtiel-sterke lijnen van den mond, den neustrek, de oogronningen, de wang-lijnen en de kin-spitsing. Werkelijk, dat is portret, wezenlijke duiking naar ziel, en toch gaaf bewaard in vorm-psychologie, zoo objectief mogelijk doorgevoerd. Hier werkt dezelfde levensbreede zucht naar het weergeven van het eigen-menschelijke als bij Frans Hals, en bij dien, zooveel grootscher! Hetzelfde pogen, de psychologie van het innerlijk te naderen, zonder schending van techniek en van kleur-opbouw. In dit moeder-portret is mij Spoor het diepst, ook al heeft hij in ander, later werk, meer zich losgelaten, meer kleurzwier, meer toon-bewogenheid en meer passie gegeven. Juist de bedwongen kracht van dit werk, waaronder de ziel toch zoo hevig muit, is mij een proeve van zijn sterk geestelijk zieners-schap. Niet zoozeer in felle hevigheid en rauwe kleur-genotzuchtigheid is dit vleesch aangeraakt, en niet in een duizel van kleur-verrukking — zooals b. v. Sluyters zijn boer met hard-groene, hevige oogen schildert en een kleur-kop, volgestort van alle soorten tint-gloeïingen, — maar rijp en sapzwaar en doorvoed is iedere streek, en toch klaar en open en versch van glanzingen. De stofuitdrukking van het fluweel, en op het ander van het satijn, is weer zoo rijk Spoor'sch als het maar kan.

En de achtergronden, wonderlijk diep en toch zoo tonig, zoo wazig en atmosferisch, niet Hollandsch althans. Vreemd. Ook Velasquez miste het specifiek Spaansche coloriet in zijn achtergronden, in zijn heele opvatting. Die zoete, zeldzaam verfijnde en vlietend-scheemrige toon- en tint-vermengingen bij Velasquez zijn van een zuidelijker romantiek en een aristocratischer zwier dan zijn strengkerkelijk Spaansch-dogmatisch land hem kon inspireeren.— In Murillo leeft bij ál zijn gelikte kleur-verwijfdheid, de gloed van een Spaansche feria, een Spaansche markt, waar in woedende orgie de zuidelijke kleuren saamschuiven der heete vruchten en breed-gekelkte bloemen. Maar niet in Velasquez. Hij is de kleurpeinzer, veel meer dan de kleur-uitstorter, al dadelijk in zijn achtergronden.

Ik geloof niet dat Spoor bij dien heerlijken, toon-teed'ren, muziekruischingen schilderenden, verfijnden aristocraat leentje-buur speelde, maar dat hij dien meester der distinctie lang en lang bestaard heeft is mij een wet.

HERMAN GORTER.

Gelijk Van Deyssel, een mengeling van soms felle baldadigheid en geestelijke verplechting, zoo déze dichter, een mengeling van koud rationalisme en ziedende natuur-mystiek. Hoeveel zangers zijn ten slotte niets meer dan strottenhoofd-illusionisten, die met wezenlijken zang niets uitstaande hebben. — Gorter, al dadelijk, was een écht zanger met een hoog-jubelend, fluit-vol stemgeluid. — Een gouden klank trilde in zijn stem. — Zijn poëzie was zonder ornament, brandend van leven door zijn dichter-instincten uitgestooten. — Als zilverblauw water onder licht-zonnigen daghemel, zoo klaar vloeiden zijn rijmen en zoo helder scheen zijn ziel door zijn woorden héén. — Heidensch is altijd zijn levensvisie geweest. Hij zong op de dubbelfluit als een Grieksche zwerver, onder de blauwe avondluchten, dingen van weemoed en liefde-jubel dooreen. — Hij kende het zware ademen in de roode walmigheid der fabrieks-steden niet. Hij had altijd geleefd tusschen de horizonten van Attica en Rome, het oude Attica en het oude Rome. — Daar, in de zoele nachten zong de Lyra, de Aulos. Homeros in zijn oer-krachtige epiek en Aeschylus in de tragiek, die waren zijn weg-bereiders

geweest door het wildvreemde, schoone leven.— En toch, al toén was hij een revolutionair, een afwerper van beknellende traditie-vormen in kunst-uiting. Wat hem als sensitivist en wrochtend uitbeelder van eigen sensaties, van Grieksche, Romeinsche en renaissance-cultuur, in versbouw en metriek bekleemde, dat wierp hij terug met een woeste vaart van zijn zoekenden en alles omwoelenden geest. — Zoo ontstond zijn soms geheel verdwaasd en óverstout taal-impressionisme, de tot het uiterste aangespannen sensitiviteit zijner woord- en klank-kleurigheid, opgejaagd door een maatloos-wilde techniek, die alle concrete grenzen tusschen muzikale- en begrips-werking van het woord uitwischte. — Impressionist, dat was hij vooral, maar geen romantisch mysticus als Van Deyssel.

De weeke klanken-spelerij der troubadours achter de sombere burchtmuren ingesmokkeld, heeft hem geen weedom het hart ingezongen. — Hij minde niet bedwelming in onnatuur geboren, noch ridder-romantiek op middeneeuwsche zinnelijkheid en wreed welbehagen in perversie, geteeld. — Om beurten was hij een wisselaar van concrete begrippen, die niet tastbaar en reëel genoeg konden zijn, en dan weer een impressionistisch stamelaar van onzeg- en onaanduidbare dingen, opgejaagd product van een ziekelijk-zinlijke verbeeldings-werking, hem onder invloed van anderen ingebracht. — Dat was het verborgen en onderstroomend tragisch gebeuren in zijn jong

Wie hoort niet nog den woord-roes in:

in de *ronde*, *verronde* horizonnen, enz.

tachtigers-nepotisten en lawaai-schoppers?

klanken —

lucht-daken. Hij voedde maat'loos zijn dorstige ziel met

de zoute geuren der zee; hij voedde zijn rusteloozen schoonheids-honger met zoeten hooirook van de varsche landouwen, en nimmer stilde hij zijn zinnen. — De natuur bleef zijn verkoorne en het goud der zonne-dagen, en tóch knaagde er droefnis in hem. —

Zijn woord bleef vol stormgerucht en dan plots zoo goddelijk eenvoudig als de taal van een zieners-kind. Maar meestal toch van een overvolle, rumoerige plastiek, die in plaats van den luisterenden geest te verzadigen, hem in onrust stootte en liet verdolen in niet-doortastbare duisterheden. — Een woeste worp van woorden, een verwilderde alliteratie, een Van Gochachtige verhitting van het aanvoelings-vermogen, een omduizeling van allerlei ontroeringen dooréén. Zijn woord hijgde en verbrokkelde broos. Het moest kleur, muziek, galm, echo, beeld, gedachte en atmosfeer zijn. Taal-instrumentalisme zonder bedwang, de lyrische roes van een natuur-beschonkene die de cosmische pracht der dingen niet meer dragen kan; door die overweldiging tot kreupele geslagen, zijn gang als man en ziener voelt wankelen. — Natuurverrukkingen deden zijn ziel bezwijmen en zijn zinnen in nevelen stoeien met alles om hem heen. Hij zag niets meer dan boomgaarden vol goud, vol gloeiende en matte en tintelende gouden vruchten, en boven zijn oogen stroomend goud van den

hemel; en onder zijn voeten gouden damp van de aarde. En toch was er in zijn ontroering en zijn natuurmystiek al dadelijk een heel persoonlijke heroïek, heidensch van oorsprong. De herders-zang zoette door zijn taal, maar ook een faunige wulpschheid van zinlijk coloriet. Hij onderging de bedwelmingen van de natuur als een modern mensch, zoo reëel als het reëelste. En toch stegen de vervoeringen óp tot visioenen, soms alleen in kleur, soms alleen in klank. Hij brak met vorm-traditie en toch bleef hij classicus in diepste wezen. — Het koken en broeïen van den zomer, de zang der winden en de malakiet-glanzing der bosschen, daar leefde hij in. — Toch was zijn zinnelijkheid vreemd aan de zwoelte der romantiek en de troebele perversie der middeleeuwsche mystiek. — Heidensch was en bleef hij, ook in zijn schoonheids-sensualisme. Zijn natuur-mystiek bleekte niet onder de wierookgeuren der katholieke vervoering. Gorter en Van Deyssel, in schijn zooveel taal-sensitivisme saâm doorlevend . . . hoe ontzaglijk zou het oorsprongs-verschil van hun wezen blijken, uit de toekomst waar beiden heen-trokken. — In Van Deyssel de gregoriaansche melodiek van woord en paraphrase, een choraalklank meeslepend, in Gorter een soort van onbewuste koor-lyriek en het unisono der heidensche cultuurvolkeren. —

In Van Deyssel een vergeestelijking van het woord

naar het bovenzinnelijke en kerkelijk-mystieke toe, in Gorter een vrijworsteling van alle religieuze dogma-benaauwingen en een drang naar uitroeiing der natuur-geheimenissen, voor zoover deze opgevat worden als bevestiging van occulte levens-machten. —

Het heidensch-positivistisch wezen van Gorter bracht in hem onmiddellijk twee sterk kenschetsende eigenschappen van zijn geest naar voren: zucht naar áanklaring van het schouwende, ontledende verstand; verheldering en doorstraling van de ziel in alle levens- en maatschappelijke verschijnselen rond hem heen, en ... zucht naar zich verbreedende eenvoudigheid, zelfs bij de samengesteldste ontroeringen en bepeinzingen van zijn dichterwezen. Zelden is een dichterziel en denkergeest zoo magnetisch-onvermijdbaar naar de dóórgroei-staten zijner ontwikkeling heen-gerend. —

Proeven, wreede proeven nam hij op zijn eigen kenvermogen en intellectueelen weerstand. In het begin, met heel zijn individualistisch kunstenaarschap tegenstrevend, voorvoelde hij in helderziendheid, overgave en persoons-onderwerping aan een levens-bewustwording in hem, sterker dan zijn kunst-individualisme. In zijn klaring en overgang van individualistisch-burgerlijk dichter naar socialistisch voeler, denker en omvatter van maatschappijwetten, daagde hij zichzelf ten forum. — Hij offerde

al dadelijk het sterkst in ieder kunstenaar verwortelde deel zijner Ik-ijdelheid: roem en zekere zinnelijk-aesthetische genot- en gemakzuchtigheid. — Midden op den weg van persoons-vermaardheid en verlustiging in eigen kunnen, stond hij pal . . . Een ontzag'lijk moment. Achter en om zich heen keek hij naar de schoon-getooide kind'ren zijner eigene ziel, naar de bebloemde kinderen zijner verbeelding. Zonder traan en zonder zichtbaren zelf-weemoed in de stille, ontdane oogen, — oógen die meedoogenloos hadden gekeurd, — offerde hij hun bloeiende, geurige leventjes, hun lach en droefnis, aan de strenge waarheid van zijn nieuw, voor hem hóóger bewustworden: dat hij geen groot en zuiver kunstenaar kon blijven als hij ook niet een groot en zuiver-levend mènsch werd, niet alleen eigen ontroeringen en persoons-schoonheid zoekend, maar ingaand met heel zijn wezen op tijd en getij, op menschheid waaronder, maatschappij waarin hij leefde.

Een duizelig-makende ontdekking voor dezen natuur-omzwervenden fantast en visioenair. — Want wonderlijk zoozeer deze rede-analyst, de visioenaire begaving be-erfd had; zoozeer zijn objects-verbeeldingen een geheel heidensche natuur-mystiek schiepen. —

In zijn groot gedicht „Mei” was het goud van zijn lyriek uitgestroomd als een lente-lichtval van den laat-

brandenden hemel, over wei en zee. In „Mei” had hij van de aarde gegeten, van de luchten gedronken, en de vloeiende teugen van een nieuw zomerend leven ingezogen. — Zong hij niet van de roode bloempjes en het lichtende kleur-vertier? Met een overweeld’rige levensdrift had hij zich in dionysischen roes, óm-en ómgekoesterd en hijgend verlustigd in den knetterenden zomerbrand, en de zomer-hemelen had hij volgezongen met zijn zingende jubelstem. — Hij zag de aarde zich tooien en overtintelen met licht aan allen kant. Het werd een zoel geflonker rondomme. — De dampen der aarde als een „gloedbron”, daar zong hij zelf van in zijn Mei, zijn Heidensche Mei, doorwasemd van bloemgeur en gras-zoet; zijn Mei, „wier ope lippen wellust uitwazen.” — Zijn Mei omzong de Balder-allegorie met visioenaire klanken. Het leek wazig sprookje en schroeiend verhaal. Er was gedein en gewieg van woord en zang. De rijmval vooral was een wellust voor het oor; de beeldvorming voor het gretige oog. Het flonkerde en zilvervloeide, het druppelde van goud en licht als morgenzon in lente-loover. Een geminnekoos van beelden, een schatering van woorden, een omvleijing van rythme. Ook hier een taal, uit de ziel ontsloten, nadat ze gerijpt was in de diepe koestering der zinlijke ontroering. Ook hier dat wonder-zangerige, melodieus keeren van beeld en strophe. — Dán als heete, roode, dan als koele blanke wijn

slurpte hij het lente-leven in, en tusschen zijn impressi-
onistische taal-feesten liet hij de Balder-sage ɔpleven
als heidensch gewrocht eener dramatische mythologie.
— Maar Gorter, al onmiddellijk, wikkelde de legende los
uit de mistigheid der germaansche nevelen. Hij beeldde
wel den Zomergod Balder, maar zijn wezen gedrenkt in
de oude Pelasgen-atmosfeer van Homeros. En terwijl in
„Mei” de jammering van Wodan naar Balder, uit de
Edda-sage nàgeklaagd, den zomerjubel ging overstemmen,
voerde Gorter toch al dat mythisch gebeuren terug naar
helleenschen bodem, naar de classieke sfeer waarin zijn
eigen jeugd-leven nog te gloren lag. — Ge hoort het
helder-droeve geroep van de schalmei, in herderlijken
zwier-toon uitgezongen. — Soms hoort ge bazuingeblaas
als borrelend schuimgoud van kleur-klanken uitéénge-
stoven. Aan de fantomen hebben Keats en Shelley mee-
gebouwd. Keats in zijn heimwee, Shelley met zijn
fantastische woord-stoeten. Maar hoe heerlijk heeft
Gorter het binnenste leven van dit goud-purp'ren ge-
dicht doorzongen met zijn ziel en al zijn zinne-harts-
tochten; hoe verrukkelijk heeft hij zijn visioenen
geklaard in den helderen dauw van zijn beeldend
woord. —

Toen kwam kort daarop de sensitivistische periode
onder den invloed der Fransche en Hollandsche natura-

listen en impressionisten aangevangen. Een verzieking van het woord. — Drang naar uitzegbaarheid van on-uitzegbare dingen. Het woord werd klank-begeleiding; melodisch rijm, melodische alliteratie, melodische rhytmiek. — Al wat klonk en trilde werd bijééngegaard voor vergeluiding van het innerlijk. De plotse slingeringen van maat en draf werden niet gevoeld als wanschapenheid; noch de uitzinnigste saamkoppelingen van allerlei botsende, zich zelf wurgende en verwringende woord-vormenentaal-buigingen. Kleur-beeldenklank-beeld vervloeiden saâm. Alles werd klank-afkaatsing van vocaal en consonnant. Daartusschen een dooreenweem'ling van zins-gewaarwordingen. Iedere nuance, de allerfijnste van bewustworden en ontroeren, moest in woord-gestalte verzinnelijkt. Zoo ontstonden dingen van louter klank, louter gehoor-werkingen, dingen van louter lijn en beweging. Een dooreenschudding van de meest verschillende uitings-gebieden. — De weelde-geuren van zijn Mei-taal vervunsden. In een klein dichtje wou hij alles tegelijk zijn: schilder, melodicus, stemmings-voeler, teekenaar, dichter, plasticus. Zulk saamgedrongen gedoe moest buigen of barsten. — Tegen deze impressionistische verwildering groeide dra de bezinning in. Dat was toch geen bevrediging voor den classicus en hellen ziener. Hij wijzigde zijn koers. Niet uit benauwing voor brullenden spot of verfijnde bepluizing van een gespitst

vernufteling. Maar wijl hij zelf ontstelde van de dolle overgangen en het onbeheerschte gevoel waaraan hij zijn ziel verkwistte. Hij zag nu de facies van zijn woorden en hun gestalten. Strompelende kreupelen gelijk, verknot en afgehakt, kromgebogen en uit-'t-lid-gerekt, een stoet zieke kostgangers van de te vroeg verwelkte verbeelding. Met al zijn „sensitivisme” voelde hij zich toch vereenzaamd. — Alles moest ook uit zijn eigen begrensde ikheid opbloeien. De natuur zocht hij, maar dat was zijn ziel zelf weer. De maatschappij zocht hij niet en ze bleef hem verborgen. Met geweldige instincten had hij zich als een lyrische wilde uitgeleefd; alleen de oude groote dichters had hij naast zich geduld. — Toen kwam een soort van verlossing; voor zijn ikheid een triomfe. —

Zijn onmiddellijk-zinnelijk ontroerings-gevoel was hem eerst alles geweest. Dat heete ontroeren van zinnen, dat mijmeren en zingen, dat dwalen en dolen van den zwerfgeest, ... dát te maken tot een realiteit in zijn vers, ... hooger genot bestond er niet voor hem. Toch hongerde hij innerlijk. Er zweefde iets om hem heen dat hij niet grijpen kon. — Een felle onbevredigdheid knaagde hem wee. O, de diepe, brandende pijn van onvoldaan schoonheids-verlangen. Hij kermde van binnen, zijn mond trok bleek. Hij voelde dat het een bange

krijg zou worden, een opstand van zijn gemoed, een martelen van zijn hartstochten, een dolen en strompelen van zijn versomberde gedachten. — Bij Spinoza, den sereen-koele, zocht hij stilling voor zijn opgezwalpte ziel. Nu geen lentegeur meer van zwoele hyacinten. — Nu geen ingeduisterde roode rozen meer, als een omwalmde vlam uitschijnend. — Al het lokkende wèg, het zinnelijk-zondige wèg, het zengende licht en de purperstraling der roode zomerbloemen. Inkeering. — Van het kwelen afgewend. Maar kon deze hevige lever zich met de dorre abstractie de hongerende ziel voeden? Kon deze rebel in verstramde leerstellingen de schoonheidsbegeerte verdooven? Hoe zou hij den storm in zijn opstandige binnenste temperen met de monnikengedachten van den joodschen wijze? Zoo leven, in die kuische afzondering van ziel, was levend sterven. — Toen, na nieuwe pijn en droefnis, greep hij plots naar Marx, het groote socialisme. — Een geluks-duizeling. De openbaring trad nu op hem toe. In protsige zelfverheffing had hij zijn meerderheid als dichter gevoeld, nu voelde hij in beschamende zelf-critiek zijn minderheid als mensch. — Een nieuwe wereld stortte zich voor hem leeg. Nu kronkelden van allen kant de vlammen van een lente om hem heen. Er zou een algemeen-menschelijke schoonheid moog'lijk zijn. Hij moest buiten zijn ikheidsgrenzen gaan, om de ikheid juist te kunnen

verdiepen. — Het hield zijn ikheid in toom en eischte toch álles van zijn geestelijke en psychische krachten. Nooit is er wellicht een bourgeois met heerlijker opluchtingsgevoel naar de grauwe rijen der proletariërs gevlucht. —

Gorter, onder al de dichters van '80, was de eerste en eenige die zijn verindividualiseerden artistieken trots heeft durven offeren aan iets dat hem van veel hoogere orde leek dan de individualistische schoonheids-verrukking der tachtigers: de algemeene, in diepe kennis der maatschappij-verhoudingen verwortelde levens-schoonheid der massa, die natuur-schoonheid en visioenair geluk insloot. — Hij verafschuwde de bekrompenheid der tachtigers en hun verengd ziels-gepraal. Zijn omkeering was in hem een daad van heroïsche zelfherwinning. De zwaai van het breed-homerische rythme leeft in die daad. De gestalte van een Achilles dook óp. — De oer-krachtige dapperheid van de oude helden, zooals de Ilias ze gewrocht had, sloeg op hem over. De oorlogsklank van de Ilias donderde aan zijn oor. — Breed en ontzaglijk overzag hij wat er gebeuren ging. Gorter, die groote, diepe, innig-liefdevolle Gorter, zoo donker in zijn haat toch, gaf zich toen als een held. — In hem herleefde de onpersoonlijke objectieve kracht van al het cosmische. Niet voor niets had hij de oud-Homerische zangen tot een brok van zijn bestaan gemaakt. De vaart van dit oer-krachtige, dat in marmer-gebeitelde leven, joeg hem vóort in zijn eigen tijd. — Latere mensen

zullen het heldhaftige van Gorter bespreken en beschrijven met grooten eerbied en veel stilte in de stem van beheerschte ontroering.

Hij bepeutert geen opgeblazen faampjes van letterkundigen; hij kittelt niet met lofwoordjes en maakt geen strijkages voor kliekjes. Hij ontfutselt en schept geen roem van en voor anderen. Hij ziet op dat letterlievend gewroet neer met een verstillde minachting. De ideële strijd om een wereldbeschouwing, dié heeft zijn zengende liefde. Wat is hem dat hoedje-vol letter- en kunst-menschen waard? Geen handomdraai. Hun lyrische brooddronkenschap heeft hij van nabij als een loos gerucht gekeurd. Het schennend geklap, gekakel, gepaai en oordeels-gewendel, hij heeft het immer met een trotsch gebaar op een afstand gehouden. Ze betokkelen hun lier en verzwemmen in overgevoel. Hij kent dat zottelijke misbaar van ziel-speurders en sonnettisten. — En toch, hoe harts-tochtelijk schoonheidsverrukke is hij gebleven. Hoe trilt hij nog onder het sidderend genot van de woordmuziek. Met welke fijne luistering hoort hij nog de bronnimphen zingen en murmelen. — Maar nu is hem een taptoe, een oproep tot krijg en discipline even lief als een schalmei. —

Laat ik vooral doen uitkomen dat lang niet alles wat

hij nù doet en schrijft, en insteek heeft. — Ik sta, in vele opzichten, zelfs lijnrecht tegenover zijn waarde-bepalingen, zijn ontleding van personen en verschijnse-len. — Vooral zijn filosofisch verklaren en karakteriseeren van levens-wetten en zijn zotte angst voor metaphysisch schouwen heeft mijn felste verzet. — Zijn psychologie in de eerste plaats is zeer kinderlijk-onbeholpen en van een verstikkende eenzijdigheid. — Maar al zijn gebreken geobjectiveerd hebbend, zie ik hem als een der diepstlevende, meest oprechte menschen van dezen grooten tijd. Hij is zoo waar als vuur. — En zooforsch en toch zoo teer. Zijn voelen voor het socialisme is geen fysieke opwinding. Zijn voelen voor het algemeene is maatloos, ècht. Humor mist hij, ironie, sarcasme mist hij, maar zijn haat, de zwartgewalmdde achterkant van zijn brandende menschenliefde, is zoo machtig en doorzwollen van levensmerg, als zijn strijd-hartstocht. — Zijn geestdrift is als het vonken-springen van een electrischen stroom. — Er is iets van steenrots in zijn harden, klaar-aanklinkenden geest. Hij spreekt van hooge muren af naar de menschen tóe. —

Toch is hij vaak een eenzame, ondanks zijn verheerlijkt socialisme. Want ook in deze worsteling om de gronding van een ideëele wereldbeschouwing, gaan zijn verbeeldingen en visioenen in draf een zonne-toekomst tegemoet. Als een hevige worp naar het komende, vèr

het strakke leven vooruit, zoo rent zijn ziel in de licht-omhulling van zijn geloovend geluk, de realiteiten voorbij.

Men bedenke: dit is geen tekst-critiek op vers, betoog, verweer. Allereerst saâmvatting van zijn dichter- en mensch-eigenschappen en een begrips-omvatting van zijn gansche wezen. Maar daarmee ook onwillens verzet tegen Adama van Scheltema's verklaring en kenschetsing der Gorter-natuur. Deze ziet Gorter als een kil dogmaticus, die het leven uit zijn ziel heeft wègggeschuierd; als de onartistieke. Voor hem is hij niet veel meer dan een levenloos mengsel van kinderachtigheid en nuchter verstand, zouteloos en smakeloos als water, met even weinig menselijks als mevrouw Holst. Hij roemt zijn klaarheid. Maar hij noemt ze koud en kil. Dit nu is een felle onwaarheid. Gorter is klaar uit drang naar zéér concreet begripen van eigen denken en voelen, niet uit ontroeringsgebrek. Gorter leeft bij wijle, als een condor over de wereld heenzwevend, bóven de wereld-woelingen.

Dat hooge roeien met zwaar gedruisch van vleugels tegen de ijle lucht in, is hem een ontembaar genot. Want plots, als het weer huiveren wordt in de eenzaamheid, stort hij zich met al zijn bewogenheid in den dadelijken strijd. — In Gorter is het heldendicht nog lang en lang niet volgroeid. De scheppend-synthetische kracht daarvoor ontbreekt hem nog totaal. Al wat groot en geweldig van ziel- en geestes-spanning is, wordt daarvoor

geëischt. Zonder die àl-omvaming van tijdperken, geen epische poëzie. De „Mei” zal daar kinderwerk bij worden, als het ooit komt. — Maar het is er nog niet, wijl hij voor een heldendicht van dezen strijd tienmaal meer psychische en scheppende kracht zal te verbruiken hebben, dan voor zijn „Mei”. — Eén hymne uit het heldendicht van den proletarischen strijd zal meer zonne-goud verslurpen dan gansch zijn allegorie op lente en zomer bijéén.

Voor heden is Gorter nog het schoonst in zijn gesproken woord. Denk hier niet aan rijke welsprekendheid, aan kunstigen phrasenbouw, aan fijn-dialectisch omkronkelen van tegenstanders' betoog. Polemische rhetoriek met fijnbedachte voorbereidingen van gevoelszwellung en -daling mist hij absoluut — Hij heeft geen handigheid en geen zwier, geen berekening en geen verplooidie diplomatie. Hij is eigenlijk heelemaal geen „redenaar”. Maar wat hij wél heeft, dat is een geweldige ménschelijke kracht in zijn pathos; *natuurlijk* pathos. Hij verbrast den inhoud van zijn heele ziel, hij geeft alles, alles van zijn denken en voelen. — Hij causeert niet in zelf-behagelijkheid, hij leutert niet mooidoenerig en zuigt geen phrasen met punten.

Als een kind zoo zuiver, zoo dringend-hartstochtelijk open spreekt hij. En toch, met de kracht van een reus trekt hij de dingen uit de diepte der onbevattelijkste

bevattelijkheid óp, en zet ze vóór u. — Hij koestert zijn luisteraars met de vurigste innigheid in zijn toon, om ze te overtuigen, te doen begrijpen. Hij spreekt eenvoudig, hartstochtelijk-toegenegen als een ontroerde vader tot zijn zacht-weerspannige zoons. — Hij duldt geen vreemdheid tusschen zijn hoorders en hem. — Ze moeten zijn bedoelen tot den diepsten grond geraakt hebben, anders laat hij niet los. — Dat verbijstert in den aanvang. Het lijkt schel, hysterisch, opdringerig. Hij wil overheerschen, inhameren, overstorten. Hij juicht al om uw begrijpen, terwijl ge zelf nog treurt om uw verwarren en niet begrijpen. — Zijn enorme popularisatie-macht van abstracte beschouwingen, — zelden zegt hij iets nieuws — drukt en plet u plat. Die suggestieve drang in zijn stem, dat soms bijna smeeke om toch vooral de dingen te doorzien gelijk hij ze nu voorstelt, het wekt eerst uw afkeer. — Maar als ge hem een andermaal hoort, dan keert uw inzicht. Wat een begeesterd, zichzelf uitputtend wezen. Hoe open, argeloos, pijnlijk eerlijk is hij. Hoe vaak geeft hij zich prachtig bloot. Neen, nu hoórt ge het toch heel zuiver: hij pleit niet voor *eigen* meenings-voortreffelijkheid, noch voor verheffing van persoonlijke gaven. — Dat smeeke, aandringen, gemeenzaam-u-toespreken, dat beroep op uw goeden wil, is een werking van zijn uitstroomende innerlijkheid. Niet dat *hij* het zegt, doet het waar zijn, maar het gezegde is alge-

meen waar, ook zonder hem en zijn persoonlijke verklaring.

Daarom waagt hij er zoo hevige klemming aan te geven. Hij wil het geluk van zijn klasse, die hij lief heeft met een brandende liefde; die hij mint boven vrouw, kind, vriendschap; hij, die om een leven op *éénheid* berustend, te bereiken, zich van alles en állen kan losmaken. Hij heeft het proletariaat heel zijn zingende ziel weggegeven. Is het genoeg? Neen, want het socialisme eischt alles, álles. — En hij is nog zoo vaak een heerlijk in eenzaamheids-lyriek-verdoken peinzer, zoo in de musiceerende stilte van zijn visioenair dichterschap. — Zijn persoonsrust, zijn bemijmeren der dingen, zijn studie, zooveel er van moet teruggedrongen voor den onmiddellijken propaganda-strijd. Hier geen toejuichende groepjes op gaanderijen, maar proletariërs die midden in den kruitdamp staan. Hier geen geridderde Mei-dichter, de borst behangen met oordeels-medailles, uitgereikt door vriend-kliekjes en speechende juries. — Gorter alleén, door de bittere, snijdende felheid van zijn waarheidswoord, gescheiden van zijn liefste makkers. — Alleen, en toch méér saam, iederen dag, ieder gouden uur van zijn leven, met de menschheid en haar hoogste idealen, dan de onder vriendjes en vlei-makkers levende literaire óók-socialisten. Zijn liefde voor den bevrijdings-strijd van het wereld-proletariaat is in hem levend en gistend als

een godsdienstige ontroering. — Gorter was een groòt dichter. Hij is het nòg. — Met dit verschil, dat hij vroéger het mensch-zijn aan zijn *persoons*-emoties verslindend dichterschap gaf, en tegenwoordig het dichterschap aan zijn *algemeene* schoonheid inlevend menschwezen.

HONORE DE BALZAC.

BALZAC INTIME.

I.

De stof over Balzac, als mensch en als schrijver, is zeer uitgebreid. Zijn geest heeft dingen omspannen, die niemand vóór hem durfde beroeren. Hij kende niet den angstigen huiver voor het grootsche, wijl hij het grootsche zèlf was. — Zijn driftige werkhanden grepen naar marmer-blokken en tastten in hersens-merg. Hij bracht geest en leven bijéén gelijk een scheppend hercuul, en zonder het fantastisch gespuis van Shakespeare te gebruiken als lokmiddel voor herkenbare werkelijkheid, en zonder, in engeren zin, proza-kunstenaar te zijn, als Flaubert, schiep hij nochtans, met de ontembare schepingsdrift van een groot levens-wrochter, een geweldig modeleur; houwde hij schepselen uit het wilde gesteente van zijn woord als een Michel Angelo-in-de-taal. Hij zwoegde in zijn werkhof, kaarsen-goudig doorschemerd, van middernacht tot den volgenden middag, zonder zijn lichaam te strekken uit de rimpels en kreuken van zijn slaafsche werk-gebuktheid. Hij ademde, zonder levens-besef in roode walm en gouden rook.

Beschouwingen over zijn leven, geest, stijl, scheppingen, en zijn filosofie (Taine geeft ze, in zijn helle psychologische studie over Balzac, in deze volgorde) zijn bijna niet meer te overzien. Over Balzac, in beperkten vorm, iets saamgedrongens te schrijven, terwijl anderen boeken vol noodig hadden om den man en 't werk te karakteriseeren, 't lijkt me een zeer zware taak. Maar ook een stil avondmeer kan de heerlijkheid van den âlommen nacht verkonden, zoo goed als 't vale grauwwan een stormige schemer-zee. — Daarom heb ik de uitnoodiging van de Gids-redactie aanvaard, om over een zeer origineel, kort geleden verschenen boek van en over Balzac: „*Pensées, Sujets, Fragmens*,” te schrijven, omdat het ons in de gelegenheid stelt den hevigen wrochter, zich onder werk begraving en met herculische spanningskracht er zich weer bovenuit worstelend, nog meer van nabij te zien arbeiden dan ooit te voren mogelijk is geweest. — Taine over Balzac schrijvende zegt:

„Les œuvres d'esprit n'ont pas l'esprit seul pour père. L'homme entier contribue à les produire; son caractère, son éducation et sa vie, son passé et son présent, ses passions et ses facultés, ses vertus et ses vices, toutes les parties de son âme et de son action laissent leur trace dans ce qu'il pense et dans ce qu'il écrit. Pour comprendre et juger Balzac, il faut connaître son humeur et sa vie.”

Eerst door dit album-dagboek, voordien nooit gepubliceerd, leert ge de waarheid dezer woorden beseffen. Balzac's leven, aard, neigingen en scheppingen zijn inééngroeiselen van de hééle persoonlijkheid. Al zijn vermogens en hartstochten, heel den wilden gang zijner driften en begeerten heeft hij mèt zijn werk voor altijd leven gegeven als een objectieve werkelijkheid buiten hem. — Een wonderlijke ontroering beklemt u eerst, als ge dit album inziet, want ge treedt in de diepe, zeer levende intimiteit van zijn werkkamer aan de Rue Cassini... en in 't hart zijner begeerten en droomen. Ge loert, zònder door zijn goud-gloed-oogen gezien te worden, in den schemer der brandende kaarsen, op zijn zwoegende handen, die de alchemistische brouwsels bereiden waarmee hij de glans-geheimen om zijn dramatisch werk heentooverde. Gij staat ònopgemerkt àchter den kapot-gezeten werkstoel van den schepper der „Comédie Humaine”; gij ziet hem in zijn morsmouwen ploeteren. Gij hoort hem zuchten, kermen, vloeken en grommen als 't niet lukken wil. En soms wegslepend, als in *Seraphita*, klankt áán, de mystieke zangstem van den diep-ontroerden dichter, lokkend en raadselachtig als de veel-belovende en niets-toestaande glimlach van een aanhalige vrouw. —

Laat mij u eerst iets uit de geschiedenis van dit zeer intieme Balzacboek mededeelen, een geschiedenis hier en

daar geweven uit vlinder-goud en nooit opgeloste geheimen. —

II.

Nauwelijks had de dood zijn blinden voor de oogen van veuve Balzac aangehecht, of op de plaats waar Balzac zijn vrouw had heengeleid, — het kleine zomerverblijf in de Rue Fortunée, dat ze sedert haar huwelijk niet meer verliet, — werd alles in beslag genomen. Kruier-kerels, grove ploerten van Hotel Drouot, volgden een drom deurwaarders-druktemakers op den voet. Zonder aanzien des persoons en zonder 'n schaduw van eerbied, werd in deze woning plots op zoo heiligschennende, roekeloos-barbaarsche wijze huisgehouden, dat in de geschiedenis der letteren naar een tweede voorbeeld van zulk rauw optreden tevergeefs gezocht zal worden. Alle papieren, los werk, handschriften van Balzac, waren in deze woning in kisten opgeborgen en bijéengepakt. Maar alles werd weer in wild geweld onderste boven gesmakt en half vernield bij de woeste pogingen de kisten te openen. — Publiek, gelokt door den naam Balzac, belust op schandaalintimiteitjes, graaide naar hartelust mee; 't werd een formeele dievenbende. Zoo ongeveer schetst Jehan Valter in de Figaro van 20 Juni 1882, in een artikel: *Les papiers de Balzac*, den toestand. Graaf de Spoelberch de Lovenjoul, de bekende levens-

beschrijver van Balzac, trad in haast bij, en vermocht nog intijds twee half geleegde kisten uit de handen der hersenlooze plundersaars te redden. — De erfgenamen van Balzac, gewekt door 't schandaal, zouden slechts geroepen hebben: „smak de zooi maar in 't vuur." Hèt vandenval-sigitaal, door broeierige fatsoens-burgersmenschen de rauwe keel uitgestooten. Op deze heiligschennende aanhitsing werden brokken van zijn arbeid, van zijn machtig-denkend hoofd en zijn vulcanische ziel stukgereten, vernield en tot vanden rommel verplunderd.

Wonder boven wonder... het album, het intieme dagboek... is aan de verniel-woede ontkomen. Hoe, ... men weet 't niet... Deze toornige en onstuimige bende kon er de klauwen niet door heen scheuren, want in 1882 was 't reeds in 't bezit van den heer Clément-Simon.

„C'est en 1882, en effet, qu'il devint la propriété de M. Clément-Simon, avec un portefeuille de chagrin violet qu'ornait le portrait reproduit en tête de ce livre . . .”

Van dit afbeeldsel spreekt Balzac ook in zijn *Lettres à l'Etrangère*, 2 Maart en 7 April 1843. — Het album kwam ook nimmer in den catalogus voor, afkomstig van Mad^e de Balzac's boedel. Clément-Simon kreeg het album van Chasles, boekhandelaar en expert, den man door wien de bewuste auctie ook geleid werd. Crepè ver-

moedt nu dat dit rijke documenten-stuk onderhands aan den heer Chasles is overgegaan.

„On pourrait donc admettre aussi bien l'hypothèse d'une cession de gré à gré consentie à M. Chasles par les ayants droit de la veuve.”

Hoe ook, Clément-Simon bezat het, en het is dus niet vernield kunnen worden. Simon, als zeer hartstochtelijk snuffelaar, met zijn gevoelige archivarisneus, begreep onmiddellijk de groote waarde van dit dagboek, dat eigenlijk meer een werk-dagboek is, oversprenkeld van intieme gedachten. Clément-Simon sprak met vuur over zijn schat. Door graaf de Spoelbergh bijgestaan bracht hij vier jaar zoek met de ontcijfering der zandfijne hyroglyphen en het ordenen van den tekst. Crepèt schrijft :

„Et il portait dans sa tête, quasi écrite, la préface qu'il fallait pour y jeter la lumière à flots. D'ailleurs, voilà une dizaine d'années, l'album avait dû paraître : déjà les caractères en étaient choisis, les fac-similes tirés. Mais des contretemps avaient surgi, des tristesses : l'éditeur en question était mort, et M. de Spoelbergh. Et lui-même, à cette heure, M. Gustave Clément-Simon, chargé de quelque quinze lustres, après l'effort que venaient de lui coûter les Mémoires de la comtesse de Valon, se sentait bien las . . .”

Daar echter door elken Balzac-vereerder dit album

met gejuich zou worden ontvangen, drong Crepèt bij Clément-Simon er op aan, de verschijning van dit boek niet langer te vertragen. Maar ook dit aandringen werd overbodig gemaakt.

„Il me le promit, vint à Paris pour traiter avec M. Blaizot, lui confia la copie — il serait plus juste de dire la „traduction” — du texte. La mort le prit, à son tour, comme il allait rédiger la préface, les notes...”

Door den dood van Clément-Simon nam nu Crepèt de taak op zich het album te voorzien van zekere toelichtingen en een voorrede. Het uiterlijk van het oorspronkelijke album in manuscript wordt zóó aangeduid:

„C'est un album oblong, acheté tout relié, et relié sans aucune recherche (dos de chagrin, plats de papier marbré), qui, par ses feuillets de nuances diverses, fait penser aux albums à croquis, par son format rappelle les carnets de commande des libraires, et dont la tranche salie et les plats fatigués témoignent d'un long usage.” —

Het beduimelde, 't slappe van de kaft, wijzen op veelvuldig gebruik. De titel is van Balzac zèlf, was geschreven in zijn typisch schrift. Onder den titel pendants-gewijs twee data: Februari 1833 en 27 September 1833, daaronder, zigzag een reeks aanhalingen en latijnsche zinspreuken, op reis of onder lectuur vergaard. De scherp-

zichtige speurzinnigheid van Crepèt blijkt vooral uit opsporingen van zekere vaag-aangeduide namen en jaartal-vergelijkingen en het ontdekken van den opdracht-naam: aan E. 6 Januari. — Door fijne vergelijkingen en echt bibliophielsche uitvisscherijen werd het hem duidelijk dat met deze E. en dien datum 6 Januari, in het titelblad van het dagboek bovenaan, niemand anders bedoeld was dan mevrouw de Gravin Hanska. Ze heette nl. *Eva Rzewuska*, en werd geboren 6 Januari 1804.

In wezen is niemand onbekender dan een beroemd man, 1) zoo mijmerde ik bij het overzien van Crepèt's pogingen om achter z. g. „zeer bekende" lotgevallen van Balzac's leven te komen. — Een ontzaggenlijke inspanning heeft Crepet zich getroost, om door dit ontstuimig temperaments-boek heen te dringen en de ecrituur te ontcijferen. — Het album is met miniatuur-schrift, zandfijn volgekrabbeld. In fiere hartstochlijkheid dringen de lettertjes bij hoopjes opéén, toch in saamspraak alsof ze het geheim van hun leven niemand zullen verraden. —

1) In zijn „Autour de Balzac" heeft Graaf Spoelbergh er op gewezen, dat op naam van Balzac vele gruwelijk-zotte avontuurtjes zijn geplaatst, waarin hij nooit een rol speelde. Balzac in al zijn luidruchtigheid, kon ook buitengewoon goed zwijgen en bleef daarom in vele opzichten, zelfs voor zijn vrienden, totaal onbekend. — Gautier, zijn allerbeste vriend, en Laura de Balzac, zijn zuster (madame Surville), maken allicht de eenige uitzondering.

Gedachten-microben, kronkeltjes en streepjes . . . en toch bevallig en fijn. Soms egale regels, dicht bijeengedrongen, zonder stoornis, plots weer doorspat van luk-raak neergepende schriftfiguurtjes, zóó spichtig dat ze met de punt van een graveernaald schijnen ingekerfd . . . Soms lijkt het Hebreeuwsch geheimschrift waar de klankteekens van weggebleekt zijn en dan weer microscopisch-grieksch, cierlijke kronkelingen, landkaart- en plattegrond-achtig omkruist van boogjes, lijn-grilligheidjes, doorhalingen en wegstrepingen. Correcties van gisteren overstapeld met correcties van heden. De kleinste plekjes wit gretig volgepropt met zandfijne lettertjes, soms voortgejaagd door de vaart der gedachten die ze het haastige en driftige leven schonk. De letterzetters van Everat (drukkers van de *Revue de Paris*) hadden gelijk toen zij niet meer dan twee uur per dag Balzac-copie wilden zetten.

Uit de technische chaos van dit dagboek-handschrift hebt ge mede de physiognomie van Balzac's hevig, óm en ómwoelenden geest, zijn scheppings-onrustigheid en de angstige werkdrijf die op iedere pagina alarm slaat. — Ge keurt de woorden van Rémy de Gourmont in zijn *Promenades Littéraires* nu vaster dan ooit: „Quand il n'écrivait pas des romans, Balzac écrivait encore.” — En nú blijkt 't nog iets meer dan alleen minnebrieven en brieven óver zijn liefdesuitstorting. — Doorlees dit album; het was inderdaad de moeite wel waard over deze tekst-

duisternis het licht eens snuffelaars-geduld uit te werpen; iets sterkers nog dan het beverige zoeklicht van archivaris-speurzinnigheid. — Wij krijgen onder de oogen een veertigtal nooit verwezenlijkte werkplannen, en verschillende van Balzac's beroemde romans in schematischen vorm opgebouwd. Verder een honderd-vijftigtal aphorismen, nooit verschenen, en een zeer karakteristiek „memento". Crepèr noemt dit een soort van rekening-courant en gebruikt een kenschetsende uitdrukking voor dergelijk werk, van Paul de Saint Victor: „crachoir d'or." — Een provisie-kast zou Laura Surville het genoemd hebben. Kris-kras dooréén, 'n wilde opstapeling van werkroosters, plots onderbroken, 'n slingerboog verder weer voortgezet. Schuin-dwars er bijgesleept een lijst van vrienden; daaroverheen haperende stijl-proeven. Uit den mond van 't volk blijkbaar opgevangen uitdrukkingen, gegroepeerd om een balans-afsluiting van boeken-onkosten. De plekjes wit opgepropt daartusschen met geestige zetten en literatuur-recepten vastgehaakt aan liefdesbespiegelingen, zware wijsgeerige diepzinnigheden op een krantenknipsel-staartje uitlopend. Virgilius-citaten door drama-schema's heengeschreven. Architect-plannen voor woning-ontwerpen broeiend boven adressen voor recensie-exemplaren zijner werken. Alles in gedachten-vlucht jachtig neergeworpen. Zooals een aangestooten kristallen roemer zijn toon lang nà den stoot blijft doorzingen, zoo

trilt in de krioelende lettertjes van Balzac's handschrift, lang gedroogd en uitgebleekt, nòg het koortsige van zijn gedachten-leven nà. — Ook Crepèt zegt:

„C'est un document littéraire inestimable et c'est aussi un document biographique de premier ordre." —

Ge beloert de wording van zijn moeizamen periodenbouw, ge ziet het klapwieken van de stoute fantasie. — Gij ziet hoe hij zijn gronden aanmaakt, zijn kleuren mengt en opzet, zijn eerste lijnen fijn-vaag neerzwiert in schimmigen groei. Het vlindergoud poeiert op de toppen van zijn mooie vingers, en niet weinig trotsch is de zwaarmassieve hercuul op zijn cierlijk manuaal en de teedre materie. — De duim lijkt mij de domste der vingers, onintelligent van vorm. Balzac schijnt 't stillekens gevoeld te hebben, want al zijn gestes omspeelde hij met de gracie van zijn mooie pink, naar mijn gevoelen de schranderste der vingers. Soms hoort ge hem voetstampen van drift als zijn stijl verklontert, er geen vloeijing en deining in de zinnen wil komen. Dan ziet ge zijn woedende doorhalingen en uitveegingen. O! groot-rhythmische zins-beweging, hoe weinigen hebben haar, hoe klein aantal *voelt* den woord-rhythmus, zuiver muzikaal. — Wel jammer dat Balzac, nà Berlioz nog Bellini-verrukkingen kòn ondervinden; den luchtigen zwendel eener sensueele operette verkoos bòven het drama der mensch-verdoeming. Zot dat Crepèt daarvan niet kikt.

Want we zijn toch met dit album, naar eigen aanduiding, in het groote lusthof van Balzac's gedachten. Ja, Balzac kon wel schoon-decoratieve en flonkerende titels bedenken. — Hij rooft onze illusies niet, zelfs al staat ge vlak op zijn handen en al ruikt ge alchemistische luchtjes; zelfs al botst ge bij iedere pagina op tegen den werkman, den worstelenden technicus met vak-eischen en stof.

„Mais le plus diabolique de tous, le Lucifer de la littérature, c'est Balzac,” — laat Anatole France in zijn aardigen dialoog zijn „interlocuteur” zeggen. — Maar Lucifer in zijn werkhol, een Lucifer die met één hand wijwater over zijn gezicht sprenkelt in vroom gebaar, met de andere hand godloochenaars koestert en Napoleon's zedeloosheid waagt te steunen, zoo een is nooit vertoond. Zou Balzac verborgen gedacht hebben: alleen hij die rijp is voor de hel, kan in den hemel komen? Want met al zijn levendige luidruchtigheid en joviale gebaren-breedheid, hield hij veel satanisme van zijn wrangere natuur verdekt voor wereld en burgermensen die hij wou exploiteeren. —

III.

Crepèr vraagt: à quelle période de la vie de Balzac correspond ce précieux livre?” En verder:

„Notre album n'accuse pas un moindre désordre en

la distribution de ses matières qu'en son aspect graphique. Ainsi un memorandum daté „1830” s'y présente bien après les plans de la Peau de Chagrin et des Deux Rencontres, qui sont de 1830—1831, et même après une allusion à la Chartreuse de Parme, parue en 1840; un programme pour 1836 s'y trouve encadré entre un programme pour 1842 et un autre pour 1847.”. —

De verstrooidheid en nalatendheid van Balzac bemoeilijkten bij de stof-ordering ongelooflijk. De heer Jacob, expert, deelt ons b.v. mee, dat in 1840 Balzac hem een lijst van de chronologische volgorde zijner werken had toegezegd. Lees nu Graaf Spoelbergh's opgave en diens prachtig-nauwkeurige annotaties, en ge bemerkt hoe ongegeneerd Balzac met data van uitwerking en verschijning is omgesprongen. Veel is min of meer gefingeerd. Het kostte Crepèt enorm hoofdbreken, onder zulke omstandigheden vast te stellen, wat, ook in dit album, tot bepaalde werk-tijdperken behoort. Ten slotte is 't hem gelukt, na te hebben doorworsteld en steeds onderling vergeleken, de vier-en-twintig 80. deelen der z.g. definitieve uitgave, zonder de „œuvres diverses” noch de tooneelstukken over te slaan. Vervolgens pluisde hij de correspondentie en de „lettres à l'Etrangère” na en toetste de uitkomsten van het geheel aan de tallooze werken waarin Balzacs leven en geschriften worden

behandeld. — Crepèt's conclusie is, dat het dagboek-album, gedurende Balzacs gansche letterkundige loopbaan op zijn schrijftafel heeft gelegen, onder zijn dadelijk bereik. Waarschijnlijk boven een keukenhoek waarin Balzac gedachten en zinspreuken van Napoleon placht neer te schrijven welke hij onder zijn lectuur ontmoette, en waar hij later op zoo pijnlijk benepen wijze afstand van heeft moeten doen. —

Zotter en tragischer dan de ijd'le schermutseling van Balzac met den blaag Roger de Beauvoir, den „grand tutoyeur” waar Alphonse Karr zoo lipsmakkend-gedenkschriftachtig ons met veel leegen omhaal van verhaalt. —

Stelt u nu, na lectuur van dit dag-agenda-werk-rooster-en plannen-boek, dezen geweldigen zwoeger voor met zijn monniken-werktucht in de Rue Cassini, tusschen Observatorium en Luxembourg. Diep in het zachte ruischen van de stilte zit hij gebogen voor zijn papier. Hij zwoegt twee derde van den dag. De wereld met haar gedruisch en gedreun is voor hem verzonken. Hij werkt als eenalleenovergeblevene op een vergane planeet. Het is een karnen van de denkstof. Er groeit wilde tier in zijn verbeelding. Soms hoort ge stram een rheumatische vloek, half uitgekermd; dan besluit u weer de stilte... Soms laat hij een instrument zingen dat lokt als een aanhalige vrouw. Plots 't zingen weer door-

broken van den Rabelais'schen schater. Seraphita-mystiek, verteederd gepeins van Madame de Mortsauf, op den voet gevolgd door de luidruchtige, barokke en overgloeierende zinnelijkheid der *Contes Drolatiques*. — Zijn altijd bezige handen bewegen zich door de ijle nachtschaduws heen... De kaarsen om zijn verzonken hoofd schemeren goud, zacht goud, zonder afglans en spiegeling. Droomerig bestaat hij, zonder te zien, een fijn stijlmeubeltje op zij, met lijntjes, als het profiel van een coquet meisje... Weet hij dat het nacht is? Om zes uur 's avonds was hij in bed gestapt, met een nog kauwenden mond. Middernacht laat hij zich wekken. Een uur later is hij wereld en eigen bestaan vergeten, blijft hij, kopgebukt over zijn papier, tot den volgenden middag vier uur. Zoo zwoegde deze mijnwerker-dergedachten en deze heelal-doorzwerper der verbeelding. — Soms, als een geweldig zins-beweeg lukt, kunt ge allicht 'n snik van genot hooren, en verder stuipachtige nuances zien in driftige gebaren die niet na te bootsen zijn. — Zoudt ge niet vermoeden, lezer, dat zulk een man, uitgemergeld van werk-koorts, stuntelig schokte, of dat zijn wangen er slap bij neerhingen als van halfge vulde kerkzakjes? Integendeel. Zijn ronde kop gloeit en schijnt rooden werk-gloed af.

Voor slechts enkele getrouwen is er toegang in zijn heiligdom. Hij zelf gaat alleen uit als het hart van een

stijfkoppig schuldeischer geweekt moet worden, die zijn scharen gereed houdt om te knellen en te persen, of hij holt de straat op om documenten na te snuffelen. Twee leuningstoelen zit hij, kort na elkaar stuk . . . de literaire kolos. En zelfs 't werk is hem niet genoeg. Hij zoekt avonturen en romantiek. Alles overstelpt hem. Zelf schrijft hij Madame Carraud:

„Je vous assure que je vis dans une atmosphère de pensées, d'idées, de plans, de travaux, de conceptions, qui se croisent, bouillent, pétillent dans ma tête à me rendre fou.” —

Maart 1883. Een gedenkwaardige dag van zelf-inzicht. Toch, tot dolheid is het niet geworden. Al forceerde hij zich zelf zoo schrik'lijk, dat ge 'r soms van huiveren kunt ¹⁾. — De smaad van Nietzsche, dat Balzac zich

1) In deze door de ruimte afgeperkte studie, heb ik geen gelegenheid in te gaan op veel speciaal karakteristieke dingen, waar dit album de bevestiging van brengt. Zoo van Balzacs encyclopaedische natuur, zijn gretig grijpen naar alle soorten van kennis en wetenschap. — Gozlan wijst er op in zijn *Balzac en pantoufles* en zegt ter kenschetsing, o. m.: „il était l'être encyclopédique par déraison et par excellence; il ne voulait pas d'un fait pris à part: pour lui, ce fait tenait à un autre fait, cet autre à mille autres; l'atome, dans ses doigts devenait un monde; le monde, à son tour, créait un univers. Tout ce qu'il écrivait, articles, livres, romans, drames, comédies, n'était que la préface de ce qu'il comptait écrire, et ce

koud opwond als alle romantikers-schrijfkoeien, lijkt soms iets minder lasterlijk en schunnig. Maar slechts éven. Want wat voor grootste concepties joegen die werknachten niet door zijn hoofd? — Een pleister van Napoleon kijkt hem vlak op de handen. Hij werkt graag onder diens heerschers-oogen, hij zelf schepper van en heerscher over ontzagelijke stof. — Schreef hij zelf niet: „Achever par la plume ce qu'il a commencé par l'épée!” —

Dr. Cabanès in zijn pas verschenen boek „Balzac ignoré” wijdt een afzonderlijk hoofdstuk aan de befaamde megalomanie van Balzac. „L'orgueil de Balzac était immense”, zegt hij droogjes. We voelen het, na zoo'n motto, gelijkelijk werkrooster. — Toch zijn al de opgesomde staaltjes van grootheidswaanzinnigheid in dit boek, waaronder ook dit Napoleon-woord, goedkoop lakwerk voor de psychologische critiek. Toen Balzac zich zoo uitte, het album verklaart het ons, leefde hij in zijn overmoedigheids-tijdperk; in de jaren 1830—1835. Overduizeld door succes lijkt hij bij wijle de grofste en plompste branie. De mooie vrouwen

qu'il comptait écrire n'était qu'une préparation à d'autres ouvrages pareillement générateurs. Aussi, l'on peut dire de sa vie ce qu'il disait lui-même de chacun de ses ouvrages, qu'elle n'a été que la préface de sa vie. Il s'est endormi sur les marches du portique”. —

kappen zich naar 't voorbeeld van „*La femme de trente ans*”. In het aanzienlijkste restaurant worden de schotels bereid volgens het orgie-recept uit „*La peau de chagrin*”. Zeer voorname dames beschouwen zich gretig als model geposeerd te hebben voor „La Foedora”, o.m. Madame Récamier en prinses Bargration. — Op concerten verdringen de wereldschen elkaar om den illusteren meester te begluren en bij den kapper grabbelt men in 't wild om zijn afgeknipte haarlokken. Het verwondert mij slechts dat de onbeschaamde schaar niet tot reliqui verheven is, die dat gezalfde hoofd beroofde van zijn warrel-manen. Zulk succes, — Gozlan zegt: — „Le grand, l'immense succès de Balzac lui est venu par les femmes”, — kwijnende of hartstochtelijke vereering, is te veel voor den geweldigen Balzac. Nu gaat hij zelf heel malen blufferig zich opdringen. Hij wil zelf nu heel fijntjes doen en kleine geluidjes slaken als ge hoort bij 't knappen van een licht floretje. En zooals een cello, waarop snel passage-werk wordt afgespeeld, lijkt: een grootvader die stram krijgertje speelt ten genoegte van een dartele jeugd, zoo schijnt hier een herculisch werker, met den stierennek en de cyclopen-borst, modieus en chic te willen doen als een snobsch-tengere dandy, een verbleekt Oscar Wilde-type, den neus immer boven een geurende bloem. Gosselin snijdt hem den beruchten wandelstok. „La ridicule canne”, de monsterlijk-zware tamboer-majoor-

rotting, poenig opgepronkt met allerlei steenen, beroemd door den spot van de allerliefste Delphine Gay, „la belle Delphine (madame de Girardin)”. ¹⁾ Hij omspant zich de borst met een hel-blauwe jas, goud geknoopt, op een ondergrond van telkens nieuwe palfrenier-kleurige vesten. Pracht-beblomde kamerjaponnen versieren zijn saamgedrongen flanken. Zijn „mauvaise voiture de louage” wordt opgeruimd voor een tilbury en cabriolet, en opgepronkt met zijn initialen. Luider brult hij zijn z.g. „van adel” uit. Er worden paarden gekocht, één uit den stal van een... faillieten graaf. Hij borgt een „wapen”. Hij leeft in twisten en luidruchtige beredderingen. — Hij laat over zichzelf ophakkende studies schrijven en geen gelegenheid ongebruikt om te verschetteren dat hij de grootste werker ter wereld is. — Hij bluft pas-beginners af en laat ze van schaamte wegdruijen. Hij duldt niets en niemand naast zich... Kleine knulletjes geeft hij zinnen in de pen om zijn arbeid te verheerlijken. — En zijn schulden stijgen, stijgen onrustbarend. In onrust opgejaagd, moet hij aan allen kant den honger van gulzige zetmachines stillen. — Wèrken moet hij, altijd voort, voort... Zijn schulden!... Hij mag niet meer

1) Lees ook het verhaal van den gluiperigen en kwaadsprekenden Werdet, een oud-uitgever van Balzac, over het verlies van dezen befaamden stok. —

rusten. Als hij uitgeput raakt ziet hij smachtend naar de koffie uit. Koffie-verheldering door koffie-bedwelming. Hij zucht, hij gaat aan 't rekenen. Met dit en dat onderwerp is zóó- en zóóveel te verdienen. Hij zal publiek-smaak bevreemden en fortuin en glorie onder een hoedje zien te vangen. Soms, totaal uitgeput, maakt hij uitstapjes, maar werkdriftiger en opgewondener dan ooit keert hij terug. Het leven schiet hem voorbij met het warrelend geraas van een rolschaatsen-baan. Sta!... roept hij in zich zelf, maar het wentelt en sliert en hij voelt zich zelf waggelen tusschen het dronken gezwier.

Na den duizel der glorie zonk in Balzac een soort van weerzin voor het krioelende leven om hem heen. De gansche uiterlijk-pralende en flonkerend-parade-achtige rommelzooi wordt afgeworpen. Jassen uit, rokken uit, vesten uit; beblomde kamerjapons en rijtuigen wèg. Zijn malsche levenslustigheid doet hem grollen verschateren over zijn afgunstige vijandjes die zijn ondergang al nabij hadden gewaand. Ze belasteren zijn leven, zijn intiemen omgang met vrouwen, zijn win-en heerschzucht. Hij hoort het aan allen kant kraken. Maar de lach, de rollende onweerlach van Rabelais... daar was niet op gerekend, die al de giftige buitjes van jaloersch-zieke colléga's wégveegt in één geluidsstorm. Onbegrijpelijk echter dat ook lang na deze luidruchtigheids-periode

Balzac het mikpunt is gebleven voor den laffen, oneerlijken spot, caricatuur en giftigen hoon van kleine journalisten-keffertjes. Gozlan en Madame Hanska laten ons gevoelen hoe vuns hij werd afgemaakt en neergehaald door bijna alle dagbladen van zijn tijd en hoe allerlei journalistieke knulletjes met catapults tegen den reus uittrokken. Zelfs lang na zijn dood. Stellig is deze haat van de dagbladpers en van toon-gevende tijdschriften te verklaren én door zijn groot succes en door zijn uitgesproken afschuw van journalistiek en journalisten. Zie o.m.: „Un grand homme de Province à Paris.” En dit uitdagende spot-antwoord aan Lireux van Balzac:

„Encore une fois, pardon, monsieur Lireux, mais j'en ai fini depuis longtemps et fini pour toujours avec les journalistes; c'est entre nous une guerre des sauvages: ils veulent me scalper à la manière des Mohicans, et moi je veux boire dans leur crâne à la manière des Muscogulges”. —

Maar de uitdagende lach van Balzac heeft ten slotte alle verzet gestild. De wereld heeft hem ontnuchterd en dagelijks verguisd. Hij haalt zijn schouders op en werkt, werkt als een gigant. En lachte.

Misschien heeft ook 't opgelopen blauwtje bij de mooie Madame de Castries, in 1832, „dans tout l'éclat de sa jeunesse”, hem tot ontnuchtering gebracht. Zijn wraak op haar mallootig spel is . . . hertogin de Langeais,

zijn littéraire omwerking van deze groote dame, die hij voor de voeten van Montriveau sleept in de vernederendste liefdes-houdingen. Zich zelf wapende hij daarna met het schrijnend aphorisme in 't belang ook der romankunst: „de voir plus haut que les ceintures”. ¹⁾

Vinniger meer dan fijntjes, klinken, in dit verband gezien de koel-kloeke zinnnetjes van zijn levensbeelder André le Breton...” Balzac est un romancier très intelligent, un réaliste à larges vues”... Maar ... „il n'est pas un philosophe”. Brave heer Breton, er is allicht geen grootere wijsgeerigheid dan zulk een wrang woord.

1) Ook zijn verhouding tot deze Duchesse de Castries zou een afzonderlijke bespreking waard zijn. Crepêt doet het in dit boek voorkomen alsof Balzac eigenlijk om dit coquet-moraliseerend spel van de groote dame niets gemaald heeft. Dit is onjuist. Ik geloof eerder de uitspraak van Séché en Bertaut: „L'aventure de Balzac et de la duchesse de Castries est un des plus curieux et des plus émouvants épisodes de la vie du grand romancier; on y sent vivre Balzac tout entier avec sa passion, sa grande éloquence, son enthousiasme pour la beauté et aussi ses déboires, ses désillusions, le réveil cruel que la réalité opposait à l'infini de ses illusions”.

De hertogin de Castries was „le type de la coquette-née”. Hij was er het pijnlijke slachtoffer van. Want wat zegt hij zelf van deze verhouding?: „Cette liaison... a été l'un des plus grands chagrins de ma vie... Moi seul sais ce qu'il y a d'horrible dans la duchesse de Langeais”..

Dat is nog iets anders dan Crepêt doet uitkomen.

Het is de zelfspot van een die zuren met zúren bestrijdt. Dat „très intelligent” van den „levensbeelder” is overigens niet kwaad. Zoo spreekt ge ook van een winkelbediende die iets neteligs-ingewikkelds vlug-verrassend voor je uitrekent. De „zeer intelligente” Balzac!... O, de koninklijk-trotsche Balzac-nek dien Rodin hem heeft gegeven! Kom niet te dicht bij deze statue, heer Breton. — Bovendien, Balzac's minnaars-hevigheid ontgloeide pas na dit tijdperk, bij gravin Hanska. Ziet ge het kleine, dikke kereltje.. Honoré de Balzac... met zijn enorm breed en hoog voorhoofd, de flambarde in de hand, in verteederling toegebogen naar het gelaat der vurige Poolsche? Het idealisme van Madame Hanska sprak van: „l'embonpoint charmant de la seconde jeunesse”.

Ze had hem allicht willen uitrollen tot een slanke d'Artagnan-figuur... Maar de realiteit noteert tergend: dikke buik, voortgesjord op kleine, driftige korte beentjes, door een kreuk-broek nog korter lijkend. — Het dagboek geeft een verheerlijking van de corpulentie. Innige Balzac. Maar iets is er... de schroeiende goud-gloed van zijn oogen en het hoge denk-gewelf... zijn voorhoofd. Madame Hanska is betooverd... Wat vermag D'Artagnan-slankte tegen grandioze breedheid van geest, en hoe verschrompelt fijnheid onder de helle vlam die uit zulke oogen straalt en fonkelt. — Wel is het zeer spijtig dat over het laatste leven van Balzac met Hanska

het album niets loslaat. Want daar broeit nog zooveel duisters in hun saam-zijn als gehuwden. Zelfs zijn lieve zuster Laura heeft niets opgehelderd.

III.

Wat onthult u dit intieme boek nog meer van zijn allerintiemste gedachten en ontroeringen? Deze realistische schepper van zeer tastbare wezens... bestudeerde handlijnkunde, raadpleegde mediums, somnambules. Zoo veel burgerman-realisten vertrekken voor dien bonten onzin in smadelijke verachting den neus. Balzac, de reus-waarnemer en ontzag'lijke levens-syntheticus luistert naar de bijgeloovigheidjes der kwebbelende menschjes met opgericht oor. Hij ondervindt een gevoels-zoete verzadiging bij occulte uitspraken. Ze drenken de intuitieve wijsheid in zijn eigen ziel. Hij ziet er tegen op als tegen het nachtgeheim van een goud-violetten avond. Het stilt voor een poosje zijn verlangen naar het oneindige. Zoo althans voel ik dien drang naar het mystieke in Balzac. Niets in dien gigant is gril. Hij bestudeert Böhme, Swedenborg, Claude Sint Martin. Mysticus is hij niet. Daarvoor is hij te zinnelijk, te hevig doorstookt van driften en te realistisch in zijn psychologie en physiologie. Een schepper van Vautrin kan geen mysticus meer zijn, noch minder een schepper van Rastignac.

Ook niet de zielebewerker van Raphaël uit „La peau de Chagrin”, en ’t allerminst wel de broeiend-sensueele uitdenker der „Contes drolatiques”. Maar een Seraphita is toch onder den dauw van het mysticisme ingesluimerd. En een beschrijver van het vrouw-innerlijk als van Henriette de Mortsau in „Le Lys dans la vallée”, weet wat zinne-zuivering en bijna ascetische vergeestelijking van passie is. Ik zou de vergelijkingen met veel van zijn ander werk kunnen voortzetten, indien ik hier een ontleding van den schepper zou geven. Crepèt wil van Balzac’s mystiekerij en bijgeloof-gedoe en loopen naar kaartlegsters niet veel weten. Begrijpelijk als dit genie wordt oversmeerd met restjes van koffie-dik bij vunze waarzegstertjes opgeraapt. Maar Crepèt loochent zijn voelen voor occultisme. Balzac zegt hij, was uiterst gewetens-onbeklemd echtbreker. Hij voelde zich vogelvrij en strooide Graaf Hanska voortdurend zand in de oogen. Met toekomstige genots-voorstellingen, hoogelijk onkiesch vooruit-loopend op diens dood, heeft hij zich zelf gemèrkt. Het is waar, in „Lettres à l’Etrangère” schrijft hij Maart 1834:

„Bébête! dans dix ans, tu auras trente-sept ans et moi quarante-cinq, et à cet âge on peut s’aimer, s’épouser, s’adorer tout une vie”....

Maar waagt mogelijk, op zúlke uitingen, Crepèt Balzac in zijn gevoel voor occultisme aanstellerig te noemen? Alleen

omdat zijn inzicht gesteund wordt door het oordeel van Hugues Rebell en meneer André le Breton wellicht?

Er is niets zuiverders en indringenders van geur dan de zoete aardlucht van een bosch in den blanken Meimorgen. Ieder ander ding daarnaast heeft luchtjes. Zoo drènkt ons het zuivere als het zuiver is. De longen slurpen vreugde en geluk in, je drinkt zaligheid. Precies zoo oncritiseerbaar-zuiver is mij het occulte drang-leven in Balzac. Een genie op zijn hoogte, mèt altijd door het mystieke geraakt worden. Voor voelers in hooge vlucht wordt het een natuurlijke tegenstroom. — Iets anders is zijn godsdienstigheid. Er wordt gewezen op „Le médecin de Campagne” ... Dat ziet er leelijk uit. Want wat schrijft Balzac 3 September 1832, ook in verband met „Le Curé de village” aan Mame: „deux livres d'excellent débit”. In dit boek *Pensées, sujets, fragmens*, komt ook dit voor, nog al anti-godsdienstig geformuleerd:

„Dieu, voulant racheter les hommes, me fait l'effet d'un négociant mettant son argent d'une caisse dans une autre”.

Wat een oneerbiedige cosmogonie!

En dan deze tartend-realistische terechtwijzing aan Pascal, ook in dit album te vinden:

„Pascal a écrit: „Sans Jésus-Christ, le monde ne

subsisterait pas". Je voudrais que la figure de l'Amérique comparût à ses yeux. Heureuse, peuplée jusqu'au XVe siècle, dépeuplée, suppliciée pendant trois cents ans. J'aurais voulu que le monde mahométan, que la Chine lui apparussent et que l'Asie lui tirât les oreilles."

Zelfs Plato laat hij in dit dagboek even waggelen op zijn troontje van verhevenheid, in 't symposion getimmerd:

„O Platon, sublime corrupteur qui fait de l'âme un instrument pour ouvrir un corps, tandis qu'il est si naturel d'ouvrir le corps pour y trouver l'âme!"

Zeker, zulke diepzinnigheden nekken den katholiek in Balzac, al zijn deze brokstukjes blijkbaar bedoeld om in een geheel van proza-epiek te worden opgenomen en dus m. i. meer te beschouwen als geobjectiveerde levens-nuchterheid van den psycholoog romanschrijver. Zou Barbey d'Aurevilly dit niet ook hebben gedacht, want die gelooft wel in Balzac's katholicisme. — En niet, meen ik, uit bekrompen en gedachtenbeklemd dogmatisme. De hoonend hooghartige wijze waarop d'Aurevilly Eugène Poitou heeft afgestraft, dien schelmschen afbreker van Balzac's grootheid, pleit voor zijn onpartijdigheid. Als d'Aurevilly schrijft:

„Balzac, en effet, avec ses défauts, avec ses vices de composition, s'il en a, et qu'il fallait nettement

déterminer; avec toutes les fautes qu'on serait en droit de lui reprocher, avec tous les detersiderata que le bon sens pouvait formuler aux pieds de son génie, Balzac, reste tellement colossal encore, que la Critique en est accablée, que l'Imagination en sourit, et que diminué, oui, réellement diminué dans sa stature, il ne nous paraît pas moins grand!" — en dit doet volgen door een steeds feller en vinniger karakteristiek van Poitou's nietigheid ¹⁾ — stellig veel

1) o. m. „M. Poitou est moins un critique que le garçon de la *Revue des Deux-Mondes*. On reconnaît en lui la rancune de cette Revue, qui se souvient de ses anciens procès avec Balzac quand il s'agit de lui faire le sien. (Pag. 13 „Les oeuvres et les hommes” 4e Partie). Nog bonter dan deze „vernier” van Balzac's grootheid maakte het de „Revue de Paris”, die de gansche *Le Lys dans la Vallée* ongeveer voorstelde als een allergrofstste diefstal van Rousseau. Hem oversmakkend met smaad, komen ze tot dezen berucht geworden conclusie omtrent Balzac: „Plaigne moi, qui ai consenti à transcrire, mot à mot, *plus de nonsens*, plus de *niaiseries*, plus de *fadeurs sans esprit*, plus de *prétentieuses* extravagances et plus de *fautes de français*, que je n'en ai entendu dire et rêver en toute ma vie”.

En zulk een snaak heeft plaats gekregen in een der voornaamste tijdschriften voor het smerig uitschelden van een der mooiste boeken door Balzac geschreven. Wurmen kunnen alleen kronkelen. D'Aurévilly's minachting is gerechtigd. — Ook Henri Duvernois doet in zijn pas verschenen opstel uitkomen dat we Balzac vooral door zijn vijanden kunnen leeren kennen. Ge kunt artikelen over hem lezen „truffés de sottises pompeuses et de cuistreries solonelles.” Hij geeft een reeks

zuiverder in de leer als katholiek dan Balzac, — dan kent ge een waarborg voor d'Aurévilly's eerlijken toon. —

Crepèt beschouwt zijn godsdienst-gedoe als arrivisme en materialisme van min allooi. De ruimte verbiedt me verdere weerlegging. — Slechts dit: Is er wel ooit een schrijver geweest met méer openlijk en verdekt gehouden satanisme, grinnikend, tartend satanisme, dan Balzac? Op zijn manier is Balzac een duivelsnatuur. Hij heeft in rooden gloed de Mephisto-vleugels uitgeslagen zonder kopje onder te zijn gegaan in zwarte kunst. Wat voor arrivisme en materialisme wordt aangezien, is in dezen reus vaak de hevigste minachting voor het laag- en klein-menschelijke. Er is neiging om hem te bezien als een held die de lont ontsteekt, heroïsch en zwaar gezwollen van pathos, terwijl hij tòch precies berekend heeft, hoeveel passen hij doen moet om buiten het bereik der uitbarsting te hollen. — Dat is een stuitende dubbelzinnigheid. Balzac's natuur was een mengeling van alles. Geslepenheid, berekenings-zucht en de hoogste en edelste onbaatzuchtigheid, ge vindt ze beide in zijn geweldig wezen. Ook zijn religieuze drang, teruggebracht naar zijn diepste natuur, heeft een prachtig-menschelijken oorsprong, die het besef en de doordringskracht zijner meeste beoordeelaars totaal ontsnapt. Zulk een leven is door-
 voorbeelden van zeer grove en in-gemeene afmakerijen van Balzac's werk, spaart Lamartine, Sainte-Beuve noch Jules Janin.

dreund van een rhythmus dat de meeste keurders verdooft. — Of zoudt ge meenen dat een werker die tweeduizend levens 't aanzijn schonk in zijn boeken, door keurdersbreinen en -breintjes in heel zijn omvang kan worden doorgrond? Wat bazelt en pruttelt en kankaneert gij naast zulk een reuzenwerk? Wie let op het vleugel-zangerig gegons en gespeel van mugjes in zomeravond-goud, aan den voet van den Eiffeltoren? — Wie let, als wij zijn reuzen-arbeid bestaren, op het gekwaak van den uitgedorden heer Faguet: „tout le monde tombe d'accord que Balzac écrivait mal”? — Balzac is in zijn leven op droevige wijze miskend. Hoe heeft zijn innerlijke grootheid, door steeds grooteren roem zich op deze miskenning gewroken. —

IV.

In het album krijgt ge zeer belangrijke aanwijzingen die den datum helpen vaststellen, waarop hij de grondconceptie van eenig vermaard boek vormde. Zoo blijkt b.v. dat „Séraphita” ontstaan is na het bezien van *Le Séraphin de Bra* op 16 Nov. 1833. — Zoo wou hij met „*La Peau de Chagrin*” geven: „l'expression pure et simple de la vie humaine en tant que vie et que mécanisme, la formule exacte de la machine humaine, enfin l'individu décrit et jugé, mais pratiquement.” —

Zoo blijkt dat „La Bataille” het tweede deel van een trilogie moest vormen: „Faire un roman nommé *La Bataille*, où l'on entend à la première page gronder le canon et à la dernière le cri de victoire, et pendant la lecture duquel le lecteur croit assister à une véritable bataille, comme s'il la voyait du haut d'une montagne avec tous ses accessoires, uniformes, blessés, détails. La veille de la bataille et le lendemain. Napoléon dominant tout cela. — La plus poétique à faire est Wagram, parce qu'elle implique Napoléon au sein de sa puissance se mariant à une archiduchesse, et qu'il y a un roman précédent pour le peintre national aux Tuileries, et un troisième ouvrage qui peigne les ressorts de sa ruine ourdie par de Metternich.”

„Les Vendéens” zou tot onderwerp hebben:

„Une femme aimant un homme sans que cet homme le sache, protégeant celui qu'elle aime à son insu, sans qu'elle puisse être récompensée par lui, le sauvant comme un ange gardien, n'en étant pas vue, et allant s'enterrer dans quelque coin parce qu'elle ne le peut épouser.” —

Dan „Le Juge de Paix.” —

Wat mij echter belangrijker schijnt dan data-opsporingen dat is: het inzicht dat dit album schaft op de samenstelling van zijn werk en op de gecompliceerde ontwikkeling van zijn werkwijze. Zoo leuk-nuchter en zich zelf bevelend staat 't er:

„S'inspirer de Molière et de Beaumarchais, de la plaisanterie âcre de lord Byron „et fondre le tout.”

Dit lijkt mij voor de geestes-gesteldheid van Balzac al zeer merkwaardig. Stemnings-plagiaat zoudt ge het willen noemen, of vernufts-africhting. Nu weet zijn rechterhand te zeer wat zijn linker doet. Hier geen natuurlijke dartelheid meer, maar intellects-verbindingen en vernufts-samenkoppelingen die zonderlinge eieren uit te broeden krijgen. Kunt ge dit waarlijk slechts inspiratie-bronnen noemen? Bij voorbeeld:

Op 6 December 1830 noteert hij in dit dagboek:

„— conception primitive de la comédie de *l'Artiste*, à faire en 5 actes et en vers. — Un homme de génie en butte à des esprits médiocres, — aimant avec idolâtrie une femme qui ne le comprend pas, — tout cela pris comiquement. — „*Le Tasse*” de Goethe est tragique; — y chercher des analogies. — Le grand modèle est Don Quichotte (l'homme de génie) aux prises avec quelque Sancho Pança. (Voir M. et Mme. Guillaume de mes *Scènes de la Vie Privée*). — Un sot lui est préféré. — Il faut rassembler les situations. — Il en faut cinq capitales; — se modeler sur *le Misanthrope*.

„Il y a d'abord l'artiste. — Son contraste. — L'imbécile du monde (Prudhomme d'H. Monnier), musqué, faisant de l'esprit. — Un frère bourgeois, sensé, qui n'a jamais tort. — Une femme (caractère à trouver), la jeune fille.” —

Zeker; 't kan verkeerem naar 't *patroon* van Le Misanthrope Molière nageknijpt Dan Goethe's tragiek en Tasso beglunderd; dan Cervantes geplukt? O! 't lijkt zoo benauwend onoorspronkelijk. En o! 't is zoo wèinig onoorspronkelijk! Hij zoekt meer steunselen in uitwendige vergelijkings- en overeenkomst-punten. — Maar 't geeft een prachtig inkijkje op zijn intiemste werkwijze. Een enkel aanduidinkje, een verhaal-wending en hij bouwt er uit eigen kracht een nieuwe schepping op. Geef Shakespeare een alfabet en hij schrijft er een zijner droom'rig gouden sonnetten mee; geef den onoorspronkelijken zulk een gedicht en ze maken er een alfabet van. — Zoo bij Balzac. De geringste stof, ontcleurd, dood, doopte hij in 't licht eener wonderbaar glanzende verbeelding. Slechts bedenkelijk moogt ge noemen de medewerking van Gautier hier en daar in zijn werk, en het huren van een dichter-idee-uitbroeier op dramatisch gebied als Laissailly, die meer bouillon en gouden chineesche thee *inslobberde* dan gedachten-arbeid *uitstroomde*. —

Tusschen veel middelmatige projets en motieven stoot gesoms plots op tegen iets omverwerpend-magistraals in het album. Zoo blijkt uit dit album nu dat hij o.m. een boek wou schrijven. „La fin du monde”:

„*La fin du monde* annoncée pour une époque fixe,

ce qui s'en suit, les gens qui ont souscrit les billets qui échéent après la fin du monde, les jeunes filles qui se donnent, les b... ruinés parce que toutes les femmes se livrent, les avars qui ouvrent leurs coffres, toutes les relations sociales changées, l'on se bat, l'on se tue, un poitrinaire se moque d'un homme en santé. — Orgie générale. — Plus de masques". —

Daar hebt ge Balzac, reusachtig van gebaar, en van drang tegelijk in zijn... satanisme waarvan ik u straks sprak. — „Het vergaan der wereld". Een maatschappelijke chaos, een bloedbad, een afzichtelijk bigotte neustrekkerij van den zieke tegen den gezonde, een duivelsche ontketening van menschen-driften nu alles op zijn einde loopt. — Alle menschen voortgejakkerd door de naakte instincten. Een démasqué van de gansche menschheid. Lijkt het niet een Vastenavond-visioen van een Shakespeare? Hoort ge niet Balzac's lach, zijn pantagruellischen lach achter dit boek-motief daveren, hoonend, grinnikend-satanisch? — Deze epische duivelarij was hem volkomen ernst, nog iets anders dan de zure spijtigheid over kortsluiting van levens-genot. Begrijpt ge nu waarom hij zich aan Rabelais verwant gevoelde? Niet waar, de aanvallige George Sand komt eens zoetekens bij hem. — Ze verknettert wat fonkelende conversatie-woordjes. Gabriël Ferry in „Balzac et ses amies", herhaalt ze... „Cher maître, je viens à vous, non comme"... etc... Ten

slotte, na eerst in groote geestdrift over zich zelf gesproken te hebben, pakt hij uit over Rabelais op een wijze, die mevrouw Sand moet hebben verstomd. Balzac sprak door, door „avec un flux de paroles, des éclats de gros rire qui ne permettaient pas à ses interlocuteurs de placer un mot”. — Waarom zou Sand ook hebben willen praten. Wat vermocht zij naast een man die „la fin du monde” wou en kòn schrijven. — Crepèt meent dat hij dit boek niet geschreven heeft uit vrees voor verlies zijner vurigste vereerders. — Lijkt mij malligheid.

Van nabij kunt ge in het album schetsmatig aangegeven grondgedachten zien, later verwerkt in gewijzigde vormen in beroemde boeken. Hierbij eenige voorbeelden uit het dagboek. Zijn vierde aphorisme in „Pensées, Sujets et Fragmens” luidt:

„Il n'y a qu'une membrane de différence entre un grand coquin et un homme de génie”.

De phrase is verwerkt, omgedraaid in „La peau de chagrin” pag. 48:

„Savez-vous... qu'une dose de phosphore de plus ou de moins fait l'homme de génie ou le scélérat, l'homme d'esprit ou l'idiot, l'homme vertueux ou le criminel?” —

Zoo dit in het album:

„La jeunesse aime avec sa force et la force humaine va en diminuant, la vieillesse aime avec sa faiblesse, qui va en augmentant”. —

Verworden in: „la Marâtre! pag. 353

„Dans la jeunesse, nous aimons avec toutes nos forces qui vont diminuant, tandis que, dans la vieillesse, nous aimons avec notre faiblesse qui va, qui va grandissant”. —

Zoo: Les titres de Dieu sont écrits sur un brin d'herbe. —

Verwerkt in: Lettre à Charles Nodier:

„Quoique Dieu puisse se passer d'avocat après avoir écrit ses titres sur un brin d'herbe” . . .

En zoo telkens ziet ge hem zijn gedachten uitwerken, zijn woorden beslijpen, òmzetten, worstelen met de uitdrukkingsmiddelen. Telkens verspringen de woorden van plaats, wijzigt zich rhythmus en klank. Hij zwoegt en smeekt om 't betere. Het is wel de man die „Pierette” dertien maal omwerkte en van „César Birotteau” zeventien keer revisie heeft gehad. — Nog iets anders dan de man, wiens geweldig leven muggenbeterig-anecdotisch-vulgair bespikkeld werd door allerlei slag van vrinden. — Die u zoo guitig burlesque kunnen vertellen *dat alle* tram-conducteurs Balzac kenden, hij nooit geld noch een horloge bij zich had. Want zijn omwerkings-passie is psychologisch iets tragischer dan een anecdotiek gebeurtenisje uit zijn leven. — Zij, die hun werk liefhebben doen het allemaal. Of we wel of niet geloofd worden. — Is het een offering vier, vijf maal een ding over te schrij-

ven, het telkens te beluisteren met een andere gehoorspanning? Neen, 't is een genot en een smart tegelijk. — Je kunt er niet afblijven. Je wilt het altijd weer beter. Het is een drang, een koorts die innerlijk afbrandt, verteert, een gevoels- en gedachten-werking die je niet meer loslaat. Het heeft niets te maken met looze mooidoenerij. Je leeft niet meer. Je ziet en hoort de wereld niet, geen vrouw, geen kind, geen vriend. Alleen je werk bestaat . . . Het is geboren . . . Bij het innerlijk aanzingen was 't zoo anders nog. Wèg . . . Je gooit het óm en óm. Dit moet er bij, dat; die nuance, deze buiging . . . Eindelijk houdt het gemartel op . . . Dan later gaat 't werk in je zingen, heel zacht en heel ver in je hoofd . . . en luister je naar iets in je zelf dat zijn eigen onveranderbare schoonheid heeft. —

O! die nachten van Balzac, die worsteling met stof en woord-materie. Hij wou zoo vaak goud hooren rammelen, zegt Crepèt, de voorrede-man van „Pensées, Sujets, Fragmens”. Zeker, maar wat deed hem dan toch zoo zwoegen op den vorm? Een verlangen toch dat bòven iedere stoffelijke begeerte uitging.

Deze man is bijwijle zoo diep verzonken in zijn boekenwereld en in zijn eigen creaturen, dat hij zijn fantasie voor de eenige werkelijkheid, en de algemeen-concrete voor een vaagheid aanziet. Sandeau bezoekt hem, verklaagt wat over zijn zieke zuster . . .

„Tout cela est bien, mais revenons à la réalité, parlons d'Eugenie Grandet!”

Het is wezenlijk onbegrijpbaar dat de nek-stijve aristocraat Nietzsche voor dergelijk heldhaftig individualisme geen smaak gehad heeft. De wetten van het scheppend genie zijn nimmer zoo durvend-diep het leven ingeplant. Het tyrannieke er in is van een grootschheid die verbluft. En toch is er de wrange en snijdende hooghartigheid van het aanstellerig-übermenschelijke uit weggedoeld door het naieve zelfgeloof in eigen, alles dominerende belangrijkheid. Zijn temperament is als een zingende vlam, niet te vangen onder koelvaten, noch te dooven onder dekselende bescheidenheid.

Er is een gewaarwording die u, na de lezing van dit kostelijk document kan overvallen, als mij, en die tot een heerlijke ontroering zich kan uitzetten. Branie is wel af te weren met een fijnen glimlach. — Bij Balzac richt gij er niets mee uit, al liet ge een dozijn achtereen om uw satirischen mond heen-spelen. Ondanks alle gebreken, erken het . . . dit geweldige leven eischt overgave, geheel. — Ons gevoel moet niet alleen uitvloeien in hevig ontroerings-oogenblik, maar ook als een stille bewogenheid door alle deelen van onze aandacht heengaan. — Laat geen Nieuwe-Gids-insigne blinken in de oogen van dezen Groote. Want wat is de eind-bewust-

wording? Dat héél deze chaotische drom van saamgedrongen plannen, invallen, roman-thematiek, eerst door éénwarrelt, zich langzamerhand tot een organisch lichaam bijeen-bindt en al dat klein-ineengedrukte en verdrongene zich voor uw oogen gaat uitzetten tot een overweldigend geheel. Want in dit dagboek aanschouwt ge de wording der „Comédie Humaine”. Gij ervaart dat hij was vòor àlles hartstochtelijk syntheticus; dat hij gaf: levens-synthese, die — godlof! — niets, althans zeer weinig gemeen had met 't schijn-wetenschappelijk erfelijkheids-gedoe en de temperament-mengingen van Zola. Ge ziet den man, het karakter, den minnaar, den zwoeger, den avonturier die zilvermijnen wil ontginnen, den fantast en romanticus, den fellen realist, psycholoog, den occultist en wijsgeer, den waarnemer en verbeeldings-werker en ge ziet *onder* hem, het gevaarte van zijn arbeid. Ge hoort plots een golfslag, een gedruisch, ge ziet zee, eindeloosheid, onbeklemde ruimte. — Ge bemerkt dat Balzac het magische, het goddelijke vermogen heeft u naar de idee-der-ruimte en de ruimte zelf heen te dringen, wijl hij het blijvende en onsterfelijke *is*. —

P. L. TAK.

P. L. TAK. 1)

Tak was een man van fijne levens- en schoonheidsinstincten; hij was zeer gevoelig en gelijkelijk van een groote, behoedzame objectiviteit en oordeels-nuchterheid. En toch zonder luchtige behaagzucht en allemansvrindelijkheid. Ziedaar in enkele woorden eigenlijk de kern van Tak's innerlijk wezen. Een vechter vol hartelijkheid, een helper zonder hoogmoed, een innig-vertrouwelijke, die met fijn-ironischen glimlach iemand een tandenstoker aanbood als hij den mond vol had over ander's gebreken. Een man met een breed rondomzicht in het woelige leven, zeer gevoelig, zelfs nu en dan geestdriftig, voor het menschelijk-mooi vooral diep ontvankelijk, en toch zonder heethoofdigheid, nuchter, koel-scherpzinnig, polemisch-vormelijk en welgemanierd; in vijanden de tekortkomingen en in vrienden de fouten objectiveerend. Een innerlijk-rustige en vredige mensch en peinzend, zoolang hij de rechtvaardigheid der dingen gang bepleitte, zonder wolfshongerige gretigheid zijn prooi aanblaffend en verscheurend.

Deze heele bundel herdrukken brengt Tak in zijn fijn-

1) Naar aanleiding van „Herdrukken”.

geestelijke, journalistiek-voornamen eigenschappen naar voor. De verzamelaars Alberda en Van Gelder deden blijkbaar liefde-arbeid.

Tak had eigenlijk een oud-Hollandschen aard; goedmoedelijk-ironisch, spottend, met verborgen lachjes uit angst tot kwetsen; zijn joviaal woord lokte, en zijn eenvoud werd pikant door zijn bijna immer slag-houdende geestigheid en schertszucht, voor niets gaf hij de sokken. En toch, in zijn tergendst halthouden bleef hij in zijn woord de distinctie koesteren. Zijn oud-Hollandsche eigenheid leefde dan ook niet zoo zeer in zijn geestelijk als wel in zijn fysiek en materieel verschijnen, waar de geest in méébewoog. Rond, frank, ondeftig-deftig, in niets verijnd en toch aristocratisch, smoezelig werk doend en toch immer de nagels geborsteld, scherp de levens-onwelvoeglijkheden geeselend, zonder zelf ooit één onwelvoeglijk woord te gebruiken, temmer van maatschappelijk-aanmatigende opgeblazenheden, zonder in de plaats-schuiving van eigen op goede waarborgen verkregen autoriteit. — Hij leek zoo, in den aanvang, onder de vurige socialisten als v. d. Goes, Gorter, Troelstra, Henriette Roland Holst, Roland Holst e. a. wel een nuchter, naar allen kant omziend bijlooper; een voor sok-en brok-ploeteraar, die eigenlijk het groote werk aan anderen overliet. — Maar eindelijk trok hij toch zijn

handschoenen uit, in dat achteraf-beglurende en voorzichtigheids-equilibreeren gekeerd. Plotseling was hij voor het strijdende socialisme middelpunt van actie, een man van groot gezag, een daden-tooner. De gemeedelijk-contemplatieve, vredig op den uitkijk-zittende man werd plots de socialist met zwaarsten, verantwoordelijksten arbeid. Zijn leven, al bedaagd, kreeg een verheerlijking in den actieven greep naar het maatschappelijk-om-hem-heen-roerende; hij kreeg de proletariërs-tronies tot vlæk onder zijn adem gedrongen, van de ontwaaktot de slaapuren. Zijn idealistische wittebroodsweken waren altijd verdoken gebleven in den glans van zachtpolitiek gemijmer. Hij stond buiten den storm, buiten de hagelbuien, maar ook buiten de zonlicht-drenkingen van een groeiende en woelend-rumoerige levende beweging van kampers. Zijn gedachten hadden wel den muntslag der menschelijkheid gekregen, maar nog niets was in hem saamgedrongen naar een bepaald stelsel van maatschappij-bestrijding. Hij had wel het zwaar geruisch van de levenszee gehoord, maar van verre! Plots zou hij staan midden in de opzwalpende branding. En hij herademde! Hij voelde zich door de longen toevloeien een tweede leven.

Het socialisme had hem geroepen, hij was gekomen en overwonnen. Nooit had hij in zijn gansche vredig-joviaal leven zoo'n wonderlijk-diepe vreugde-schok gevoeld, zoo'n alles verzadigende ontroering. Deze z.g.

kalm-klare, nuchter-objectieve ziel beefde van geluk onder den vrijheids-zang der donkere zwoegers; genoot onder het vlijmende, geeselende of juichende woord der leiders; hij voelde zich in, heel het levens-gericht verhelderende geestdrift, doorstroomd van een nieuw bestaan, en ons biechtte hij zijn geluk. Eenmaal geboeid, vocht hij mee en kwam door zijn schrijvers- en denkersgaven van zelf in het eerste gelid.

Toch nooit verloor hij, ook na deze kentering, zijn goedlachsche, joviale, fijn-schertsende guitigheid en nuchtere klaarheid van geest. Want dat nuchterlijk-objectieve in hem was eigenlijk een *wapen* van zelfbedwang. Dieper daaronder en -achter stormde het meer dan eens in woedende verontwaardiging om de onmenselijkheid der samenleving. Deze man met schalksche bonhomie en bijna-geruststellende emboinpoint was in wezen een droomer, een revolutionnair. Maar het gedisciplineerd zelfbedwang van zijn geestelijk doorzicht belette den wilden uitgroei daarvan, om het nuttelooze, onreëele. Wat zouden de geknechten hebben aan ophitsende, wrange woorden als de dood niet volgen kan, zal hij wel meer dan eens gedacht hebben. Dan stilde zijn onrust en de in rep-en-roer gebrachte gedachten. Dan ontrukte hij zijn eigen geest de stelten en ging gelijkvloers.

Tak was geen kunstenaar, maar hij had de ontroering

naar de schoonheid met hen gemeen. Hij verafschuwde het leelijke, en dit maatschappelijk bestaan vooral vond hij gruwbaar en onschoon. Hij was eigenlijk een levenskunstenaar. Het heele bestaans-object verlangde hij in menschenlijke schoonheid te zien gaan. Heimelijk zei zijn ziel hem dat er buiten de menschen geen abstract schoon was, al kon hij met zijn fijn-voornamen geest de klanken-zangen van Vondel, de breed-magistrale tragiek der classieken en met zijn hoog-opgedreven smaak en zin voor stijl-pracht, het mooie in de beweging van '80 zoo sappig proeven als de meest geraffineerde en gespecialiseerde „kunst“-criticus. Maar zijn aandoening gaf hij 't meest aan maatschappij-beschouwing. Zijn natuur leende zich niet tot afranselen, maar wel tot scherpe, rake, hopeloos-logische deducties. Dat hadden de onroerige vrindjes en stamgasten nooit gezocht achter dien rustigen kijker, die wel eens het renteniersbuikje met gemak-zuchtige tikken beklopte, als er 'n stormige lucht hing boven Holland. Dat hadden ze niet verwacht dat hij zoo zijn tegenstanders de ribben smeren zou, zoo onhartelijk en zoo onverzoenbaar. En hij keek meewarig, maar oolijk om naar 't gejang en gekreun om hem heen. En oer-leuk, alsof er geen scherpste in zijn woord had gebrand en geschroeid, stapte hij 's avonds weer 't café-met-vrienden in, bestelde hij, rond en joviaal en argeloos zijn pottke bier, en slurpte gretig in het lekker-koele schuim. Want

daar hield vader Tak zoo veel van; van dat gezellige avondlicht te vangen in de spiegelingen van zijn biertjesglas, en dan net te doen, oolijk en schichtig tegelijk, of ie alleen was geschapen voor de rondlachsche boert en de gul-jolijtende pret. En dan soms, met 'n gezicht alsof ie net 'n uiltje geknapt had, te luisteren naar het kruisen van 't stekelige vraag-en-antwoorden-spel der omzitters.

Den volgenden dag bemerkten ze in een artikel dat die snaaksche vader Tak geluisterd had voor vier, dat hij kon polemiseeren als de beste, door overal structuur in te brengen; dat hij kon stekelen, vlijmscherp en onverzoenlijk zijn als de koenste waarheidszegger, en dat hij zich door vlei-smoesjes noch dreigementen en uitbranders liet overrumpelen zijn waarheids-inzicht achter te houden. Hij kon vol warme genegenheid handen drukken, maar ook onversaagd negeeren als 't moest, als hij er de bedrijvers van wandaden in wist. Nooit was hij een konkelaar, een valsch-objectieve, laffe en futlooze alles-goed-prater; een z.g. slag-om den armhouder, een allemansvrind en een kwispelaar voor knecht en meester. Hij kende zoo goed de straf, de paedagogische waarde der straf. Maar in zijn genegenheid was hij vaderlijk-hartelijk, tegemoettredend en van een zich aldoor verinnigende, schoon nooit opdringerige vriendschappelijkheid. Ook zijn menschenkennis was vol fijne vondsten en zeer gedocumenteerd en geobjectiveerd door

veel ver-strekkende experimenten en een breed-vertakt ervaringsterrein. — Hij heeft alle soort varkentjes gewasschen en toch bleef hij zich bewust van zijn geringe scheppingskracht als denker en schrijver. — Stylistisch had hij vele deugden, vooral subtiliteit in nuancen-gevoel voor het woord; besef van de psychische waarde der beeldende klanken, en een mooi gevoel voor periode-rhythmiek, golving, daling en stijging van een zins-geheel. Deze herdrukken, handelend over vele dingen, geven vaak 't bewijs van zijn journalistieke gaven. Maar nog veel hooger dan zijn woord stond zijn menschelijkheid. Zijn stijl geeft ons nog maar een pover deel daarvan terug. Zijn beteekenis als stylist werd meestal zeer overdreven. In de uiting was hij absoluut geen kunstenaar, veel meer een verstandelijk, finzinnig, zeer ontwikkeld publicist, zonder oorspronkelijk uitdrukkings-vermogen.

De groote beeldende hartstocht van 't woord ontbrak en ook de scheppings-passie. — Hij was een voortreffelijk journalist, vatbaar voor de fijnste nuanceeringen in 't verstandelijke, met zijn gevoel vatbaar voor hooge menschelijke ontroering. — Hij ving nooit vliegen op kale muren, en zijn verstand droogde zijn humeur niet uit. Hij begreep 't spreekwoord: vossen met vossen vangen, en toch, geen enkele beweging heeft ooit rechtschapener man in haar midden geteld.

FRIEDR. NIETZSCHE.

FRIEDRICH NIETZSCHE.

Er zijn geesten die voor hun eigen bestaande of veronderstelde grootheid illumineeren in de stille duisternis hunner afzondering. — Zij bedwelmen zich onder een soort fetichismus van het lyrische en fantastische woord met al zijn ruimtescheppende klank-golvingen; ze verlustigen zich in een soort van perverse zelfbeschouwing en ze drenken hun wezen in wilde begeestering als een vloeï in inkt. — Zulk een illumineerende zelf-critiek op eigen scheppingen geeft het boek: *Ecce Homo*, van Nietzsche, den grooten fantast-philosoof. Een boek, uit pathologisch oogpunt, wellicht het vreeselijkste, — in aesthetisch-keurenden zin misschien het merkwaardigste geschrift van dezen antichrist, vol gram en donkere woede; dezen verheerlijker van de hoogere zelfzucht, tegelijk roekeloos en heroiek kamper tegen het z.g. ideale en moreel idealisme.

In de zilte stilte en op de toppen van zijn eenzaamst grootheds-gevoel, verlustigt hij zich in het kleurgloeiende spel zijner illuminatie; bestaat hij het grillige vonken van zijn vuurwerk, ontstoken ter eere van zijn eenzame

geweldigheid. — Hij laat puntige pijlen uitschieten in een gouden boog, die sissend de lucht doen barsten, en, in een uitwaaiering van zilverlicht, hoog, de nachttransen bespatten met wilde starren. — Hij laat vreemd gefluit en geloei van snorrende klappers en kogels door de lucht suizen, en paarse, groene en rood-oranje lichtwemeligen over zijn hoofd heen verstuiven in het avondblauwe ruim.

En soms, uit den donkersten, diepsten hoek, dampst hij los als een bengaalsche vuur-gloeijing, rood-rookig, dat even plots weer uitdooft in een nawalmende kleurenmist.

Tot helsche zelfvergoding is zijn waan in dit werk uitgespat, en toch zult ge het geen ijdelheid mogen noemen. Schrikaanjagend, opzichtig illumineert hij in zijn *Ecce Homo*; een stoute zelfkeuring van zijn geest en zijn werk. Om u een denkbeeld te geven van zijn grootheds-gedachte, karakterizeer ik hier beknopt eenige zijner verspreide meeningen.

Liever een satyr dan een heilige wil hij zijn. Geheel naar eigen zin, begeert hij te leven in ijs en hooggebergten. — Zoo hoog stelt hij zijn eigen filosofie. Met Zarathustra gaf hij de menschheid, naar zijn eigen inzicht, het grootste geschenk ooit haar gegeven.

Dialectiek beschouwt Nietzsche als een decadence-kenmerk, vooral in Socrates. Hij haat ze, zooals hij zijn vrienden ook durft haten. Hij acht zich een decadent en gelijkelijk het tegenovergestelde daarvan. Uit alles wat hij doorleeft maakt hij zijn eigen rekening op; hij is een schiftende kracht. Hij heeft afgedaan met zichzelf en anderen. Hij is altijd in zijn eigen gezelschap. De domheid achterhaalt hij met het onmiddellijke uitzenden van een wijsheid. — Een zure geschiedenis beloont hij met 'n pot confituren. — Nooit voelde hij zich ziekelijk kwetsbaar. Men brandt nooit gauwer af dan door toegeven aan wrokgevoelens. Als hij aanvalt bewijst hij in den aanval juist zijn welwillende gezindheid. — Hij wil vooroordeelen laten ontspruiten uit ongunstigen toestand der ingewanden. De Fransche beschaving verheerlijkt hij geduriglijk. De Duitsche is hem een gruwel. Hij mint de dartelheid van Montaigne's geest, en Molière, Corneille, Racine neemt hij grimmig in bescherming tegen de wilde genialiteit van Shakespeare. — Voor de latijners heeft hij zooveel smaak dat hij zelfs Paul Bourget, Loti, Melhac, Jules Lemaitre waardeert, ... naast France en De Maupassant. — Zulke knoeierijen in literatuur-oordeel is het speciale eigendom van Nietzsche. Taine is natuurlijk bedorven door Hegel en de verdoembare Duitsche cultuur.

Nietzsche weet zich zelf de volkomen tegenstelling van een heroïsche natuur. Zijn toekomst acht hij een rimpellooze zee, spiegelklaar. Hij deed nooit iets voor roem, vrouwen, bezit. Hij voelt in zich de allerhoogste fijnheid der keurende, gezonde instincten. — Hij beweert dingen van de hoogste orde geschreven te hebben, die „geen sterveling hem nadoet”. — Op een of ander tijdstip zal men instellingen noodig hebben, meent Nietzsche, waarin men zijn levensbegrip zal naleven, en zelfs gelooft hij dat er in de toekomst afzonderlijke leerstoelen worden opgericht voor de verklaring van zijn Zarathustra. Zes zinnen uit dit boek begrijpen acht hij een verheffing boven het gewoon-sterfelijke der „moderne” menschen. Naast zijn boeken meent Nietzsche houden geen andere hun leven. Hij komt uit duizelende hoogten, nooit door een anderen vogel genaakt. — Hij beweert dat zijn werken het hoogste bereiken wat ooit op aarde bereikt werd of bereikt worden kan. Er is geen trotscher en tegelijkertijd geraffineerder literatuur. Van zijn stijl zegt hij dat het de veelzijdigste stijleerkunst is, „waarover ooit een mensch beschikt heeft.” — Nimmer, beweert Nietzsche, heeft iemand fabelachtiger kunstvermogen te verkwisten gehad. „Vóór mij wist men eigenlijk niet wat men met de Deutsche taal vermocht”. Nietzsche zelf acht zich eerst de groote ontdekker van een geweldigen perioden-stroom, een uitstorter van

bovenmenschelijken hartstocht. Met de dithyrambische vervoering als in het derde deel van Zarathustra's „De zeven Zegelen” „vloog ik duizenden mijlen uit boven alles wat tot hiertoe poëzie heette”. — Als psycholoog beweert hij geen gelijke te kennen.

Hij keurt zijn: Geboorte der tragedie, vooral enorm om het begrijpen van Sokrates. Hij noemt den stijl hier en daar grootsch en hij acht het boek vol van „wereldhistorische accenten.”

Hij „de grandseigneur van den geest, voelt zich in „Menschelijk, al te menschelijk”, geheel grandseigneur; hij acht het een monument van strafte zelfzucht”. Een boek van kruitdamp omrookt. In „De vroolijke wetenschap” acht hij diepzinnigheid en ontoombaarheid bijeen. — Aan het slot ziet hij de diamanten schoonheid van Zarathustra's eerste woorden flonkeren.”

Zinnen van graniet gaf hij en formuleeringen voor eeuwen. Zijn ervaring van inspiratie acht hij zoo zeldzaam, dat men eeuwen op eeuwen zou moeten teruggaan, wil men iemand ontmoeten die mocht antwoorden: zoo ook is mijn ervaring. — Het Nachtlied uit Zarathustra acht hij het eenzaamste lied dat ooit geschreven is.” — Zarathustra, meent Nietzsche, staat geheel op zichzelf.” Een dusdanige ontlading van opeengehoopte kracht is wellicht nog nooit voorgekomen.” —

Nog verder gaat Nietzsche: Tel al de geestelijke

eigenschappen van alle genieën bijeen, dan zijn ze te-
zaam nog niet bij machte één rede van Zarathustra te
scheppen. Noch Goethe, noch Dante, noch Shakespeare,
zouden één oogenblik in deze atmosfeer van geweldige
hartstochten en hoogheid hebben kunnen ademen. Hij
gaat steigerend door, Nietzsche: vóór zijn boek Zarathustra
bestond er geen wijsheid, geen ziels-ontleding, geen woord-
kunst; de volzinnen, sidderend van hartstocht, zijn ver-
zongen muziek. Ge ziet slechts uitflakkering van bliksems
om nooit gedroomde toekomsthorizonten aan te lichten.
De hoogste beeldingskracht is kinderachtig gering bij
dezen terugkeer tot het natuurlijke symbool. Ook zijn „Af-
godenscheemring” acht hij buitengewoon, omverwerpend,
vernietigend, boosaardig. Hij leefde toen in het „volle
bewustzijn zijner onsterfelijkheid”. Hij weerlegt de dingen
„zooals ze nooit iemand weerlegd heeft.” Met hem ontstaat
pas op aarde „de groote politiek.” — Vòòr hem be-
stond er ook geen psychologie, meent Nietzsche.

II.

Is dit nog zelfingenomenheid, ijdelheid, grootheidswaan
te noemen? — Hij verdrinkt zich in zijn eigen rookende
bloed, en hij duikt weer aan de oppervlakte als een ge-
vlekt rood monster, gekorven en ingesneden door den
fellen waanzin. Zijn oproerige zinnen door dolheid geroerd

en geprikkeld, spreken alleen in den superlatief, en zijn perverse afbraak-hartstocht schroeit als een schendig gif, ieder dien hij aanraakt. Hij slaat alles om met de zwarte vlerken van zijn haar, en toch voelt ge er een ná-smart in wégkrampen en sidderen.

Het is een boek van huiveringwekkende zelfopwinding, en toch schatert en brult er de lach van den cynischen paljas, den bontkleurig toegetakelden hansworst door heen. Er koelt een koude kalmte in. — Ge voelt op u rusten handen van ijs en tegelijk ziet ge de vlamkleuren van een oosterschen tulband. De oud-testamentische lyriek die er in schuimt en kookt. Het gloeit daar in de kou, er wordt vuur afgeketst als van een zwam. Ge hoort golfjes-gekabbel als van een zoet-speelsch zeetje en toch ruikt ge den storm die vernielend opsteken gaat. Dit boek heeft het brandende, niet van vuur, maar van ijs. Hevige kou schroeit als een vlam. Deze brandende kou van den ijzigen waanzin snijdt er doorheen, door dit werk, toch zoo zelfbewust in de zelfopwinding en dithyrambiek.

In ons land bestaat een boek van Prof. Jelgersma den filosoof, waarin Nietzsche als een gruwelijke warkop, een potsierlijk denker en broeierig duisterling wordt stukgeslacht. De Prof. doet dat met wulpsche oplopend-

heid, zou Vondel zeggen. Ik geloof niet, dat veel schrijvers zoo gehoond, zoo verschurftigend-immoreel en zoo verheerlijkt voorgesteld zijn als Nietzsche. In Duitschland is daar nog de psychiatrische-meneer-professor Möbius, door wien Nietzsche als een waanzinnige-ont-aarde wordt naar zijn graf gestuurd. Hij heeft het zelfs over de bijzondere kleinheid van Nietzsche's ooren, en ziet ook daarin een ontaardings-verschijnsel. „Sehr kleine Ohren wären als Entartungszeichen anzusehen”. — Toch vindt Prof. Möbius ze niet opvallend klein. Helaas, men kan ook met te lange ooren naar zulke kleine-oortjes-degeneratie-kenmerken zoeken, heer Professor.

Deze zelfde Professor schrijft: „Neben dieser karri-
kürten Skepsis steht eine Metaphysik, die an *Naivität*
ihres Gleichen nur bei den vorplatonischen Philosophen
findet.” — Pag. 33: Möbius — Nietzsche. Hiermee ligt de
filosoof tegen de aarde.

Zijn „paralytische Grössenwahn” krijgt ook een beurt,
precies als zijn perversiteit en zijn kindschheid-sym-
tomen. —

Ook Dr. Wilhelm Schacht keuvelt over zijn per-
versiteit:

„Diese Perversität zeigt sich bei jedem Urteile Nietz-
sches, und es gehört nicht zu den geringsten Wider-
wärtigkeiten bei dessen Lectüre, kein einziges Urteil

über eine Person und sonst Beliebiges zu finden, das nicht ganz oder doch zu dreiviertel falsch und schief wäre”.

Deze psychiater geeft inderdaad enkele typische bewijzen van Nietzsche's individualistische los- en lichtzinnigheid in beoordeelingen van dingen die hij nooit bestudeerd had. — Zijn denk-gretigheid deed hem lonkjes slaan op alles. Dat vergeven de vakkundige heeren nimmer. Het is 't hoogste onfatsoen, en glijzacht als een zuigerslag lichtten ze je het leekenpootje. — Nietzsche had spinnekoppen in de hersens aan 't webben weven. Hij warde en maalde dooreen. De grootste weetniet kon hem met een kleurig strootje lokken naar allerlei koude-drukte-redenaties, een werkelijk wijsgeer liet hij de voeten spoelen. Zijn tong was als een spits blad waar de blaren der kwaadsprekerij op uitgiftigden.

/Gij hebt nu ervaren dat Nietzsche zijn eigen genie boven alles plaatst, ook boven de beeldingsuitingen der grootste geesten. — Zijn woord en zelf-keuring zwelt op in de hoogste spanning. De goden rijden hem over de tong. Hij voelt zich bij wijle een Prometheus, uit klamme klei aardmensen knedend, ook bij machte een stuk hout aan de zon te ontvlammen. Zelfs de gebodsthem van Zeus beangstigt zijn koene ziel niet, want

leeft in hem niet de woedende drift van den leeuw, de springlistige bloeddorstigheid van den tijger? Hij staát den schepper aller levens. De rampzalige! Naast hem zijn er slechts leuterende huisgodjes, kreupele penaten, te verdooven met het hetsige gezang van een verliefde keukenmeid.

Ik kan, in deze inleiding geen volledige karakteristiek van al zijn werken geven. Wat hebt ge er aan een pijpje te rooken in de omgeving van een kruithuis? Ik wil u slechts doen zien hoe zeer dit boek de sleutel is op zijn geheel dynamietachtige persoonlijkheid.

Vraag u af, is geheel deze vreemde beeldschikking, deze zelfkeuring, loutere warhoofderij en waanzin? Neen! In Nietzsche is het een onbegrensd zelfbewustzijn, dat in diepste wezen weer als een zelfobjectivatie van eigen persoonlijkheid wil verschijnen. De dronkenschap der ijdelheid die ge in dit met beelden zwartspringende proza ziet, heeft op een ander plan van beschouwen haar evenwicht. Ook zijn gedachten hebben koppelstangen; ook zijn visioenen kennen den sluimer van hun schepper.

Zij die er alleen een krankzinnige zelfverheerlijking in zien, begrijpen niets van de psychologische gedachtenwerkingen in dit brein. — Ga liefelijk verder met het borduren van uw snoepige pantoffeltjes voor feestelijke

moraliteitjes. Gebruik de clysteer-spuut als ge uw ingewanden al te oproerig hoort rommelen; laat dezen grooten roofjager ongemoeid, want zoo ge 't denkt schuw met hem eens te zijn... „ook gij zult hem, eer de haan tweemaal gekraaid heeft, voor uw snoeperige familie- en vriendenkring, al drie maal verloochend hebben. — Slechts dit luttele tragische verschil: Nietzsche sleept geen kruis, het kruis sleept hem. — Wilt ge hem toch naderen en in de groene oogen staren, bedenk dan dat heel deze verheerlijking parallel loopt aan zijn anti-moraal, anti-christelijkheid, anti-proletarisch-, anti-gemeenschapsgevoel. — Het is de zelf-vergoding van den onopgesmukten, pees-naakten individualist, doorgevoerd tot de verste, de aller-uiteerste grens. En in deze doorvoering juist vertoont hij een ontembare heroïeken durf, gaat hij oprechter en duizendmaal stouthartiger tot het leven in, dan vele nederige nakwezelaars van Thomas à Kempis' goddelijke ootmoedigheid, of dan pessimistische individualisten van het Ibsen-slag.

III.

Bij wijlen haat ge dezen man hevig en ontembaar. Ge hebt een bedwang noodig om hem niet te beschimpen gelijk hij 't anderen doet. Ge hebt neiging hem met zijn eigen moordtuigen te folteren of dood te knuppelen. — Gij

haat hem om zijn bluf, zijn hoonend-boosaardige, vernieldriftige, bijtend-sarcastische overkracht, zijn pauwpronkende zelf-critiek. Gij minacht den schijn van dezen stellig licht vleugeligen lucht-zwierder, die, vaak zonder stem, toch altijd voor een zangvogel wil doorgaan. — Gij veracht, meent ge, zijn huiveringwekkende zelf-verheffing.... Ge bezint u, en bemijmert zijn uitspraak.... twee duizend jaren zouden er minstens noodig zijn om te kunnen ontdekken dat hij de visioenair van Zarathustra en de ontleder van „Menschelijk, al te menschelijk” is.... indien hij zijn naam voor beide boeken veranderd had....

Zoo een snoevende schabak! Hij kantelt geen dobbelsteenen meer voor zijn onsterfelijkheid om. — Die *is* er! Hij heeft zijn roem-zuil uit woeste rots gehouwen! — Zelfs het socialisme overstapt hij snood.

Op zulke vergoding van eigen gaven komen de psychiaters aanhuppelen en verhalen in lieflijken tongval, vol geleerdheid, van paranoia.... de echte, gewaarmerkte duitsche „Verrücktheit, de onvervalschte” Krankheitszustände, de „Wahnbildung”. En is het beeld van den paranoïker te straf-eenzijdig, kan de aetiologie niet heel het oorzakelijk verband der verschijnselen saamsnoeren, dan gemoedelijk-terug naar de symptomatologie der demente paralyse, als „der Zustand in die tiefste Verblödung über geht”. —

Zoo schrikkelijk was het tragische einde van Nietzsche.

Haat gij hem nu nòg om zijn zelf-vergoding? Wees barmhartig, gij psalmodieerende medemenschen, vol ootmoedige christenliefde. Laat adem van roode bloemen over de tragische nagedachtenis van dezen eenzame heenl-uwen. —

Toch, hij zelf verafschuwde de barmhartigheid. Hij voelde zich rijp als een zwaar-gezwollen tarwe-aar. — Voor de zwakzinnigen was het brandende altaar van gebeden. Misericordia, de boezemnaakte vrouw, zou hij bespuwd hebben in diepste verachting. Een karabijn-schot tegen zijn verlepte hersens ware hem liever geweest dan medelijdende genadigheid. In zijn dementie-toestand zou hij nòg de olijftak uit Misericordia's hand verknakt hebben. En 't hulp'looze kind dat naar haar toe ijlt om bescherming, zou hij zeker een hongerigen wolf achternagezonden hebben.

Goud gloeit op den toetst. Zoo Nietzsche's neigingen. — Hij minde juist wat hem ontbrak, zegt Möbius ergens. — Zijn schrikkelijk eenzaam leven heeft op deze vulgariteit geantwoord.

Neen, haat hem liever, dan dat gij hem met uwe barmhartigheid inbalsemt. Maak u los van zijn doods-

tragiek. Zijn woord, zijn zang, zijn kunst is mildgeurig. Haat hem in zijn felle geweldenarijen, in zijn snijdenden hoon... Heel in 't geheim voelt ge, hoe hartstochtelijk gij hem liefhebt in dien haat. Juist de felheid van onzen haat geeft den graad van onze liefde voor hem aan. —

Het is nu niet meer de vraag of hij niet gruwelijk mistastte in de waarde-bepaling van zijn gaven. Voor U en duizend anderen wèl, voor hem zelf niet. Ik stel hem b.v. vèr onder Shakespeare en Balzac, ... maar wat doet er dat toe... Ten slotte kan een iemand die *Ecce Homo* geschreven heeft, buiten alle waarde-bepalingen van literaire critici, psychologische of philosophische; zoo goed als hij de carbol-luchtjes van de geneesheeren kan missen. Hij vermag zooveel smaad en lof te doorstaan. Luister naar het religieus-bewonderend gekwink van Horneffer, luister naar den nog strakker spanner der adoratie, Dr. Breysig, die hem naast Christus en Bouddha een plaats inruimt.

Ook zoo'n bewondering van doctortjes-in-wijsheid en letteren-polsvoelers is wee. Haat hem liever...

Wat een vernuft was Nietzsche, wat een vlijmende kracht, een saamkropping van passies, een ontzettende levensspanning in dien man. — Zijn borst behamert

hij en ge hoort harnastonen terugklinken. Als ergens in de wereld de storm opsteekt en de oceaan loeit, dan snuift hij den wind in den neus en begint eerst te leven. Hij is geboren voor het intellectueele slagveld. Wat een vernuft, een opeenhooping van gedachten. Soms vreest ge zijn hersenpan te zullen hooren knappen. Al hooger en hooger stijgt zijn kracht en dithyrambiek. — Eén beeld, één zin, is vaak saamvatting van honderden gedachten en ontroeringen. Vandaar die diepte in zijn perioden die u insleept of laat struikelen. — *Ecce Homo* is er vol van. Het is epigrammatische stijl, spasmodisch soms, maar zinrijk en van de meest-onverwachte perspectief. Doolhof-zinnen en lokkende gelijkenissen. Maar weet ge eenmaal den weg, dan leidt hij u naar hoogten die in 't hemelblauw zich drenken. — Als dartele geitjes springen zijn gedachten-kindertjes, droombroos, rond hem heen. Tot plots de dithyrambe aanzwelt. Telkens dan geeft het laatste woord van iederen zin, de vervoe-ring van een vorigen over, en telkens stijgt deze eenige graden hooger in de volgende periode. Ge voelt een benauwing, een beklemming. Er moet iets barsten. Ge staat nu midden in den gloed van het bergrood. Zoo ijl, zoo hoog. Amphitheaters-gewijs ging deze zelfver-heerlijkende woord- en beeldenpraal tot de toppen waar de aarde den hemel raakt.

Een zeltbezingende lyriek, een al ijlere bedwelming.

Er is een stoutheid in dezen levens-vlucht die verschrikt. Hij zoekt zijn wapenkroon vlak bij den troon van God. Hij is bergtop en afgrond. Van den diepsten bodemkloof tot de, bleek in nevelen wegmistenden bergkruin, is 't Nietzsche. Hoogte en laagte tegelijk. En als ge dan eindelijk denkt: deze dithyrambe is zijn dood; hij kan niet hooger en niet meer keeren, dan plots ziet ge een wending, fluistert en koert het stillekens om u heen... laat hij de felste gedachten op duivenvoetjes aansluipen.

Nu bezieet ge weer het landelijk-lieve koeien-melken en ge staat met uw beenen op de geurige graszoden-aarde...

Zoo, in één wending, voelt ge u teruggebracht naar den beganen grond.

Taine, met al zijn vernuft, lijkt naast Nietzsche als een bierkar-paard naast een nerveus-arabischen woestijn-renner. — Hij is een zeldzaam suggestief stylist. De droogste elementen uit zijn moraal-philosophie weet hij nog een boeienden kern-inhoud te geven. Het fijne steekspel van zijn vernuft is bijna altijd van misleidend elegance. Zijn slechtste en zwakste pagina is nog leesbaarder dan de „fraaiste” van zijn felle beschimpers. Hij weet een fijne specerei door zijn proza heen te geuren

die altijd prikkelt en nooit verveelt. Men heeft hem vergeleken met Multatuli. Zotter kan 't niet.

In den grond is Nietzsche een mysticus, heidensch pantheïst, de gedachte, veel meer dan bij Goethe, doorfilterd van geheimzinnig droomlicht. Multatuli kende de lyrische zinnen-verrukking niet, de zuiver profetische, oud-testamentische; slechts de oratorische bedwelming. Nietzsche was een moedig, eenzaam heldenkarakter, dat op helden schimpte uit smart. — Multatuli had in zijn geestdrift allerlei vervalschende toevoegsels ingesmokkeld, als poseur. Nietzsche had den wezenlijken duiveldans doorgemaakt. Hij rook tooverij en bezweringen op mijlen afstand. Hij haatte de theologie ... wel hij ze zelf in zijn bloed had.

✓ Soms is er een soort vervoering in zijn stem, als bij de oude profeten. Zoo Jezaja met zijn dreigend-duistere beelden en cyclopische symbolen. „Uw aardrijk is eene verwoesting, uwe steden zijn met vuur verbrand”. — Dat is ook de stem van Zarathustra, den visioenaire zelf-bezwijmelaar.

„Uw zilver is tot schuim geworden”.... „Hij staat om de volkeren te richten”. — „Wat is ulieden, dat gij mijn volk verbrijzelt en de aangezichten der ellendigen vermaalt”. Dat is de vuur-donkere visioengroep van Jezaja, en de geweldige stemmetrots die

er doorheen bazuint, geheel en al profeten-vervoering.

Niet alleen in *Zarathustra* bruist die oud-hebreeuwsche lyriek. — Ook in *Ecce Homo* vlamt ze uit, nu en dan. — Zijn prediking van de alomvattende zelfzucht is met dezelfde profetische stemmetrots uitgegalmd. Bijna nimmer geeft hij een begrips-aaneenschakeling. Zijn gedachten maken eerder antilopen-sprongen. Met 't folterende bewustzijn van zijn eigen instinct-afwijkingen weet hij alles weer opeen te drijven. Schrijft hij zelf niet: „Diese *doppelte* Reihe von Erfahrungen, diese Zugänglichkeit zu anscheinend getrennten Welten wiederholt sich in meiner Natur in jeder Hinsicht, — ich bin ein Doppeltgänger, ich habe auch das „zweite“ Gesicht noch ausser dem ersten.

Und vielleicht auch noch das dritte Schon meiner Abkunft nach ist mir ein Blick erlaubt jenseits aller bloß lokal, bloß national bedingten Perspektiven, es kostet mir keine Mühe ein „guter Europäer“ zu sein.“

Zoo weet hij zijn seinen uit te werpen. Als ge plots weer hel zijn toplicht ziet gloeien, dan hoort ge zijn hoongelach en verdwijnt 't licht weer in mist. —

Als een sâamgekronkelde spiraal is zijn stijl en zijn gedachten-leven. Ge perst 't bijeen; ge voelt een tegenspanning in den week-meegaanden druk. Maar 't wacht alleen op een momentje dat ge loslaat en met

felle kracht schiet dat leven u in 't gezicht terug. Gehavend en gewond laat ge af. —

Ontwifelbaar, Nietzsche was een zieke. Ik behoor niet tot hen die gelooven dat een dementie als Nietzsche had, accidenteel kon heeten en op zich zelf stond. Maar evenmin behoor ik tot hen die nu door ál zijn werk den paralytischen waanzin gesmoord zien heenbranden, duister, zelf-verterend; althans niet in de vóór-periode waarin de levende, voelende en denkende persoonlijkheid moet worden beschouwd, geheel objectief en buiten achteráf-verkregen kennis van zijn geestes-gesteldheid.

Al het groote werk veroorzaakt in de scheppende kunstenaars een zenuwspanning die hen soms heel dicht de grens van den waanzin doet naderen. — Wel honderd exempels weet ik u aan te wijzen. — In hun binnenste, hun gedachtenkamer, is het een voortdurende om- en dooreenwenteling van cylinders, zuigers, raderen, die onafgebroken inwendig arbeidsvermogen naar buiten stuwen. Er is eeuwige wrijving en zuiging. De voel-, waarnemings-, denk- en scheppingstoestel van den creërenden kunstenaar staat nooit stil, zelfs niet in den slaap. Op welke verbijsterende wijze is Shelley niet door den hallucineerenden waanzin beslopen, en Van Gogh. Maar wat deert 't? Wat zij waren en werden?

Hun werk, ontroert het? Geeft het groot gevoel, groote gedachten, schept het droom-stil mijmer-geluk, of stuwt het op naar stoute verbeeldingen? Dat is onze tegenweer. Een ander wordt geleuter van klappeien. Nietzsche's kunst is als een kampvuur in den donkeren nacht. Het is hel, van goudgloed geheimzinnig, als een hemelbrand vóór avondsonde. Het lokt en doet huiveren. Groot werk nu gaf Nietzsche, in trotsche minachting. —

In geen enkel opzicht haast voel ik eenheid met zijn psychologische en historische mensch-, moraal- en maatschappij-beschouwing. —

Soms is zijn polemieek niets dan een grof krakeel; soms heeft deze aristocraat en verfijning toonbankmanieren en de plompheid van een glassnijder. Soms speelt hij den boeman als een bestoven schoorsteenveger voor kinderen. Soms is hij een echte vrijer-in-de-koelte, een houten klik van 'n vent tegenover de beoordeeling der vrouw-instincten en vrouw-driften. — Al voelt hij zichzelf een groot vrouw-kenner, en in haar psychologie zoo lekker thuis, als een kikker in een broeierig kroost-slootje. — Ik verlang aangescherpte scheermes-woorden tegenover hun of ... overgave.

Voor al zijn historische psychologie is als een verschrikking op zijn beoordeelaars gevallen. Reeds publi-

ceerde ik uit mijn eerste deel *Beethoven* een uitvoerige critiek op zijn z. g. appollinische en dyonysische beschouwingen der Grieksche cultuur, waarin ik lijnrecht tegenover zijn grondbeginselen kom te staan; een critiek die zich ook bij geen enkele andere bestrijding aansloot. Ik schreef toen o. m. „Zoodra beduid kan worden dat de onderscheiding tusschen dionysische en apollinische levensconceptie nooit in de ziel der Helleenen, alleen in 't voluptueus-fantastische hoofd van Nietzsche bestaan heeft, geboren uit de nerveuse worsteling zijner eigene, broos-subjectieve natuur met optimisme en pessimisme, tuimelt heel zijn volkeren-psychologie, ondanks fonkelend wijsgeerig schoon in de horizon-wijde voorstelling hier en daar”.

Ik behandelde in deze studie zijn geheele theorie, en schreef o.m. „Volks-psychologie berust niet op een wiskunstige rede-basis, wordt niet vastgehaakt aan een getallenleer die in haar innerlijke wezen een onvergankelijke waarheid inhoudt. Integendeel, ze is afhankelijk van onze zintuigelijkheid, en niet, gelijk de groote kerkvader Augustinus al bewees, van de mathematische waarheid, een *buiten* de zinnen-waarneming tot ons indringende wetenschap. — We kunnen wel, als een kleine kangoeroe in den moederzak, knus voortschommelen tusschen de beenen der oude geschiedschrijvers, die ons overal meesjorren, maar het woord dat zij

spreken en tot ons opklinkt, is al van ons gescheiden door eeuwen en eeuwen mensch-vervormend leven, en nergens is er buiten onze subjectiviteit een geestelijke controle, die ons de weifelooze zekerheid geeft dat we objectiveren, dat we wezenlijk dien tijd verstaan. Eén ziet licht violet, een ander donkerrood, 'n derde hel-oranje... 'n vierde regenboog-glanzen. Onder elkaar schelden de geleerden hun antipoden uit voor kleurenblinden! Tot er een vuurvlieg-achtig schittervernuft verschijnt, dat alle theorieën op den kop zet, om na 'n uur van opgeblazen leven zelf in 't stikke donker te brommen. Zoo Nietzsche. We kunnen niet spreken van de Grieksche ziel, wijl het hooge wonder dier levens-innerlijkheid van toen alleen bewaard is gebleven in literatuur, beeldhouwkunst en filosofie, waarin de massa-ziel zich op honderderlei wijzen straalbrekend facet-teert, en ook op duizenderlei wijzen wordt verwerkt, doorvoeld en begrepen. Voor mij bestaat de splitsing tusschen Dionysische en Apollinische schoonheids-conceptie nergens in den Griekschen geest, noch in de volks-ziel, en evenmin bestaat de, tot grondslag van schoonheids-bewustwording genomen filosofie van den eeuwig-wil. Dat is Nietzscheaansch-Schopenhauersche, geen Helleensche realiteit, beverig betast met de voelsprietten eener vage intuïtie. Opgewonden vreugde-vertoon over het z.g. terugvinden der wils-objectivatie in den Diony-

sischen eeredienst, kan wel blijken leege blijdschap te zijn om een schijnvondst van iemand die zoekt, zelf 't gezochte neerlegt, en voor anderen dan beweert 't gevonden te hebben. — Een goed historicus beschikt over telescopische oogen. Nietzsche juist heeft den blik der bijzienden.”

En dit nog ter karakteriseering: „De historische visioenair Nietzsche heeft iets van een goochelaar, die met misleidende en bedriegelijke gebaren werkt, en in de ledige lucht grijpend met leege handen, toch vogeltjes vangt, metaal-gloeiend de veertjes, en spartel-lichtende goudvischjes uit zijn palmen wringt. Toch bedriegt hij zich-zelf 't meest, door te denken dat we zijn goocheltoeren voor werking van occulte krachten houden. — Nu hoor ik de opmerking al: hoe kunnen we loochenen dat Nietzsche's voorstellingen en die van anderen Grieksche werkelijkheid zijn, als we zelf vooropstellen dat geen sterveling uit dezen tijd een reconstructie van dat Verleden-leven vermag te geven? Eilieve, . . . 't gaat toch niet om het uiterlijk karakteriseeren van hun schitterende, vurige, naieve, vragende, verbaasde, onstuimige, kwijnende, hevige of meedoogenlooze volksdriften en eigenheden, om den algemeenen gang hunner hartstochten, maar om de essentie hunner innerlijke levens-bewegingen. Ieder die zich waagt aan een opbouw van de Grieksche ziel, aan een diepst-indringende verklaring van hun psy-

chische wezen, hun geheimste gedachten, openbaart zich slechts zelf in zijn binnenste denkingen. Als de geheimenis van een komeet-glans, onnaderbaar in de ruimte, zoo straalt dat Helleensche leven naar ons toe. Onze eenige aanschakeling met het ras-psyché bestaat in 't bestudeeren van nagelaten arbeid, in ons opgenomen met, door *dit* tijdleven begrensd bewustzijn, daardoor beheerscht, hoe vèr onze terugschouwende geest ook de spanningen van zijn evocatieve macht uitzet naar het Verleden. We zien het kristallisatie-proces altijd weer van buiten af, bestaren het wonder der symmetrische vlakken met ontroerden eerbied voor zoo magistrale harmonie, maar van den innerlijksten wordingsgrond weten we niets. — Als de beschouwingen zoo òp- en saamgedrongen losschieten als bij Nietzsche, dan hebt ge al dadelijk het bewijs, dat de Grieksche, alleen een Nietzsche'sche ziels-uitleggerij is geworden. Want Nietzsche's gansche geestesleven was één kamp tusschen de z. g. Dionysische en Apollinsche levens-bewustwording. Hij heeft de tragedie van 'n eenling, met woelende warreling in zich van elkaar vernietigende, om de heerschappij kampende fantasmen, verminkt door heterogene gedachten-elementen, overgebracht op de cultuur-ontwikkeling van een heel volk, in welks z. g. dubbel-wezen hij de geestelijke verwantschap met zich zelf herkende."

Ik behandelde verder nog Rohde, Nietzsche's geleer-

den vriend; Curtius, Müller en in 't voorbijgaan Reinoch, Schliemann, Hebbig, Burnouf, Ruyet, maar vooral Dr. Brevard; tevens verschillende bekampers van Nietzsche.

Uit de aanhaling, nog beter uit de studie zelve (Groot-Nederland Jan. 1910) kunt ge bemerken hoe diametraal ik tegenover zijn werk sta. Maar wat deert het of we 't wel of niet met hem eens zijn? Weet ge wel zeker dat ge het eens zijt met de revolutionaire grond-idee van zekere Beethoven-muziek, die u nú geheel met zijn klankberoeringen overweldigt, — indien deze grond-idee in concrete voorstellingen, als bij Nietzsche, tot u kwam?

Vraagt ge u, met het ontledend bewijstzijn ooit af, wat het zilveren gebabbel van vogeltjes in zomervroegte beduidt? En waarom 't schelle gekrijsch der stormvogels ons beangstigt? Is er geen wilde muziek in de loeiingen en rukwinden om uw nacht-huis in den winter?... De inspiratie doet zoo wonderlijk met zijn kunst-scheppende creaturen. Zoo als muziek, zang, gedicht, moet ge veel van Nietzsche tot u nemen. Gij wilt hem alleen verstaan, waar hij duivelen uitwerpt, waar hij stijfkoppig als wijlen de jood Mordechaï u maar den beest-adem van zijn Übermensch onder den neus laat walmen. Gij wilt u verbergen onder de vlasstoppels van

zijn paradoxen en hem opjagen en benauwen, al schuile vinkje spelend. — Gij vindt veel leelijks, stuiperigs ook in zijn stijl; gij noemt hem geen groot vormbeheerscher. Hij moest 't hooren. Hij zond u... een pot confituren of een dynamietbom. —

Velen zien in hem alleen den man, de ziel doorkorven van wreede wulpschheid; 't vrouwelijk-brandende, wellustige van een Griekschen fluitspeler, een manlijken Megara in de taal, doorstuipt van tegennatuurlijke driften. — Men huivert en ziet hem gezegd door een priapischen ontuchtigheidsdrang in moreel denken en voelen, die zijn woeste fantasieën, uit zoete kabbelingen van gemijmer, plots laat overslaan in een tempo feroce, bij de wildste onstuimigheid eerst verzadiging vindend. — Maar vergeet niet dat zijn wellust-visioenen bijna geheel een stout verbeeldings-spel zijn. — Want weet dat hij liever door moordenaarsklauwen bezwijkt, dan in de handen eener wulpsche vrouw te vallen. En toch ijlt hij in zijn Zarathustra van den wellust, van den wijn der wijnen, met godsdienstigen eerbied uitgestort over het leven. Maar tast goed de bedoeling.... en de heidensche verdorvenheid van een Socratische erotiek zult ge ver van hem vinden. Wel voelt ge een Sapho-achtig vuur zengen in zijn wellust-lyriek. Hij mint het vuur, het roode vuur dat genadeloos blakert. Maar verbeeldings-eroto-maan is hij nooit geweest. Hij stilt zijn onrust met

zangen, zijn koortsigen levensangst met uitdenken van vergifswerkingen. Daarom juist was hij zwak als menschepper, omdat hij te veel kreunt als sater en faun.

O zeker, zijn plastisch vermogen is zeer gering. Hij kan niet als Balzac, Shakespeare, Zola, ménschen scheppen. — Ik zou met woorden als kinnebak-slagen zijn hoonende tronie kunnen bebeuken, als hij smalend over den geweldigen Zola en Balzac, den reus, schrijft; ik zou hem met een snijdend riet kunnen ranselen en striemen als hij den persoon Christus, ook in zijn heerlijke menschelijkheid verminkt met spot. Hij hield zijn eigen lyriek voor veel hoogere orde van beeldende kunst dan welke andere ook, in drama of roman, al noemdet ge de namen Shakespeare, Dante, Balzac. Hij voelt zich gelijk aan de vier of vijf allerhoogste schepselen, op aarde verschenen. Ge lacht, ge giert. Doet 't niet. Neem zijn superlatieven niet voor wat ze willen wezen. Hij is als natuurdenker, subjectivist tot de uiterste grens... en is wellicht daarom het objectieve meer nabij dan we vermoeden.

Geniet van hem als grandseigneur van den geest, als dichter, denker, spotter. Hij havent god en duivel, maar niet daarom zult ge hem verdoemen. Kruisig hem niet tusschen twee misdadigers in, ge zoudt inderdaad hem een gunstgenoot van Christus maken.

— Ecce Homo was zijn laatste woord. Het geeft een

saamvatting van heel zijn persoonlijkheid. Ge treft er stemmingsproza in en ge hoort er een hamering van korte driftslagen op zijn Duitschers. Maar vóór alles brengt hij u op rhythmische golvingen van zijn woord naar de ijsgrot-atmosfeer van zijn Zarathustra.

JAN SLUYTERS.

JAN SLUYTERS.

Eigenlijk een vreemde eend in de bijt. — Zoo, op 't oog, een cabotin-penseeler, een grillige transmutator van van Gogh-motieven, opzettelijk van kleur, ruw van streek, met een zinlijken hartstocht de verf empateerend, meer schreeuwend en hel, dan schitterend en gloeiend. — Hij is Fransch, Spaansch, zuidelijk-vurig, spelend met woeste energieën; en toch, op een bepaalde wijze bedachtzaam, door zijn ironische observatie en zijn snerpend-wreede, kille ontledingskracht. Soms, vóór hij 't zich zélf bewust wordt, is zijn uiting al spot, wrange hoon, minachting. Sluyters' perversie in de kleur, de lijn, de compositie, is meer cerebraal dan passioneel. Van Gogh heeft hem de ziel aangerand, maar ook Degas, Monet, Signac, Renoir hebben in hem de coloristische driften aangestookt. — Hollander is hij in zijn scherpe observatie, maar zuidelijke is hij in zijn hartstocht-brand.

Toch heeft hij veel eigens. Door verschillende stijlen is hij heengegaan. En nog heeft hij zich zelf niet gevonden. — Van alles dat 't vruchtbare droeg, poeierde het stuifmeel óver hem; de neurasthenie van zijn hartstochten wierp weer uit en af. Hij kent geen innerlijke

rust; zijn hartstochten vervreten zijn zenuwen. — De tragiek daarvan is hij zich zelf heel diep bewust. De tragische sensualiteit van Sluyters. Een wrang mengsel van bloed en gal lijkt zijn werk soms. De tragische sensualiteit schept juist zijn vlijm-ironie, zijn wondende snerping in typeeringen van hoeren en macrots, in typeering van walgelijke zwelg-kerels, genots-rochelend, met rood-klamme koppen, in zijn haat en zijn afschuw, waarmee hij de menselijke hartstochten uitbrandt in zijn kleur, toespitst in zijn lijn. — Zelfs in zijn kindergezigtjes is er die wrang-wreede, half hallucinaire, half schimpende gevoelswreedheid der bijtende observatie, dat accentueeren van het mismaakte, gretig-verminkte en ironisch-ontgoochelende. Wat een onthutsende tegenstelling met Cornelis Spoor. — In Sluyters, iedere werkopwelling, dadelijk ontborrelend een gisting, een woeling, alles bitter, meedoogenloos, hard, wondend en onbarmhartig, wrang en donker-hevig, zonder eenige versieringsornamentiek, zonder tempering of verwazing, — en toch zoo droef-gevoelig, zoo somber, met een zacht-versnikten smeeke naar 't betere en hogere. —

O! ik geloof, dat ook deze man wel ééns in zijn leven met een zingende ziel naar het onaangeroerde ochtendblauw van een zoet-doorgeurden lentemorgen zal opgestaard hebben, in zwijm en verrukking voor al het aard-schoone, glanzende zomerleven, dat op uitspringen

stond. Maar die tijd lijkt lang voorbij. Er is zwaarmoedigheid verzonken, roesemig en troebel; er is overgebleven rebellische levens-angst en opjagende driftigheid.

Deze jonge werker heeft een melancholie in zijn kleur, een dreigende verbittering in zijn visie, die hem somwijlen geheel overheerscht en onderdompelt in het smartelijkste zelfverwijt.

De pijnigende sensualiteit van zijn kleur, de hevigheid van zijn pogen, de felle, angstige aanstrakking van zijn kunnen, 't is alles in smartelijken spot en wrange vermaskering van teederheid gedoopt, al wil hij uitwisschen wat er van spreekt en stamelt in zijn werk. — Zelfverachting en verachting van anderen, zelfsmart en smart om anderen; zelfspot en boert om anderen; ge houdt ze nauw uiteen in zijn arbeid. Als ge meent, dat hij ons menschengedoe sarcastisch en vlijmend belacht, dan belacht hij zich zèlf alleen; en als ge denkt: nu doet hij een biecht van eigen leed en zondigheid, dan stelt hij juist óns aan de kaak, en heel de vermaskering en sluwe verberging van onze heete begeerten, onze ijdelheid en beschminkte moraliteit.

Dat onbewust- en bewust schimpend-critische leeft in zijn opstandig coloriet, in zijn aangrijpen van onschilderbare dingen, in zijn lijn-charge, in zijn sujetten-keus, in de weelde van zijn overdrijvings-fouten. — Hij geniet

zoet in den kwellenden schimp, in de weefselen-uiteenscheuring van het fatsoenlijke, bedachtzame, zoo saamgelikt-brave en burgerlijk-benepene. Hij is 'n beetje Baudelairiaansch van natuur; hij sapt het gif uit de bloemen van 't kwaad en zijn ironie werkt op de zedelijke vroomheid van een smuiger-asceet, als geest van salmiak op de reuk-zenuwen. In perziken-wangetjes, geblanket, haakt hij zijn wreed gebit; en druivendauw mengt hij met schoensmeer. Alleen om wrok te luchten tegen de kleur-goochelaartjes, de zoetige huichelaars en schoonheidsbraven. — Cabotinage, meent ge? Goed, maar van een durver, een verminker van speelmerken, waarmee de schoonheids-fatsoenlijken hun levensspel vervalschen. Hij snijdt zich zelf de schroefdraad van zijn noodlot en duldt niet dat anderen, zwakkeren, hem betichten van week zelf-ontzien.

Bekijk zijn eerste werk. Onder Engelschen invloed; academisch, stijf, z. g. voornaam, koel met een indifferent palet. — De verf durft niet van zijn penseel. Het zijn bedachtzame strijksels van een onzekeren taster. De kleur-aanbrenging is modest en bloost bij iederen toets. — 't Is schuchter en week; maar alles onecht, verborgen, zonder eenige volheid van leven. Hij heeft Velasquez gezien en tonaliseert Velasquez-achtig. Rozetti heeft hij gezien in zijn wazige kleur-beademing der dingen en hij schildert

alles in wazige weekheid. Hij heeft Thijs Maris gezien en hij gaat aan 't kopjes-nevelen.... Ge speurt nog niets van den lateren kleur-opstandeling, den revolutionair, die haat, trapt op conventie met driftige hevigheid, die spuwt op traditie, omdat ze alléén traditie is. — Eérs verschijnt de tusschenvorm, de kwieke illustrator, geestig, rap van lijn en bewegings-suggestie; de typeur, 'n beetje dandyachtig, een vleugje fijn-spottend, de ziel koel kerkerend in zijn engelsch flegma, de opstandigheid en onderstroomende woelingen nog dempend en onderdrukkend in onverschillige zelf-negatie.

Later is deze wilde bloem uitgebloeid met al het exotisme en al de onverhoede grilligheid van een vreemd gewas. — Later leerde hij de Fransche modernen kennen en van Gogh. Vooral van Gogh, den kleur-tragischen duivel, den mystischen realist, den literair-concipieerende. — Sluyters heeft van Gogh de brandende oogen ingestaard en, daar zien zieden zijn wil, zijn scheppingsbegeeren, zijn verlangen naar het gradioos-menschelijke en grandioos-tragische. Van Gogh zal voor hem niet alleen geweest zijn: de gebrokene, de tragisch zich in zijn werk geheel stuipend uitlevende. Want naast den dramatischen epicus in van Gogh, zag hij stellig den lyricus, den teedere, den Japans-zwierige, die soms zoo heerlijk bereikte in hoogste harmonie van al zijn kunstenaarsgaven.

Want wie kent de vak-verrukkingen van van Gogh niet, zijn ontzaglijk-gretig inslurpen van techniek-studie, zijn zich oplossen met heel de titanische en toch zoo kinder-sprookige ziel in allerlei gecompliceerde werk-experimenten? Alleen, alles bij dien reus ging zwaarder, tragischer van gang, meer in verrukking verzonken. Is 't zoo moeilijk te weten, dat men grijs voortbrengt, als men mengingen van blauw, rood, geel, paars, oranje en groen neemt? Wist van Gogh niet met halflicht te schilderen, met 't wit, dat heel een geheim van tinten kan orchestreeren? Heeft van Gogh niet het technisch procédé diep en vol eerbied bestudeerd van de pointillisten, de neo-impressionisten, de luministen, maar vooral niet minder van de oude meesters? Heeft hij ook niet uit zich zelf beseft, dat het rood gloeiender brandt naast zijn complementair groen, en het blauw bij oranje dan in de kleurmengsystemen der ouden? Had hij Pissaro Monet en Seurac noodig om dat te weten? Om de theorie der optische kleedcontrastteering te snappen? Heeft hij niet prachtig beseft de werking van het figuur op oude schilderijen, de boeren-figuur speciaal bij Millet? Hoe doorgrondde hij de conventionaliteit der acties, hij, die schreef, dat hij wanhopig zou zijn als zijn figuren goed waren; dat hij 't academisch-correcte niet wilde; hij, die zei, dat als men een spitter fotografieert, deze dan absoluut niet spit; dat hij de figuren van Michel Angelo

prachtig vond, al zijn beenen beslist te lang, de heupen en billen te breed; dat voor hem Millet en l'Hermitte de echte schilders waren, wijl ze de dingen niet schilderden zooals ze zijn, droog-analyseerend nagespeurd, doch zooals zij ze *voelden*.

Van Gogh alleen beheerscht door het brandende verlangen zulke onjuistheden te leeren maken, zulke afwijkingen, omwerkingen, veranderingen van de werkelijkheid, dat het mogen worden . . . z. g. *leugens* als men wil, maar echter en dieper dan de letterlijke weergave der realiteit.

O! dat z. g. „*niet kunnen schilderen*” van van Gogh is larie van vakmannen, die zich door een *niet*-academisch-geschoolde, een niet-technisch-voorbereide op *hunne* wijze, voelden aangeschoten ¹⁾ in hun branie.

Dat moet ook Sluyters gevoeld hebben. Het bracht een factor méér in zijn afschuw voor de schoolschgevormden en de traditie hoog-heffenden, bóven den energischer greep van een geniaal alleenstaande. Maar ook

1) In mijn studie over Toorop heb ik een uitvoerige analyse van van Gogh's techniek gegeven. Daarheen verwijs ik ter completeering. Lees verder de prachtige brieven van van Gogh zelf, waarin hij o. m. zegt: „Ik vraag u, wat zit er voor een *man*, wat voor een ziener, *kijker*, *denker*, wat voor een soort menschelijk karakter achter zekere doeken, waarvan de techniek wordt geroemd! Immers dikwijls *niets*.”

verergerde het zijn smartelijken haat en zijn zwartgalligheid.

Sluyters weet wat zelfstandig werken is, wijl hij dè en zijn techniek beheerscht. Hij heeft zich een zelfstandige techniek geschapen, een, geheel in zijn wezen wortelend. Als teekenaar is hij de meerdere zelfs van zéér knappe jongeren. Het wrangste sarcasme punt hij in de lijn, en zijn bitterste schimp-gevoelens leeft hij er in uit. — Zijn uitdrukkingsmacht als teekenaar is 't grootst, als hij niéts van zijn felle en bijtende ironie hoeft te verbergen; niets van zijn zwartgalligen ontgoochelingshartstocht. Hij heeft prachtige teekeningen, geheel gaaf in hun vlijmende verbittering. Met wortelharige fijnheid zet hij, schamper, de ielste kras, de snijdendste gelaatsgroef, en zooals een spitstongige giftslang, met geheel beheerschte kronkel-bewegingen, zijn rekken en weer inkrimpen regelt naar den gang van zijn prooi, zoo regelt deze teekenaar zijn hand naar zijn impulsies, als hij, op gansch andere wijze dan kunstenaars rónnd hem, kindergezichtjes bekijkt, en van die onuitgegroeide mombakkesjes gelaatsuitdrukkingen afleest, oogstaringen ontdekt, zoo vreemd, zoo bijna satanisch, dat ge er even van huivert. — Wat ziet hij al niet in den schedelbouw van een zuigeling voor knobbelige lijnen? En hoe daemonisch is 't verschrompelingsnuitje van dat bloederige wichtje,

doodgeboren? Maar in dat meedoogenloos helsche en wreed-naakte is hij een groot talent, al brengt de zinnelijke perversie ervan een huivering u in 't bloed.

Zeer vreemd is ook zijn rhythmische voordrachtswisseling in gelijksoortige onderwerpen. Soms in coloristische driftbuien, krachtpatserig en dol, er heelemaal naast slaand, soms zeer schoon, de donkerste en droefste stemmingen uit de smartelijkste mijmering van zijn ziel naar voren brengend op hetzelfde onderwerp. Dan merkt ge pas dat het decadente in Sluyters niet iets verdorvens is, iets verlorens en lichtends in het rottende, maar meer een verfining in de verlevendiging van zijn groot temperament. De kratering van zijn passies walmt soms plots roet en vuur over zijn teederste en reinste gevoelens. Zijn ferociteit en hevig-woeste onstuimigheid is meer reactie op schoonheidsschending van middelmatigheids-prijswinners in den kamp om coloristisch fatsoen.

Met een steekbeitel werkt zijn ironie daartegen in, en hij grinnikt als hij hoort krijschen van benauwing. Toch heeft zijn verlevendiging ook een positief grond-streven. Hij wil *uit* de doode schoolschheid van vele gereputeerde schilders op naar het frissche, het echte, het onbeschool-meesterde, precies als zijn vriend Mondriaan, maar weer anders bij hem, minder lyrisch, meer fel-psychologisch en ontledend. Want onder Sluyter's sensualiteit leeft een

strakst-gespannen hevige mentaliteit; de mentaliteit van een menschenkenner, vaak -verachter, vaak -ontleder. —

Ik geloof dat hij het somber-schrikwekkende snuit van een Sjoeli-neger liever ziet dan de patserige welgedaanheid van een Europeesch wellusteling. Toch botviert hij zijn haat op zoo'n kop, met zijn genotsgroeven, zijn weeldeplooiën en huidtatouëering. Iets van Daumier gift er in zijn sarcastiek; alleen Daumier was veel objectiever en soms grooter handwerksman.

Sluyter's verheving van de kleur is somwijlen zijn zwakste eigenschap, omdat ze wel laat *vermoeden*, hoe 't binnenin gloeit van licht in deze hartstochtelijke ziel, maar niet laat *zien* hoe dat innerlijke gloeien *is*. Er is geen afnaveling tusschen zijn werk en zijn leven. Vele der werken zijn omkermd van geboorte-weeën. — Ge hoort veel meer 't schreien der ziel dan de overwinning op de materie van den schepper.

Toch, in een schilderijtje als de *Pont Neuf*, in kleine boschlandschapjes, in dat groote brok stadsgezicht heeft hij bereikt. Prachtig is daar de golving, de vibratie der kleur, een lichtbetoning en accentueering, wonderlijk-mooi en dynamisch ook zoo sterk van techniek. — Zijn ultramarijn-paarsen hebben een angstige diepte van gloed. Hij dramatiseert met zijn kleur-accorden. Schreeuwend,

krijtschend van kleur lijkt u veel, maar bezin en bezie rustiger en ge voelt een wilde harmonie in deze brutale mengsels, een schijn-nonchalance, die soms de bekoring heeft van het romantisch-woest-grootsche. Wat een tint-dooraderingen; wat een zoeken naar effecten, naar uitdrukkingsmiddelen en altijd fijner nuanceeringen, bij zoo'n woestaard! Hij, de somberling, wat een heldere heerlijkheid van vegen kan hij uitstrijken, zoo schitterklaar, zoo rijk aan gloed, als van een vurig jubelmensch. — Hoe zwelgt hij in zijn lakken, en hoe rijk beheerscht hij 't materiaal van de verf-sóórten.

Zooals ik zei: alles in hem is nog warrend. Hij heeft zich zelf nog lang niet. Zijn hartstochten bemeesteren hem en spelen met zijn ziel en zijn ontroeringen, nukkig, grillig, omzwenkend, als rook in een stormdag. — 't Is alles nog te genialerig, te opzettelijk vindingrijk, en te gejaagd-voortgedreven door iets dat soms tusschen waanzinnigheid en overspanning inspartelt. Hij heeft den droom van Mondriaan niet, die, lyrische verrukking van het stille aanschouwen, het diep wegzinken in eigen zoet gepeins over de geestelijke schoonheid der dingen, bóven de felle en wondende levensbeweeglijkheid stelt. Hij heeft ook niet de zwaar-bevochten aandachts-concentratie van Spoor, die, zich hullend in een gewoonheids-doen, weergeving van een rijkelui's-kindertoetje, wat bloempjes

in een pot, — het diepere-ontroerde en hevig-bewogene van zijn innerlijk verbergt in het gezoek naar simpele dingen, tóch geheel opgaand in het hoogere. — Sluyters is meer de loszinnige vagebondeerder van de kleur, de spotzuchtige, de lacher in een kerk, salto's verduikelend tusschen de deftige gekleede-jassen-dragende collega's, die, met hun gesoigneerde gezichten, bestuurders van wereldsche genoegelijkheids-groepjes,.... hun bosschen, landschapjes, binnenhuisjes, zee'tjes, kopjes, portretjes afleveren in keurige lijsten; die, zonder zweetgeur, met penseel kweelen en streelen en de zoete lekkernijen van hun beschaafde verfijning en welverzorgde smaakjes zoo teederlijk uitstrijken in hun gelikte peintuur, goedkoop van glans en cier als de krul-ornamenten hunner lijsten.

Daartegenover staat Sluyters met zijn wilde, stout-gegrepen concepties, zijn ontketening van oproerige harts-tochten, zijn breuken-uitzwellende, omvèrsmakkende kunst, jong, uitdagend, heftig, soms plotseling zwaarmoedig en ziek van somberte. Maar nooit iets wee's iets streelends óm 't bourgeois-behagende, nooit iets lieverigs, geaffec-teerds en voos-mercantieels, nooit een kundigheids-virtuoserij, áfgesteld op voordeel en leeg lofgezag. Ook hij werkt in een soort bedwelming, een koorts, een schep-pingsonrust, die zijn zenuwen knauwt. Hij zoekt nooit verzoening met wat er fel in hem brandt aan minachting

en afschuw voor de wereldsche huichelarij en de bedriegelijke verdonkeremaning der menschen, gluisperig levend naar buiten met hun innerlijk. — Zoo schildert hij de hoererij genadeloos, de lijven, de tronies, de omgeving, de atmosfeer. Alle driften die er kunnen woeden op bakkessen van perverse wijf-beesten en man-beesten, hij groeft ze, snijdt ze in het mom zonder een trilling in de hand. Genadeloos van koele, wreede macht ziet hij en geeft weer. Dat is zijn kracht, zijn psychologie, en vooral de sterke beweeglijkheid zijner lijn en de gang in zijn teekeningen. Wat hij doet met menschen, doet hij met landschappen, stadsgezichten, stillevenen. Nergens plastiek om te behagen; alles ruig of wreed, fel of zacht, om 't wézen zèlf van de dingen die hij ziet. Zelfs met een wisseling in de kleur-plans, als 't groote doek, — een bal — met dat optisch verbluffend experiment, de avond-kronen in daver van licht boven de weem'ling der dansende paren, — blijven de kleuren dissonnant, zonder hoogere oplossing. Alles bijeen: Sluyters is een jong kunstenaar van sterke gaven, die alleen te veel durft durven. Hij zal zich zelf in evenwicht te hijschen hebben. Nu mokert hij en wordt bemokerd, door zijn geniaal-woelige natuur. Komt de bezinning en de losworsteling uit vreemde invloeden, dan kunnen we groote dingen van hem tegemoet zien.

== Nieuwe Boeken in 1912 verschenen ==

J. REYNEKE VAN STUWE, <i>Bloeiende Oleanders</i>	ing. fl	3.90	geb. fl	4.50
» » » <i>Liefde's Schijn</i>	» »	4.90	» »	5.50
J. DERMOÛT, <i>Singkep-Tin</i>	» »	3.25	» »	3.90
DORA MUSBACH, <i>Hechte Banden</i>	» »	2.25	» »	2.75
MELATI VAN JAVA, <i>Koninginnen met en zonder Kroon</i>	» »	2.50	» »	2.90
STIJN STREUVELS, <i>De Oogst</i> (VEEN'S Gele Bibliotheek I)			» »	0.50
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN, <i>Mara-liefde</i> II			» »	0.50
MELATI VAN JAVA, <i>In Extremis</i> III			» »	0.50
LOUIS COUPERUS, <i>Fidessa</i> IV			» »	0.50
CORELLI, <i>De Strijder</i> (Vrienden in Huis, dl. 9)	» »	0.60	» »	1.—
» <i>De Koningskroon</i> , 2e druk . . .	» »	1.25	» »	1.75
HALL CAINE, <i>De schaduw eener Misdaad</i> (Vrienden in Huis, dl. 10)	» »	0.60	» »	1.—
HALL CAINE, <i>De Vrederechter</i> , nieuwe uitgave	» »	1.50	» »	1.90
» » <i>De Gijzelaar</i> , » »	» »	1.50	» »	1.90
W. SONIUS, <i>Marie Corelli, Haar Leven en Werken</i> , 2e dr.	» »	0.90	» »	1.25
STIJN STREUVELS, <i>Het Glorierijke licht</i> fl 1.50	» »	3.—	» »	5.—
» » <i>Morgenstond</i> . . . » 1.50	» »	3.—	» »	5.—
» » <i>De Vlaschaard</i> , 4e druk fl 2.50	» »	2.90	» »	5.—
» » <i>Najaar</i> , 2 dln., nieuwe uitgave	» »	3.80	» »	4.50
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN, <i>Zedelijkheids-Apostelen</i>	» »	3.25	» »	3.90
GUIDO GEZELLE, <i>Dichtwerken</i> , dl. 11—14 . .	» »	5.—	» »	5.80
» » » <i>luxé uitgave</i> , 2 dln. met ets				» 20.—
GUIDO GEZELLE, <i>Dichtwerken</i> , <i>luxé uitgave</i> , in leer				» 50.—
Kleine Zondagschool-bibliotheek,				
di. 9—11 à	» »	0.90	» »	1.25
MELATI VAN JAVA, <i>Motto-Album</i> , 3e druk fl 0.90	» »	1.25	» »	1.90
MARIE CORELLI, » » fl 0.90 fl 1.25	» »	1.50	» »	1.90
B. A. VERHEY, <i>Gewapend-betonconstructies</i>	» »	2.50	» »	3.—
D. KRUIJF Jr., <i>Gewapend-betonvoorschriften</i>	» »	0.60		
A. S. H. BOOMS, <i>Geïll. Gids voor Parijs</i> . .	» »	0.75		
» » » » <i>De Zee-reis naar Genua en Marseille</i>	» »	0.60		

A. S. H. BOOMS, Geïll. Gids voor de reis naar Nederlandsch-Indië, 5e druk, in Mappe .				fl 5.25
HENRI EVERS, De Architectuur in hare hoofdtijdperken, 2 dln.			geb. » 30.—	
VEEN'S Kalender-Schrijfmap op karton voor 1913	fl 1.—, fl 1.20,	fl 1.50	» 1.75	
J. STAMPERIUS, De reis van schipper Bontekoe	ing. » 0.90	» » 1.25		
DIETZ EN LEOPOLD, Tooverstaf		» » 0.90		
» » » Van Vogeltjes in den Mei		» » 0.90		
HABBERTON, Anna's Lieveelingen		» » 0.75		
J. BAL, Verklarend woordenboek, 5e druk		» » 3.90		
CHR. DOORMAN, Hans en Grietje		» » 1.50		
» » Roodkapje		» » 1.50		
MAURITS WAGENVOORT, Het stijfhoofdige Bruidspaar.		» » 2.40	» » 2.90	
Is. QUERIDO, Levensgang, (Standaard bibl. No. 4)	» » 1.50	» » 1.90		
» » Geschreven portretten	» » 2.25	» » 2.75		
LOUIS COUPERUS, Wereldvrede (Standaard bibl. No. 5)	» » 1.50	» » 1.90		
LOUIS COUPERUS, Metamorfoze (Standaard bibl. No. 6)	» » 1.50	» » 1.90		
LOUIS COUPERUS, Uit blanke steden onder blauwe lucht.	» » 4.25	» » 4.90		
M. B. N. BOLDERMAN en A. W. C. DWARS, Waterbouwkunde, in 7 à 8 afleveringen à fl 0.95 ± » » 6.75 ± » » 7.50				
VAN GENDT'S Bouwkalender. Vermeerderd en omgewerkt door TH. G. SCHILL en D. H. HAVER- KAMP, 43e Jaargang	linnen » 1.50	leer » 1.75		
Bijlage	» 0.90			
idem idem voor Indië bewerkt	» » 1.50			
Bijlage voor Indië bewerkt	» 0.75			
Verzameling van Wetten, Besluiten en Aanschrijvingen betr. de Dir. Bel. Invoer- rechten en Accijnzen, ED. VAN DILLEN en MIDDELKOOP.			» 68.45	
Beslissingen in belastingzaken, dl. II. . .	ing. » 6.75	» » 7.75		
» » » dl. III, afl. I	» 1.25			
SCALDEN, Album 1912, De Volkswoning en hare versiering		» » 4.90		
Ons Thuis, 10e Jaargang		» » 2.90		
C. JOH. KIEVIET, Een Corsicaansche Jongen		» 0.25		